

Hacı Niftalı Şıxlar

DÜNYAMIZIN

20 YANVAR

FACİƏSİ

2015

63.3(SAxe)

HACI NİFTALİ ŞİXLAR

S- 58

DÜNYAMIZIN
20 YANVAR
FACİƏSİ

Bu kitabı sağlam düşüncə ilə
almağa da, oxumağa da tələsin!
Nəticə çıxartmağa tələsməyin!
Dərindən düşünüb nəticə çıxarmın...
Müəllif

F. Kəpəlli adına
Azərbaycan Dövlət Uşaq
KİTABXANASI
INV. № 52151

"Müəllim" nəşriyyatı
Bakı - 2010

52151

Redaktor: *filologiya elmləri doktoru, Azərbaycan
Jurnalistlər Birliyinin baş katibi, «Qızıl qələm» və
«Həsən bəy Zərdabi» mükafatları laureatı,
Ramiz Əsgər (Ramiz Baxşəli oğlu Əsgərov)*

Rəyçi: *filologiya elmləri doktoru, professor
Sayah Allahverdi qızı Sadıqova*

Hacı Niftalı Şıxlar (Niftalı Nəzər oğlu İsmayilov).
"DÜNYAMIZIN 20 YANVAR FƏCİƏSİ". – Bakı: "Müəllim"
nəşriyyatı, 2010. – 92 s.

Kitab müəllifin vəsaiti hesabına çap olunmuşdur.

© "Müəllim" nəşriyyatı, 2010

«Müəllim» nəşriyyatında çap olunmuşdur.

Çapa imzalanmış 19.01.2010. Sifariş № 12.
Kağız formatı 60×84^{1/16}. 5,75 ç.v. Sayı 500.

"TƏSƏVVÜR EDİRSİNİZ? ONLAR İTİ – PİŞİYİ DƏ GÜLLƏLƏYİR-
DİLƏR. HAMİ QAÇIRDI. ƏLİ YOX QAÇIR, BAŞI YOX AYAQLAR
QAÇIR, TƏSƏVVÜR ELƏYİRSİNİZ? KİMİ GÖRÜRDÜLƏR GÜLLƏ-
LƏYİRDİLƏR. TANKİ ÖLÜLƏRİN ÜSTÜNDƏN SÜRÜRDÜLƏR. BİR
ADAMA NƏ QƏDƏR GÜLLƏ VURARLAR? DƏHŞƏTDİ, DƏHŞƏT,
ÜÇ BALAMIN CANIYÇIN."

*O dəhşətli gecəni gözləri ilə
görənlərdən birinin dediklərindən*

QULU KƏNGƏRLİNİN "QARA YANVAR ŞƏHİDLƏRİ" KİTABINDA
VERİLMİŞ, BİR QIÇDAN VƏ BƏDƏNDƏN, BAYIRA ÇIXMIŞ BAĞIRSAQ-
LARDAN BAŞQA HEÇ NƏ GÖRÜNMƏYƏN BİR ŞƏKLİN ALTINDA YAZILIB:

"25-30 YAŞLARINDA KİŞİ MEYİTİ. PALTARSIZ, SOL AYAĞINDAN
BAŞQA HEÇ NƏ QALMAYIB. ÜSTÜNDƏN TANK KEÇİB. AYAĞINDA
ÇAPIQ VAR. ÇAPIĞIN UZUNLUĞU 7, ENİ BİR MİLLİMETR OLUB."

"ON İLDİ ÖLÜ YUYURAM, CAN BALA... ...SİZİN O ŞƏKİLÇƏ-
KƏNLƏR VAR HA, MƏNİ QOYMAYIB ÖLÜNÜ YUMAĞA... O TƏRƏFƏ
ÇÖVÜR, BU TƏRƏFƏ ÇÖVÜR... NƏ QƏDƏR ŞƏKLİN ÇƏKƏRLƏR BU
ÖLÜNÜN. ...MƏN BİLMİRƏM GÜLLƏ YERLƏRİNƏ PAMBIQ TIXAYIM.
YOXSA BULARA QULAQ ASIM. GÜLLƏLƏR DƏ ELƏ BİL YOLDU HA AÇIB
BU RƏHMƏTDİKLƏRİN İÇİNDƏN. TIXAYIRAM... TIXAYIRAM... PAMBIQ
QURTARIR, YARALAR ÖRTÜLMÜR. ...BİRİ DEYİR GÖZLƏ, İNDİ
QULAĞINI GƏTİRƏCƏKLƏR. BİRİ DEYİR, AL GÖZÜNÜ QOY YERİNƏ. A
BALAM, MƏN ÖLÜYUYANAM, BUNU NECƏ ELƏYİM? ZÜLÜMDÜ OĞUL,
ZÜLÜM! QIÇ YOX, QOL YOX... ŞİLTƏ – TİKƏ ... PAMBIQDAN QOL-QIÇ
TİKİRƏM OLARA. BULAR DA DEYİR ÇÖVÜR ŞƏKLİN ÇƏKİM. BƏDƏNDƏ
SƏLAMƏT YER YOX... BUNUN NƏYİNİ ÇƏKİRSƏN... ...PAMBIQ
DÜRTMƏYİN HESABINA MƏN OLARI ADAMA OXŞADIRDIM. DANIŞILASI
DEYİL. BİR ÖLÜ VAR İDİ, OĞUL, BAŞI YOX İDİ. BAŞININ YERİNƏ BİR
TİKƏ ƏT SALLANMIŞDI DALINA. BUNU NECƏ YUYUM MƏN? O GÜNDƏN
MƏNİM HUŞUM ÇIXIB BAŞIMDAN... MƏN O GÜNDƏN ÖLMÜŞƏM, OĞUL,
AYAQ ÜSTƏ DURAN MƏN DÖYÜLƏM. ...ÖLÜ YUYANDA MƏN HEÇ
AĞLAMAMIŞAM. ƏMMA BU RƏHMƏTDİKLƏRİ YUYANDA AĞLAMAMAQ
GÜNAH İDİ... NƏ QƏDƏR AĞLAMISAM... NƏ QƏDƏR AĞLAMISAM...
GÖZÜ AÇIQ OLANLAR VAR İDİ. PAMBIQDAN DA YUMA BİLMİRDİM
GÖZLƏRİNİ. BEYİNİ DAĞILAN VAR İDİ... YIGIB BEYNİNİN İLİYİNİ YUYUB
BASIRDIM İÇİNƏ. NEYNİM, OĞUL? MƏN ÖLƏNLƏRİN İÇİNDƏ SAQQALI
AĞ, BAŞI AĞ GÖRMƏDİM. HAMISI CAVAN UŞAQLAR İDİ. NƏ KÖKDƏ İDİ
BU BALALAR...

BƏSDİ, YOXSA YENƏ DEYİM? DEYƏ BİLMİRƏM AXI... GÖRÜRƏM
SƏN DƏ YAZA BİLMİRSƏN. CAN BALA... YAZMA, NƏ YAZMISAN
BƏSİNDİ."

*"Təzəpir" məscidinin 78 yaşlı "ölüyüyanı"
Qulamhüseyn kişinin yazıçı-jurnalist
Rafiq Səməndərlə söhbətindən*

**BİSMİLLAHİR-RƏHMANİR-RƏHİM!
RƏHİMLİ, MƏRHƏMƏTLİ ALLAHIN ADI İLƏ!**

**"ALLAH YOLUNDA ÖLDÜRÜLƏNLƏRƏ
(ŞƏHİD OLANLARA) "ÖLÜ" DEMƏYİN.
ƏKSİNƏ, ONLAR (ALLAH DƏRGAHINDA)
DİRİDİRLƏR, LAKİN SİZ BUNU DƏRK ETMİRSİNİZ."
Qurani-Kərim, əl-Bəqərə surəsi, ayə 154**

Mən bu kitabı yazmağa başlayanda, fikirləşib adını "Dünyamızın ən faciəli yanvarı" qoymuşdum. Lakin, məktəb illərində tarixdən oxuduğum, 1905-ci ilin "Doqquz yanvar qanlı bazar günü"nü yadıma salanda fikrimi dəyişdim. Bizdəki faciəli yanvardan 85 il əvvəlki yanvar da faciəli olmuşdur...

Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının 3-cü cildinin 493-cü səhifəsində oxuyuruq: "Doqquz yanvar (1905), Qanlı bazar günü – yanvarın 9 (22)-də çara ərizə aparan Peterburq fəhlələrinin (140 min nəfərdən çox) dinc nümayişinin çar hökuməti tərəfindən gülləbaran edildiyi gün. Nümayişi keşiş Qaponun yaratdığı təşkilat hazırlamışdı. Ərizə fəhlə yığıncaqlarında müzakirə olunarkən bolşeviklər fəhlələrə izah edirdilər ki, proletariat azadlığa yalnız silahlı mübarizə yolu ilə nail ola bilər. ... bolşeviklər nümayişdə iştirak etməyi qərara aldılar. Hökumət Peterburqa əlavə qoşun çağırmış, nümayişi hərbi qüvvə ilə dağıtmağı qərara almışdı....Yanvarın 8-də M.Qorki başda olmaqla bir qrup ziyalı hazırlanan qanlı divanın qarşısını almaq üçün daxili işlər nazirinin yanına getdi. Nazir onları qəbul etmədi. Yanvarın 9-da, bazar günü minlərlə fəhlə əllərində ikonalar, çarın şəkilləri Saray meydanına doğru hərəkət etdi. Çarın əmisi, Peterburq general-qubernatoru böyük knyaz Vladimirin əmri ilə fəhlələrə atəş açıldı. 4600 nəfər öldürüldü və yaralandı."

V.İ.Lenin bu yanvar qırğını haqqında yazmışdı: "Bu, əli yalın və dinc xalq kütlələrinin ən alçaq və rəhmsiz qətli idi."

Mən də, həmin qanlı yanvarda öldürülənlərin və yaralananların sayının 4600 nəfərə çatdığını biləndən sonra, kitabımın adını dəyişib, "Dünyamızın 20 yanvar faciəsi" qoydum.

GÜNDƏLİYİMİN ACI SƏHİFƏLƏRİNDƏN...

Peterburqun qanlı yanvarından 85 il keçəndən sonra, Dünyamızın ikinci faciəli yanvarı bizdə – Bakıda oldu... 1990-cı ilin yanvarının 19-dan 20-nə keçən gecədə əsasən ruslardan ibarət olan, indiyədək özümüzünkü bildiyimiz Şanlı "Sovet ordumuz", "Qızıl ordumuz" sayı sonradan məlum olan neçə-neçə dinc Azərbaycan vətəndaşını qırıb, qanına qəltan etdi, şikəst qoydu... Onların içərisində uşaq, yeniyetmə, barmağında nişan üzüyü, toyunu gözləyən gənclər, əyinlərindən bəylik və gəlinlik paltarlarını hələ çıxarmamış bəylər və gəlinlər, ömrünün yarısını yaşamışlar və yaşa dolmuşlar var idi. Birdən-birə böyük bir ərazi dönüb qəbiristanlıq oldu, sıra ilə saysız-hesabsız qəbirlər qazıldı, neçə-neçə insan ömürlük şikəst olub, başqalarına möhtac qaldı... Anasız qalan balaların, balasız qalan anaların fəryadları bir-birinə qarışdı. Şəhidlər küçələrə, yolların kənarlarına sərildilər. Kimisi bütöv, kimisi parça-parça... Şəhərin xəstəxanaları ölənlərlə, yaralılarla doldu-daşdı. Bir anda bütün Azərbaycan ağlar günlərə qaldı. Ömürlərində birə dəfə də olsa gözlərindən yaş gəlməyənlər, indi dəsmal çıxarıb ağladılar...

Birdən-birə doğma Bakımıza — paytaxtımıza ələnən od, güllə yağışının səs-küyünə çoxları kimi mən də mənzilimin küçəyə baxan eyvanına (balkonuna) çıxdım. Bir qədər uzaqda gördüyüm göyə qalxan fişənglərdən elə bildim ki, hansı ölkəsə bizimlə qəfil müharibəyə başlayıb. Axı, kimin ağına gələrdi ki, elə bu elan olunmamış müharibəni bizim öz "Qızıl ordumuz" bizə qarşı edirdi. Sonra fikrimi dəyişib dedim ki, yəqin bu, bayramlarda keçirilən atəşfəşanlıqdır. Bu fikrimdə də çox qalmadım. Çünki Dövlət və milli bayram günlərində atəşfəşanlıq adətən, Böyük Oktyabr sosialist inqilabının ildönümündə, 1 May bayramında və 9 May Qələbə günündə, özü də şəhərin mərkəzi hissəsində keçirilirdi. Bu günə isə o bayramların heç biri təsadüf etmirdi və bir də gecənin bu vaxtında atəşfəşanlıq olmazdı.

Güllələrin, hərbi texnikanın səsləri "XI Qızıl ordu" meydanı tərəfdən gəlirdi, atılan fişənglərin işıqları görünürdü. Bir az da diqqət yetirdikdən sonra gördüm ki, onlar ata-ata bizə tərəf

gəlirlər. Bir qədər də yaxınlaşanda gördüm ki, zirehli tanklar bizim yaşadığımız, həmin dövrdə Karl Marksın adını daşıyan prospektə daxil oldular. Bu möcüzəli "mənzərəyə" mənim kimi öz evinin eyvanından baxanlar, aşağıya düşüb küçəyə çıxanlar çox idi. Yaxınlığımızdakı – Dərnəgüldəki tələbə şəhəriçiyindən tələbələr "ura" deyib prospektə çıxdılar. Evlərində yatmış xəstələr güllə yağışının, tankların uğultusunun səsinə yerlərindən qalxdılar, qalxa bilməyənlər, yatmış körpələr yerlərində inildədilər... Yuxulu-yuxulu evlərinin eyvanlarına çıxmış balacalar "ura" dedilər, hoppanıb düşdülər, atılan fişəngləri elə bildilər ki, yenə də bayramdır. Birdən vəziyyət tamam dəyişdi. "Qızıl ordumuz" eyvanlarda, səkilərdə durmuş "tamaşaçılarına" atəş açmağa başladılar. Çoxları kimi, mən də əvvəl elə bildim ki, atılan güllələr "yalançıdır." Lakin, fikirləşdiyimin əksi olduğunu biləndə, özümü eyvandan içəri atdım. Çoxları da mənim kimi qaçıb evinə girdi, bəziləri bir dalda tapıb sığındı, bəziləri də ona dəymiş güllədən yerə sərildilər. İçəridə, pəncərənin qabağında durub çölə baxmağa da ehtiyat edirdik. Elə bilirdik ki, bu saat atılan güllələr evin içərisinə girəcək. Evlərin üstünə və eyvanlara düşən alov qığılcımlarının sayı-hesabı yox idi. Belə bir "mənzərəni", 50 yaşında, bir müharibə iştirakçılarında eşitmişdim, bir də bizimlə faşistlərin arasında gedən amansız ölüm-dirim müharibəsinə həsr olunmuş kinolarda görmüşdüm. Hamı çaşbaş qalmışdı ki, bu nə görəcəkdir, başımıza gəldi. Telefonu olanlar bir xəbər tutmaq üçün qohum-əqrəbəsinə, tanış-bilişinə zəng etmək istədilər. Lakin, telefonlar da pozulmuşdu, nə işləməyi bilinirdi, nə də işləməməyi. Telefon işləmir, bir dənə olsun nəqliyyat yox, küçəyə də güllə qabağına necə çıxasan. Məcbur olub, şəhərin açılmasını gözlədik. O dəhşətli gecədə neçəsinin evində iflic vurduğunun, neçəsinin havalandığının hesabını bir **ALLAH** bildi... Şəhərə kimi "Qızıl ordunun" tanklarının və atılan güllələrin səsləri ara vermədi. Bu dəhşətli "möcüzəyə" hər rə bir nəzir elədi, qurban dedi... **ALLAHDAN** kömək istədilər. Dedilər heç olmasa yaralansın, ancaq ölməsin...

Həmin dəhşətli günləri şair Eldar İbrahim belə təsvir edirdi:

Dünya fırlanırdı yoxsa tərsinə,
Efirlər danışır, səslər dinirdi.

Kreml sülh deyir Yer kürəsinə,
Bakıda adamlar güllələnidir.

Kimisə dalanda, kimisə tində,
Salıb tank altına kül elədilər.
Kimisə küçənin elə içində,
Evinin ağzında güllələndilər.

O dəhşətli gecəni gözləri ilə görənlərdən birinin dediklərindən: "Təsəvvür edirsiniz? Onlar iti, pişiyi də güllələyirdilər. Hamı qaçırdı. Əli yox qaçır, başı yox ayaqlar qaçır, təsəvvür eləyirsiniz? Kimi görürdülər güllələyirdilər. Tankı ölümlərin üstündən sürürdülər. Bir adama nə qədər güllə vururlar? Dəhşətli, dəhşətli, üç balamın canıyçın."

Elə bil bu şəhər vaxtından gec açıldı... Bu şəhər, dünyanın ən dəhşətli şəhərlərindən, xalqımızın indiyə kimi görmədiyi 20 yanvar 1990-cı ilin qanlı şənbə gününün şəhəri idi. Bu şəhər xeyirli şəhər deyildi. Ona görə də adamlar bir-birlərinə "sabahın xeyir" deməyə ehtiyat edirdilər...Gecədən radionun Respublikanın bütün əhalisinə bu dəhşətli xəbəri verməsi (sonradan məlum oldu ki, yanvarın 19-dan Azərbaycan televiziyasının enerji bloku SSRİ DTK-nın "ALFA" qrupu tərəfindən partladılmışdır), xalqı daha da çaşbaş salmışdı. Hamı Bakıda olan əzizlərindən xəbər tutmaq istəyirdi. Rayonlardan edilən minlərlə zənglər gəlib öz ünvanına çatmırdı. Minlərlə adamın özləri Bakıya axışıb gəlirdilər. Lakin gələnləri "Qızıl ordu"şəhərə buraxmırdı. Minlərlə adamın bu imkanlardan heç hansı olmadı. Teleqraf işləmirdi, telefon çox çətinliklə. Ümid təkcə radioya qalırdı. Bəlkə orada xalqa bir xəbər verələr. Orada da Kamilin qaboyu fəryad qoparırdı, Ramizin tarı, Habilin kamamı nalə çəkirdi. Xəbər gəldi ki, şəhərin bütün xəstəxanaları ölənlər və yaralılarla doludur. Güllə başlarına yağa-yağa xalq xəstəxanalarına axışdı. Onların bəziləri elə bu yolda öldü və yaralandı.

Faciədən bir-iki gün əvvəl xəstəxanalarda yatan xəstələrə təklif etmişdilər ki, kimin evi yaxındırsa, getsin evinə, meyitlər "yola salınandan" sonra yenə də qayıdalar...Qapıbir qonşumuz olan bir rus qadını da beləcə evlərinə yola salınanlardan

idi... Deməli xəstələrini yola salanların, yaxınlaşan faciədən xəbərləri varmış...

Ağladı... Bütün Azərbaycan ağladı. Axı küçələrə sərilməmiş, meyitxanalarda əbədi "yuxuya getmiş" nişanlı qardaşının qanını yalayan qardaşa, öləndən sonra bir az da gözəlləşmiş, ay parçasına oxşar cavan qızlara-gəlinlərə, öz əzizinin para şaqqasını tapıb, parasını da axtaranlara, ölüsünü, yaralınsını meyitxanalardan, xəstəxanalardan tapmayıb, fəryad qoparanlara kim, hansı daşürəkli ağlamaz? Analar ucadan nalə çəkməyə ehtiyat edirdilər, deyirdilər səsləri gedib "Xilaskar Qızıl orduya", şəhərin hərbi komendantı general-leytenant Vladimir Dubinyaka çatır, yaxşı çıxmaz... Ona görə də hərə "öz içində" xısn-xısn ağlayırdı, "sıxıb töküdü".

Yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecədən şəhərin xəstəxanaları ölənlərlə, yaralılarla doldurulmuşdu. Xəstəxanalar bir növ müharibə dövründəki qospitalları xatırladırdı. Mirəsədulla Mirqasımov adına Respublika klinik xəstəxanasına 6 şəhidin cəsədi, 40-dan çox qanına qəltan edilmiş yaralı gətirdilər. Həkimlər 3 nəfər yaralının da həyatını xilas edə bilmədilər. Bununla ürəkləri soyumayan "Xilaskar Qızıl ordu" yanvarın 19-da Xəstəxananın urologiya şöbəsinin 5-ci mərtəbəsini, 23-də isə hematologiya şöbəsinin 4-cü mərtəbəsini atəşə tutdu.

Yenə həmin o dəhşətli gecə və gündüzlərdə şəhər klinik təcili yardım xəstəxanasına 200 nəfər yaralı və 30 şəhidin cəsədini gətirdilər. Üstəlik, 16 nəfər ağır yaralı da ölümün pəncəsindən qurtarmaq mümkün olmadı. Burada da, cərrahiyyə otaqlarında gedən əməliyyatları pozmaq üçün işıqları söndürdülər. Tibb işçiləri məcbur olub, əməliyyatları şam və fənər işığında davam etdirdilər. Qatillər görünür ölənlərin sayını yaralıların hesabına bir az da artırmaq istəyirlərmiş...

Xəstəxanaya nisbətən yaxın olan Tibb İnstitutunun yataqxanasından gecə qaranlığında axışmış qanını verməyə, köməyə gələn qeyrətli qızlarımız güllə yağışına düşdülər. Onlar buna baxmayaraq, yaralıları daşıyır, həkimlərə kömək edirdilər. Nəmərdlər bu gələcək həkimlərə də atəş açırdılar. Xəstəxananın həyəti də, yolları da, meyitləri, yaralıları daşıyan maşınlar da, onların sürücüləri də, hətta "təcili yardım" maşınları da atəşə

tutulurdu. 45-01 AQA nömrəli "QAZ-24" markalı "təcili yardım" maşını güllələrdən deşik-deşik olmuşdu. Onu da deyim ki, bu qanlı hadisələr zamanı şəxsi və təcili tibb yardım maşınlarından başqa 110 avtobus və taksi maşını o dərəcədə əzilmişdir ki, onlardan yalnız 30-a qədəri bərpa edilə bilirdi. Görəsən qatillər dövlət maşınlarından hansı intiqamlarını alırlarmış?...

Üç gün əvvəl şəhid olanların dəfnini başa çatdırmamış "hərbiçilər" yenə də xəstəxanalara, daha doğrusu, qospitallara qanlarına qəltan edilmiş meyitlər, yaralıları göndərirdilər... Elə bil ki, bu qatillər Azərbaycan xalqının qırmaq "planını" hələ doldurmamışdılar... Ya da planlarını doldurmuşdular, indi də başçılarından yüksək mükafat almaq üçün "öhdəçilik" götürmüşdülər...

Uşaq nevroloji xəstəxanasının divar və dəhlizlərində yüzlərlə güllə yeri qalmışdı. Xəstəxananı (özü də uşaq xəstəxanasını) gülləyə tutanlara nə ad verərsən?.. Məgər onların uşaqları yoxdurmu?...

Bir az əvvəldə demişdim ki, öz əzizlərini meyitlərin, yaralıların içərisində tapa bilməyənlər, "bala hardasan?! Qardaş hardasan?!" – deyər fəryad qoparırdılar. Sən demə, qatillər 100-ə qədər günahsız insanı evinə-eşiyinə heç bir xəbər vermədən həbs etmişlər. Bu hadisələrlə əlaqədar təşkil olunmuş "müstəqil deputat komissiyası" Şüvəlandakı istintaq təcridxanalarında olduqda bunları bilmişlər. Həm də onlar aşkar etmişlər ki, qatı cinayətkarlarla bir yerdə saxlanılan bu adamların bədənlərində onlara qarşı zorakılıq edildiyini göstərən qançırılar vardır. Qatillər tutduqları 77 nəfəri də Respublikanın hüduqlarından kənara göndəriblər. "Salyan kazarması"nda gedən atışma zamanı 49 əsgər canını götürüb qaçmışdır.

Şəhidlərin ilk dəfni yanvarın 22-də oldu. Cəmiyyətin müxtəlif ictimai təbəqələrindən ibarət İctimai Dəfn Komissiyası yaradılmışdı. Üzvləri: Hacı Allahşükür Paşazadə, Azər Nəbiyev, Xəliyəddin Xəlilov, Bağır Bağırov, Xəlil Muxtarov, İbrahim Əliyev, İsmayıl İncəli, Malik Mehdiyev, Nəriman Əliyev və Rəhim Qasımov idilər.

İctimai Dəfn Komissiyasının köməkçilər qrupunun işinə Etibar Səmədov və Rüstəm Xəlqov rəhbərlik edirdilər. Qrupun

tərkibinə Əbdül, İsgəndər, Vaqif, Gündüz, Seyfulla, Fərhad, Adil, Təfəkkür, İlham, Xəlil, Mehman, Cavanşir, Yaşar, Eldar, Möhsüm, Mötəbər, Rahib, Vasif, İxtiyar, Üzeyir, Məhəmməd, Əli, Tamerlan və Feyruz daxil idilər.

Yanvar faciəsinin ilk günlərində radio ilə hərbi komendant xəbər verdi ki, 83 adam ölüb. Yanvarın 22-də "Səhər" qəzeti şəhidlərin dəfni haqqında dəhşətli yazıları, reportajları və fotosəkilləri vermək istədi, lakin qoymadılar... Qəzet olduğu kimi yanvarın 25-də çıxdı. Mən ömrümdə nə belə qəzet görmüşdüm, nə də ki oxumuşdum. Küçələrə sərilmiş günahsız şəhidlər, onların yerdə qalmış paltarları, gül-çiçəyə bürünmüş tabutları, sıra ilə qazılmış qəbirləri, əzik-üzük olmuş maşınları, dəşik-dəşik olmuş binaların eyvanları və bütün bu dəhşətlərə görə ağlar günlərə qalmış Azərbaycan xalqı... Bu qəzeti başqa dil-lərə tərcümə etməyə ehtiyac yox idi. Bunu hamı başa düşərdi...

Birinci səhifəsində şəhidlər izdihamın çiyində son mənzillərinə gedirdilər...

İkinci səhifəsində ana-bacılarımız ağlar günlərə qalıblar...

Üçüncü səhifəsində qeyri xalqların din xadimləri də bu dəhşətli hadisəyə mat-məətəl qalıblar və izdihamın içərisində bir süar görünür: "Bratya! Ruskiye! Bakintsı s Vami!"

Dördüncü səhifəsində sıra ilə qazılmış qəbirlər şəhidləri gözləyir...

Beşinci səhifənin sol tərəfində bu qanlı cinayətin təşkilatçısı və ilhamçısı Mixail Sergeyeviç Qorbaçovun 19 yanvar 1990-cı il tarixli Kreml-dən verdiyi fərmanının mətni və mərkəzi televiziya ilə çıxışı verilmişdir. Həmin səhifənin sağ tərəfində bu hadisəni törədənlərə xalqın etirazı və ahı-naləsi bildirilir.

Altıncı və yeddinci səhifələrdə Qorbaçovun fərmanının necə yerinə yetirildiyini əks etdirən dəhşətli fotosəkillər verilmişdir... **ALLAH!** "İnsan" insanı nə hala salarmış?...

Səkkizinci səhifədə SSRİ Müdafiə Nazirliyi, Daxili İşlər Nazirliyi və Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi qoşunlarının Bakıda dinc əhaliyə divan tutmasına qarşı çağırılmış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin fəvqəladə sessiyasının qərarı (Sessiya yanvarın 21-

də bütün gecəni davam edib, 22-də səhər qurtardı). Ali Sovetin fəvqəladə vəziyyətin ləğv olunması, bütün qoşunların şəhərdən çıxarılması haqqında qərarı və sair təsəvvürə gətirilməyən yazı və şəkillər var idi.

Yeddinci səhifədə ilk dəfə olaraq şəhidlər və yaralılar haqqında məlumat verilib: "Azərinform"-un verdiyi məlumata görə, Bakının küçələrində 93 nəfər həlak olmuşdur – 75 nəfər mülki şəxs, o cümlədən 3 qadın və 3 uşaq, 18 nəfər ictimai asayışı mühafizə nümayəndəsi, o cümlədən milisdən 4 nəfər, SSRİ Daxili İşlər Nazirliyi qoşunlarından 6 nəfər, Sovet Ordusundan 8 nəfər həlak olmuşdur. Tibbi yardım üçün 715 nəfər müraciət etmişdir — 639 nəfər mülki şəxs (onlardan 377 nəfəri xəstəxanadadır), 76 nəfər hərbi qulluqçu, o cümlədən milisdən 4 nəfər, SSRİ Daxili İşlər Nazirliyi qoşunlarından 42 nəfər, Sovet Ordusundan 30 nəfər olmuşdur.

Məlumat Respublikanın Daxili İşlər Nazirliyi və Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq olunur.

Fevralın 3-də çıxan "Səhər" qəzetində şəhidlərin və yaralıların siyahısı və təvəllüdləri verildi. İkinci səhifəyə şəhidlərin, üçüncü və dördüncü səhifələrə isə yaralıların siyahısı güclə yerləşib. Adam gözyaşları axıda-axıda bu ölüm və yaralı insan siyahısını oxuyub qurtara bilmir...

"Bakı" qəzetinin 9 fevral sayında bu acı siyahı bir az da dəqiqləşdirilib. Belə ki, fevralın 5-dək ölənlərin sayı (hərbi qulluqçulardan savayı) 167 nəfərə çatıb. Əvvəlki məlumatda isə bu rəqəm 75 nəfər idi. Deməli, 15 gün ərzində şəhidlərin sayı 92 nəfər artmışdır. Görünür bu şəhidlərin əksəriyyəti cavan olduqları üçün 10-15 gün ölümə can verməmişlər... Bu 167 nəfər şəhid yalnız Bakıda və onun ətraf kənd və qəsəbələrindəndir. Respublikanın digər şəhər və rayonlarında da belə günahsız qurbanlar olmuşdur. Bu məlumata görə 443 nəfər yaralı, itkin düşənlərin sayı isə 31 nəfər olmuşdur.

1990-cı ildə, rus dilində çapdan çıxmış "Faciəli Yanvar" kitabında bu məlumat belə verilib:

"...На первое февраля 1990 года в медицинские учреждения Азербайджана обратилось 706 человек. Принято в судебно-медицинское бюро 84 человека, из них: с огнестрель-

ными ранениями – 73 (в том числе в спину – 16), раздавленных БТР – 8, со штыковыми ранениями – 2.

На 9 февраля 1990 года погибло 170 человек, в том числе русских – 6, евреев, татар, лезгин – 7. Среди погибших 6 женщин, 9 детей и подростков.

Ранено – 370 человек.

Пропал без вести – 321 человек.

Во время трагических событий погибли врачи, которые спешили к раненым, были обстреляны машины "скорой помощи". Обстрелам подверглись детская больница, жилые дома...

Использованы данные
Минздрава Азербайджанской ССР"

10 fevral 1990-cı il tarixdə verilmiş siyahı üzrə təkcə Bakıda ölənlərin sayı 171 nəfər, itkin düşənlərin sayı 33 nəfər, yaralıların sayı isə 448 nəfər olmuşdur.

Mətbuat səhifələrində belə bir məlumat da getmişdir: "Bakıya qoşun daxil edilərkən 744 nəfər yaralanmış, 131 nəfər həlak olmuşdur. Şəhidlər arasında qadınlar, kişilər, məktəblilər var. Şəhidlərin sosial məşəyi də müxtəlifdir: fəhlə, tələbə, qaçqın, alim, təqaüdcü, həkim. Həlak olanların milli tərkibi belədir: azərbaycanlı (117 nəfər), rus (6 nəfər), yəhudi (3 nəfər), tatar (3 nəfər), 2 nəfərin şəxsiyyətini təyin etmək mümkün olmamışdır. 6 nəfər ağır hərbi maşınların tırtılları altına salınmış, 4 nəfər süngüylə öldürülmüş, 7 nəfər mənzilində güllələnmiş, 2 nəfərin nəfəsini döyə-döyə kəsmişlər, 1 nəfər dəyənəklə öldürülmüşdür. 34 nəfər maşında, 20 nəfər xəstəxanada ölmüşdür. Bakı şəhəri ərazisində yerləşən onlarca idarə, müəssisə və digər təşkilatlara milyon manatlarla ziyan vurulmuşdur."

"Azadlıq" qəzetinin 15 sentyabr 1990-cı il sayında bu dəhşətli faciə haqqında məlumatlar bir qədər də dəqiqləşdirilərək belə verilib:

"Şəhidlərimiz 130 nəfərdir. Onlardan iki meyitin şəxsiyyəti hələ müəyyən edilməyib. 62 nəfəri ailə başçısı, 123-ü kişi, 7-si qadın, 5-i uşaqdır. 159 uşaq yetim qalıb (155-i atadan, 4-ü anadan). 7 nəfər evində öldürülüb. Milli tərkibə: 116-sı azər-

baycanlı, 6-sı rus, 3-ü yəhudi, 3-ü tatarıdır. Ermənistandan gələn didərginlərdən 12 nəfər şəhid olub. Bunlardan başqa, 4 milis işçisi (2 serjant, 2 zabıt), 1 "təcili yardım" həkimi, 1 yangınsöndürən, 1 "təcili yardım" maşının sürücüsü, 11 tələbə (8 əyani, 3 qiyabi), 1 aspirant, 3 elmlər doktoru həlak olmuşlar. Lənkəranda 6 nəfər, Neftçalada 2 nəfər cəbhəçi azadlığımız yolunda canlarından keçib. 6 nəfər itkin düşüb. 700-ə yaxın yaralı var; onlardan 25-i qadındır. 1 nəfərin 10 yaşı var, 20 nəfər həddi-bülüğa çatmayındır, 4 nəfər ağsaqqaldır. 130-dan çox mənzil gülləbaran edilib. Təkcə "Kimyaçı" kooperativinin binasına (Ə.Ələkbərov küçəsi 97) 41713 manat maddi ziyan dəymişdir."

Bu acı, dəhşətli faciəni təsvir edən Aşıq Aydın Çobanoğlunun 22 yanvar 1990-cı il tarixdə yazdığı şeirinin bir parçası belə idi:

Matəm libasını geyindi elim,
Ərşə bülənd oldu min ahım mənim.
Soruşan olmadı, bilən olmadı,
Görəsən nə imiş günahım mənim?

Alçaqlar, azğınlar susayıb qana,
Qənim kəsilibdi insan insana.
Xudanı çağırıb sığınmam Ona,
Yoxdu Ondan qeyri pənahım mənim.

Batmaz şəhidlərin günahsız qanı,
Başımın üstədi Allahım mənim.

Xalqın olduqca o ağır günlərində, soyuq-saxtalı bir havada, aşkar, ya da gizli yollarla Azərbaycana gələn 80-ə yaxın ölkənin kütləvi informasiya nümayəndələri faciəni öz gözlərilə görəndən sonra dəhşətə gəlmişdilər.

Türkiyənin "Zaman" qəzeti yazırdı: "Sovet imperiyası altında əzilən, əzilə-əzilə döyüşən azəri qardaşlarımızın köməyinə yetişmək bizim qardaşlıq borcumuzdur. Orada qardaşlarımız düşmən tanklarının tırtılları altında çeynənirəkən, burada rahatca yatıb-qalxmaq haramdır. Qapalı yolları ayaqlarımızla, tikan-

lı sərhədləri köksümüzə yarıb köməyə yetişək."

Ölkənin dini dairələri "Azadlıq" radiosu ilə 21 yanvar 1990-cı ildə bütün dünyaya xəbər verirdi: "Azərbaycanla aramızda din, qan, tarix və mədəniyyət yaxınlığı vardır. Azərbaycanlı qardaşlarımızın üzlaşdığı bu faciəyə türklərin biganəliyi, bizim özümüə biganəliyimiz olardı. Onların haqq səsinin susdurulmasına necə biganə qalmaq olar? Ürəyimiz qan ağlayır. Bütün Türkiyə göz yaşları içindədir."

İngiltərənin "Qardian" qəzeti yazırdı: "Kremlin göstərişi ilə yanvarın 19-da Qızıl Ordunun Bakıya girməsi, böhranlı vəziyyəti sakitləşdirmək əvəzinə onu daha da gərginləşdirmişdir... Sovet rəhbəri Qorbaçov öz çıxışında göstərir ki, guya Azərbaycanda "islam respublikası" yaratmaq qərara alınmışdır, guya çevrilmiş hazırlanmış. Sovet rəhbəri bunu deyərkən, görəsən, əlində tutarlı əsası varmı?" (22 yanvar 1990-cı il).

"Nyu-York tayms" qəzeti yazırdı: "Bakının işğalından sonra xalqını sevən hər bir azərbaycanlıda Moskvaya və Qorbaçova qarşı nifrət hissi oyanmışdır... Vaxtilə üzüyola bir müstəmləkə olan Azərbaycan indi öz suveren, demokratik hüquqlarını tələb edir. Bakıda adi satıcıdan tutmuş hakimiyyət nümayəndələrinə qədər demək olar hamı buna inanır ki, Moskva Azərbaycanın suveren hüquqlarını tələb etməsinin qarşısını almaq üçün Bakıya qoşun göndərdi" (18 fevral 1990 - cı il).

"Vaşinqton post" qəzeti yazırdı: "... Şəhərin mərkəzindəki hərbi hissələrin birində yüzlərlə azərbaycanlı və gürcü hərbiçiləri qiyam qaldırılmışlar. Sovet hökuməti isə Bakıdakı "Salyan kazarması"ndakı azərbaycanlı və gürcü əsgərlərlə, hökumətə sadıq olan qoşun hissələri arasında atışma olduğu haqqındakı xəbərləri təkzib edir. Sovetlər bu qiyamçıları terrorçu adlandırmışdır" (23 yanvar 1990-cı il).

Faciədən 19 il keçəndən sonra, iqtisad elmləri doktoru, professor Qüdrət Əbdülsəlimzadənin "Xalq qəzeti"nin 20 yanvar 2009-cu il tarixdə dərc edilmiş, "Azərbaycan şəhidlərin ruhunu ehtiramla yad edir" sərlovhəli məqaləsində oxuyuruq: "Oxucuların nəzərinə çatdırmağı lazım bilirəm ki, "Salyan kazarması" ərazisində guya snayperlər yerləşdirilib bəhanəsi ilə orada hərbi xidmətdə olan ruslara, gürcülərə, ukraynalılara, ləz-

gilərə, yəhudilərə, çeçenlərə, azərbaycanlılara və başqa millətlərin nümayəndələrinə qarşı təxribat törədilmişdir. Bakıya hücum etmiş və xüsusi təlim keçmiş hərbiçilərin təslim olmaq tələbini rədd etmiş "Salyan kazarması"ndakı əsgər və zabitlər son nəfəslərinə qədər çiyin-çiyinə vuruşmuşlar... Onların hamısı həlak olmuş, meyitlərin bir hissəsi yandırılmış, bir hissəsi ərazidəki köhnə quyulara atılaraq izi itirmək məqsədilə üstləri örtülmüş, əksəriyyəti selofan kisələrə salınaraq, xüsusi nəzarət altında Bakı limanında lövbər salmış hərbi gəmilərə daşınmış, oradan isə naməlum istiqamətə aparılmışdır. Bu hadisə yerli və xarici mətbuatda qeyd olunsada, liman işçiləri, habelə digər şahidlər tərəfindən təsdiq olunsada, Qanlı Yanvarın bütün təfərrüatı ilə açılmamış qaranlıq səhifələrindən biri kimi qalmaqdadır."

Öldürülənlərin ruhları, yaralananların özləri bizə nə deyir...

5-6 yerindən-qarnından, ciyərindən, bağırsağından, böyük qan damarından... yaralanmış **Samir Kərimovun** dediklərindən:

"Yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə QAZ-53 markalı bir maşın saxladı. Sürücü dedi ki, qardaş camaatı qırırlar, heç olmasa gedək yaralıları xəstəxanalara daşıyaq. "XI Qızıl Ordu meydanı"nın yanından əvvəlcə 10, sonra isə 8 nəfəri buraya çatdırıb bildik. Üçüncü dəfə gedəndə tanış olduq. Bu **Mail Mustafayev** idi. Bir-birimizə adımızı təzəcə demişdik ki, güllələr üstümüə yağdı. Mail öldü... - deyə Samir özünü saxlaya bilməyib hönkürdü. Nəhayət, toxdaya bildi. Mən də yaralandım. Nəfəsim kəsilir... Anamı çağırım"...

Buradaca "Şəhər" qəzetinin 3 fevral 1990-cı il sayında verilmiş şəhidlərin siyahısına baxıram. Siyahıda **Mail yox**, 1968-ci ildə anadan olmuş **Mahir Vaqif oğlu Mustafayev** var idi. Yəqin ki, odur... Ömrünün 22-ci baharını görməmiş, xalqının yolunda əbədiyyətə qovuşub...

Dörd uşağı, yeddi nəvəsi olan, pensiyaçı, 59 yaşlı evdar qadın **Minbaci Rəşid qızı Məmmədova** başına gələn müsibəti belə danışdı:

"5-ci Yasamal küçəsindəki 245 saylı evdə yaşayıram. Yanvarın 19-da gecə yataqda uzanmışdım. Kiçik oğlum Elxan işdə

olduğu üçün nigaran idim. Birdən tankların gurultusunu eşitdim. Tez qalxıb qapıya qaçdım. Gördüm küçədə tanklar hər tərəfə atəş açmağa başladılar. Qonşum Hüseyn oğlumu soruşdum, dedi ki, görməmişəm. Həyatə keçmək istəyəndə qapı daca məni vurdular. Sonrasından xəbərim yoxdur..."

Onu müalicə edən həkim Əli Əliyevin dediklərindən:

"Üçüncü mikrorayonda yaşayıram. Atəş səslərini eşidən kimi qəbul şöbəsinə zəng etdim. Növbətçi tibb bacısı Əzizə xanım dedi ki, həkim özünü tez çatdır, yaralı əlindən tərpənmək mümkün deyil. Dərhal xəstəxanaya gəldim. Gördüm ki, yaralıların vəziyyəti çox ağırdır. Həkim Dadaş Əmrahov artıq cərrahiyyə əməliyyatına başlamışdı. Cərrah Fuad Abdullayev də özünü yetirdi. Həkim Leonid Qrivtsov yaralılara ilk yardım göstərirdi. Tibb bacısı Zahirə Mövsümxani Musabəyov qəsəbəsindəki evindən gülləbaran altında qaça-qaça özünü xəstəxanaya çatdırdı. Minbaciya üç güllə dəymişdi. Həmin güllələr qarın nahiyəsindən və hər iki budda yeddi yerdə yara açmışdı."

Minbaci xalanın dediklərindən: - Heç ağıma da gəlməzdi ki, gəlib evimin kəndərində məni güllələyə bilərlər. O, öz dərdinə yox, şəhidlərin dərdinə ağlaya-ağlaya: - Ananız ölsün ay bala! Lay divar kimi oğullarımız getdi, - deyirdi.

Dinc azərbaycanlı Minbaci anaya güllə atan qatil "oğullar"! Bu ananın anası, bəlkə də özü (müharibə başlayanda onun 10 yaş olub) müharibə dövründə Sizin atalarınızın, babalarınızın ayaqları üşüməsin, donmasın deyə, onlara təmənnəsiz olaraq yun corablar toxuyub göndərib. Azərbaycanlı qadınların bu yaxşılıqlarını nə tez unudunuz.

Sahil Cəbrayıl oğlu Əliyev. Sumqayıt "Kimya sənayesi" İB-nin energetiki, 30 yaşında: "Yanvarın 19-da mən öz "Jiqu-li"mlə Sumqayıtdan Bakıya gəlirdim. Biləcəri yoxuşunda mən xəbərdarlıqsız - filansız avtomat atəşinə tutuldum. Bu təxminən axşam saat 9-da baş verdi. Maşın güllələrdən deşik-deşik oldu. Boynuma, döşümə, sağ böyrümə və əlimə isə dörd güllə dəydi. Qanıma qəltan olub maşını saxladım və əsgərlərdən məni yaxınlıqdakı Respublika klinik xəstəxanasına aparmalarını xahiş etdim. Və yaxud dedim ki, heç olmasa öz həkiminizi çağırın. Axı ola bilməzdi ki, onların öz həkimləri olmasın. Əvəzində on-

lar maşında silah axtarmağa başladılar. Yalnız bir neçə saatdan sonra məni xəstəxanaya gətirdilər..."

Abbas Bəylər oğlu Abbasovu xəstəxanaya yanvarın 19-da, saat 23²⁰ də gətirdilər. O, komendant saatının qüvvəyə mindiyi vaxtdan xeyli əvvəl yaralanıb. Abbas Binə qəsəbəsinin sakinidir, 54 yaş var, çilingərdir, yanvar hadisələrində iki dəfə infarkt keçirib. Onun dediklərindən: "Mən gecə hüsr yerindən qayırdım. Bakıya gedən yolun bir yerində camaat toplaşmışdı. Əsasən gənclər idi. Bu zaman zirehli maşınlar gəldi, avtomatçılar silahsız adamları atəşə tutdular. Hamı kimi mən də qaçdım. Bu vaxt ayağıma güllə dəydi, yıxıldım. Evlərin arxasından camaat göründü. Onlar hərbiçilərin getdiklərini görüb mənə yaxınlaşdılar və bir yük maşınına qoyub məni Mərdəkandakı 26 saylı xəstəxanaya gətirdilər."

Məzahir Qələmi: - "Gənclik" metrosunun yaxınlığında dayanmışdıq. Qəllətən adamları atəşə tutdular. Hamımızı qana bələdilər. Sonra isə həyasızcasına reproduktorla dedilər: "Dağlışın! Yoxsa güllə atacağıq!"

Tibb İnstitutunun tələbəsi **Elçin Hüseynovun** ruhi xəstəxanaya düşməmişdən bir az əvvəl dediklərindən:

- "Artıq gülləbaran başlamışdı. Yaralananlar da az deyildi. Amma yenə gözlərimizə inanmır, qaçmaq istəmirdik. Yoldaşlarımdan ikisi "A-zər-bay-can!" - deyib özlərini zirehli maşınların altına atdılar. Huşumu itirmişəm. Ayılanda özümü meyitlərin altında gördüm. Güc-bəla ilə bayıra çıxmışdım ki, əsgərlər (Vəhşilər - H.N.Ş.) mənə meyitləri hərbi maşınlara daşımağı əmr etdilər.

...Sonra burnuma yanacaq qoxusu gəldi. Düşündüm ki, kababın su yangısı da var... Dəniz yadıma düşdü..."

Hacıyev Həbib Sabir oğlu - 23 yaşında: - "Şərqi bazarının yanında oluruq. Yanvarın 21-də saat 5 radələrində pəncərəmizin altında nəşə partladı. Aynalar çilik-çilik olub üstümüzdə səpələndi. İri şüşə parçası qolumu doğradı. Qonşular dedilər ki, evin qarşısında üç zirehli transportyor dayanmışdı. Partlayışdan sonra çıxıb getdilər."

Şəhidlərin dəfni günü gülləbaran...

Rəfail Həsənov: - "Şəhidlərin dəfni günü, yanvarın 22-də

heç ağıma da gəlməzdi ki, əsgərlər yenə də dinc adamlara güllə ata bilərlər. Amma həmin günün səhəri də onlar öz əməllərindən əl çəkmədilər. Biləcəri enişindən keçib evə gedirdim. Axşam saat 5 olardı. Birdən hərbi maşınların karvanı göründü. Elə bil ürəyimə nəsə damdı. Amma özümü sakitləşdirməyə çalışırdım. Bu vaxt əsgərlər havayamı, ya nəyə, kiməsə güllə atırdılar. Atəş səsi eşidən kimi yanımdan ötən əsgərlər adamları gülləyə basdılar. Səkidən atılıb o üzə keçmək istəyəndə sinəmi nəsə göynətdi. Sonra dəhşətli ağrı qopdu. Əlimi qoynuma salıb çıxartdım. Qan idi. Elə bu anda budumda da güllə ağrısı hiss etdim."

Teymur nə valideynlərini, nə də dörd bacısını bir də görə bilmədi...

...Yanvarın 23-də N.Nərimanov adına Azərbaycan Tibb İnstitutunun I kurs tələbəsi **Teymur Yəhya oğlu Alməmmədov** başından güllə ilə yaralanmışdı. Naxçıvan MSSR-nin Şahbuz rayonunun Keçili kəndindən olan Teymur, ilk imtahanlarını verib evlərinə, ata-anasının yanına getmək istəyirmiş. İki yoldaşı ilə "Aeroflot" kassalarına gəlib, bilet aldıqdan sonra geri qayıdırmış. Bu vaxt yoldaşlarının dediyi kimi, birdən başını tutub yerə yığılıb. Yoldaşları onu cəld yaxınlıqdakı 4 №-li xəstəxanaya gətirmişlər. Həkimlər briqadası təcili olaraq onun həyatını xilas etmək uğrunda mübarizəyə girişmişlər. Güllə Teymurun əmgəyindən daxil olub üst çənəsində ilişib qalmışdı. Yeddi gün həyatla ölüm arasında mübarizə aparmış, yeddi gün Teymur özünə gəlməmişdir. Bütün bu müddətdə o, süni tənəffüs aparatı ilə nəfəs almışdır. Yanvarın 30-da saat 5-də Teymur vəfat etmişdir. Beləliklə, sadə kolxozçu ailəsinin yeganə oğlu Teymur (onun dörd bacısı var) qanlı yanvarın qurbanlarından biri oldu. Onun "Azərbaycan təbiəti" (1990-cı il, № 1) jurnalındakı o dəhşətli şəklini görə hər bir kəs bu vəhşi orduya öz lənətini yağdırır.

**Əfqanıstandan yaralı ayaqla qayıtmışdı,
Bakıda isə onun həmin ayağı kəsildi...**

Yaşar Nəcəf oğlu Nəcəfov "Azəri" inşaat kooperativinin 22 yaşlı fəhləsi. Saathı rayonunun Bayramovka kəndindən, kolxozçu ailəsindəndir. Ailədə ondan başqa daha 11 uşaq var (ən kiçiyinin 1 yaşı var): "1987-89-cu illərdə Əfqanıstanda hərbi

xidmətdə ikən sağ ayağımdan yaralandım. İtaliyada istehsal olunan tüfəngdən atılmışdı güllə. Yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə mən "XI Qızıl Ordu meydanı"na toplaşmış adamlar arasında idim. Yiğışanların çoxusu gənclər idi. Heç birimizdə silah yox idi. Zirehli maşınlar atəş açanda hamı qaçmağa üz qoydu. Bu vaxt oğlanlardan biri yaralanıb yıxıldı. Mən digər bir oğlanla ona kömək etmək istədim. Bu vaxt mənim özümü yaraladılar. İz buraxan güllə sağ ayaq sümüyümü parçaladı."

Həkimlər yeganə çıxış yolunu onun ayağını dizdən aşağı kəsməkdə gördülər. Nişanlısı Dilarə xanım ailə səadəti qurمامış Yaşarı belə əlil gördü.

Yaralı vəziyyətdə Yaşardan soruşanda ki, həmin gecə "XI Qızıl Ordu meydanı"nın keçidlərində dayanmağına peşiman deyilsən ki? - sualına güclə gülümsünüb: - "Siz nə danışırırsınız? - Elə indinin özündə də "protez" ayağımla Vətənimin, torpağımın şərəfini qorumaq üçün ən qaynar nöqtələrə getməyə hazırım. Çoxları belə düşünür ki, o gecə yollarda dayananlardan heç kim öləcəyinə inanmırdı. Bu, bəlkə də belədir. Amma biz öləcəyimizə inanmasaq da, ölümə hazır idik!"

Ruslar, rusları da gülləyirdilər...

İvan Proxorov sol baldır sümüyündən ağır güllə yarası alıb. Bakı su kəmərləri trestində sürücü işləyir. Gecə növbəsinə gedərkən qarşısına əsgərlər çıxmış və maşını gülləyə tutmuşlar. Onun dediklərindən: - "Başımı kabinədən çıxarıb qışqırdım: Mən rusam, atmayın. Güllə məni yerə sərtdi..."

Kor rusu da qətlə yetirdilər...

Yefimiçev Boris Vasilyeviç 1945-ci ildə anadan olmuşdu. Rus idi. Nərimanov prospektində yaşadığı evin yaxınlığında öldürülmüşdür. Evlərin divarlarından tuta-tuta yeriyan bu zavallı koru niyə öldürdünüz, ey qatillər!

Mərhumun oğlu atasının "Şəhidlər xiyabanı"nda çoxusu azərbaycanlı-müsəlman olan qardaşları ilə yanaşı dəfn olunmasını xahiş etmişdir.

Çiyindən yaralanmış **Temoşenko İqor Yuriyeviçin** dediklərindən:

- Azərbaycan mənim də vətənimdir. Odur ki, bir vətəndaş kimi bu torpağı qorumaq məsuliyyəti mənim də üzərimə düşür.

Öz evində qətlə yetirilən məktəbli...

Vera Lvovna Bessantina: Bakıdakı 158 №-li məktəbin 11-ci sinif şagirdi, 16 yaş vardı. Milliyyətcə yəhudi idi. Öz evində qətlə yetirildi...

Qatillərdən kömək uman məktəbli...

Aldığı güllə yarasının ağrısından güclə danışan 15 yaşlı **Kərimov Qəlbınur Firidun oğlunun** dediklərindən: "31 № li məktəbin onuncu sinifində oxuyuram. Yanvarın 20-də gündüz saat 3-4 arası idi. Dostumla küçədə gedirdik. Əsgərlər bizi görən kimi gülləyə basdılar. Çiyimdən, ayağımdan yaralandım. Onlar heç olmasa yaxınlaşıb kömək də etmədilər. Camaat gələnə kimi yerdə sərili qaldım."

Ata-bala ikisini də qanma qəltan etdilər...

Balasını öldürdülər, özünü də yaralayıb, rezin dəyənəklə başına zərbələr endirdilər...

Şəhid **Larisanın** atası **Fərman Məmmədovun** dediklərindən:

- "İçərisində xeyli adam olan avtobusda gedirdik. Yol boş idi. Qəfil peyda olan əsgərlər heç bir xəbərdarlıq etmədən bizə tərəf yaylım atəşləri açdılar. Güllələr Larisanı əlimdən çıxardı. Öz bədənim də isindi. Deyəsən, avtobusda iki-üç nəfər sağ qaldıq. Güllələrdən keçinmiş qızıma tərəf süründüm. Mənim sağ qaldığımı bilən əsgərlər rezin dəyənəklə başıma zərbələr endirməyə başladılar. Cərrahiyyə stolunda ikən işıqlar söndü. Şam işığında ilk yardım göstərdilər. **Allah** mənə göstərdiyini heç bir ataya göstərməsin."

Amma mən deyirəm ki, törətdikləri bu müsibətlər onların öz qabaqlarına çıxsın...

Faciədən 19 il keçəndən sonra, "Azərbaycan müəllimi" qəzetinin 16 yanvar 2009-cu il tarixdə dərc edilmiş "20 Yanvar şəhidləri arasında şagirdlər, tələbələr, elm adamları da var idi" sərlovhəli məqalədə oxuyuruq:

"Onları ziyarət edəndə bir an fikirləşirik: Görəsən yağı düşmən gülləsinə tuş gələn — 134 nömrəli orta məktəbin VII sinif şagirdi, 13 yaşlı **Larisa Məmmədovanın**, 167 nömrəli məktəbin şagirdi, 13 yaşlı **İlqar İbrahimovun**, 42 nömrəli məktəbin VIII sinif şagirdi, 14 yaşlı **Nəriman Hüseynovun**, 158 nömrəli

məktəbin XI sinif şagirdi, 16 yaşlı **Vera Bessantinanın**, tələbələr — **Ülvi Bünyadzadənin**, **Teymur Alməmmədovun**, **Andrey Nişşenkunun**, elm sahəsində fəaliyyət göstərən kimya elmləri doktoru, professor **İsmayıl Mursaqulovun**, professor **Svetlana Məmmədovanın**, kimya elmləri doktoru **İbrahim İbrahimovun** günahı nə idi?"

Bala baxa-baxa anam güllələndilər...

27 yaşlı **Fəridə** öz körpəsi ilə birlikdə yanvarın 22-də maşınla evlərinə gedirdi. Qəfildən peyda olan "əsgərlər" maşını gülləbaran etdilər. Gənc ana 6 güllə yarası alıb xəstəxanaya düşdü...

Şair demişkən: "Heç düşmən də belə olmaz..."

Bir körpənin gülüşünü

Dondurmusan,

Bir cavannın sinəsini

Yandırmısan,

Bir gəlinin qanadını

Sındırmısan...

Səni çətin bağışlayar

Bu el-oba.

Bir ananın bağçasında,

Bitirdiyi gülü soldu.

Doxsan yaşlı əsrimizin,

Qoca vaxtı beli sındı

Şəhid oldu.

Belə günah yerdə qalmaz.

Heç düşmən də belə olmaz.

Nə yamansan, nə namərdənsən,

Qəfil güllə.

Maşınları da özləri kimi güllələndirdi...

Adam rəssam **Nazim Məmmədəli oğlu Ələkbərovun** (31 yaşında) əzik-üzük olmuş Y 37-22 AQ nömrəli "Zaporojets" maşınını gördükdən sonra onun sağ qalmasına təəccüblənir... Onun dediklərindən: "Yanvarın 20-nə keçən gecə üç nəfər qonşumla evə gedirdim. Saat birə işləmişdi. Gördüm ki, qarşından sürətlə iki tank gəlir. Tez maşını küçənin kənarına verib saxladım. Arxamda bir "RAF" maşını da dayandı. Qonşular düşdülər. Mən isə macal tapa bilmədim. Yolun o tayından tank düz üstümə şığıdı. Məni və "RAF"ı vurub keçdi. Maşından birtəhər çıxanda gördüm ki, 14 yaşlı qonşum **İlqarın** sinəsi və qarnı güllələrdən deşik-deşikdir. Qara rəngli bir "QAZ-24" markalı maşın gəldi. İlqarı götürüb **Semaşko** adına xəstəxanaya apardım, mən isə bu xəstəxanaya gətirildim. Başım, döş qəfəsim bərk əzilib."

Qatillər maşınları əzməklə, yaşlıqları məhv etməklə, sanki kimlərinsə heyflərini alırdılar...

Allahverdiyev Tofiq Həsən oğlu – 41 yaşında: "O gecə indi də yuxuma girir. Lenin prospektində, K.Marksın heykəli yaxınlığındakı evlərdə qohumlarım yaşayır. Onlarda idim. Güllə səslərini eşidən kimi özümü bayıra atdım. Fikirləşdim ki, bu müdhiş atışma səsləri ailəmi, uşaqlarımı qan-bağır eləyər. qaçıb özümü evə çatdırmaq istəyirdim. Lakin mümkün olmadı. Əsgərlər tanklarla yaşıllığı əzirdilər. Elə bil kiminsə heyfini bu cansız ağaclardan alırdılar. Heç kəsə, heç nəyə aman vermirdilər. Qarşıya çıxan boş maşınları da əzirdilər. Heykəli keçən kimi elə bil bütün binalar üstümə uçdu. Güclü təkan hiss elədim. Bircə o yadımdadır ki, evə çata bilməyəcəyimi düşündüm və bir də cərrahiyyə stolunun üstündə ayıldım. Ayılan kimi də gözü yaşlı həkimlərdən uşaqlarımı soruşdum..."

"Yağın söndürən" və "təcili yardım" maşınları da gülləyə tutulurdu...

Həmin hadisələrdə "Azərbaycan" nəşriyyatının yanması barədə yağınsöndürmə hissəsinə zəng etdilər. Saat 00³⁸ də alınan bu məlumatla əlaqədar 1 saylı yağınsöndürmə ekipajı dərhal yola çıxdılar.

Oleq Yusupov yağınsöndürən maşınını tankların, hərbi postların arasından məharətlə keçirib hadisə yerinə çatmağa can atırdı. Elə bu vaxt postların birində maşını arxadan atəşə tutdular. Sükan əlindən çıxan kimi maşın zərblə ağaca çırpıldı. Oleqi xəstəxanaya çatdırsalar da həyatını xilas etmək mümkün olmadı...

Aman-zaman bircə oğlu əskərlikdən qayıdanda 46 yaşlı ata şəhid olmuşdu...

Bakı Maliyyə-kredit texnikumunun tələbəsi, əslən Quba rayonunun Rustov kəndinin sakini, 17 yaşlı **Yasin Ağa oğlu Hüseynovun** dediklərindən: "Yanvarın 22-də, axşam saat 5-də mən "XI Qızıl Ordu meydanı"nda Quba rayon xəstəxanasına məxsus "təcili yardım" maşınına mindim. Həmin maşın Bakıda yaralananlar üçün Qubadan "donor" qanı gətirdikdən sonra geri qayıdırdı. Biləcəri yoxuşunda bizi içərilərdə əsgərlər oturmuş

hərbi maşın dəstəsi ötməyə başladı. Birdən atəş açıldı. Qırmızımtıl iz qoyan güllələr yağdırıldı. Bizim sürücü maşını saxlamaq istəyirdi ki, bizə də atmağa başladılar. Mənim sağ çiynimə iki güllə dəydi və yığıldım. Yaxşı ki, aramızca təsadüfən başqa bir "təcili yardım" maşını gəlirdi. Həmin maşında məni Respublika klinik xəstəxanasına gətirdilər və artıq yarım saatdan sonra məni «operasiya» etdilər, döş qəfəsi yarım, ağ ciyərimi tikdilər, qanaxmanın qarşısını aldılar."

İş yerinə gedərkən güllənən alimlərimiz...

Yanvarın 24-də üç nəfər kimya elmləri doktorları, professorlar **Svetlana Həmid qızı Məmmədova, İbrahim İsmayıl oğlu İbrahimov** və **İsmayıl Həsən oğlu Mursaqulov** da iş yerlərinə gedərkən Bakı-Sumqayıt yolunun 22 kilometrliyində hərbi zirehli maşınla toqquşma nəticəsində qətlə yetirildilər. Qatillər bununla da həm üç ailəni başsız qoydular, həm də Respublikamızın kimya elminə öz mürdar zərbələrini vurdular...

Dəfn etməyə Yusifin bircə sağ qolu tapıldı...

Şəhidlərimizin qətlə yetirilməsindən bir il gəlib keçir. Gecədən xeyli keçsə də, elə bil yuxum ərsə çəkilib. Səssiz-səmirsiz bu gecədə qəzetlərə baxıram. "Elm" qəzetinin 17 yanvar 1991-ci il tarixinin birinci və ikinci səhifələrində verilmiş "Kəsik qolun sahibi" dəhşətli yazını oxuyuram. Keçən ilin yanvar müsibətində bədəni tapılmayan bir sağ qolu şəhidlərlə bir sırada dəfn ediblər. Düz bir ildir ki, həmin qolun sahibi, Elmlər Akademiyasının Riyaziyyat və Mexanika İnstitutunun aspirantı Yusif Allahverdi oğlu Sadiqovun nə ölüsü, nə də dirisi tapılmır. Atası, anası, bacısı, qardaşları, nişanlısı, qohum-əqrəbəsi düz bir ildir ki, Yusifi axtarırlar. **İlahi!** Həyatda nə dəhşətli hadisələr olarmış...

Bu sətirləri yazandan 18 il sonra – faciənin 19-cu ildönümü günlərində, Coğrafiya İnstitutunda işləyərkən iş yoldaşım olmuş, Bakı Dövlət Universitetinin dosenti, coğrafiya elmləri namizədi Tahir İbrahimovla telefonla söhbətdə mənim 20 Yanvar faciəsi haqqında kitab yazmağımı biləndə Tahir müəllim dedi ki, o bədəni tapılmayan, yalnız sağ qolu "Şəhidlər xiyabanı"nda 9-cu qəbirdə dəfn olunan Yusif Allahverdi oğlu Sadiqovla əmiuşağıyıq. Mən də dedim ki, kitabımda onun haqqında vermi-

şəm. Əlavə məlumat gətirsən kitabıma əlavə edərəm.

Bir neçə gün keçəndən sonra görüşəndə, Tahir müəllim Yusifin şəkili və haqqında geniş məlumat verdiyi. "Xalq qəzeti"nin 20 yanvar 2009-cu il tarixdə dərc edilmiş "Başın sağ olsun, Vətən" məqaləsini mənə verdi. Məqalədən bunları götürdüm:

Yusif 1964-cü ildə anadan olub. Doğulduğu kənddəki orta məktəbi qızıl medalla və Azərbaycan Dövlət Universitetinin mexanika-riyaziyyat fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirib. Aspiranturada oxuyurdu...Nişanlanmışdı...Toy olacaqdı... Bu götürdüklerim onun haqqında verilmiş xoş məlumatlar idi. Daha sonra məqalədə oxuyuruq:

"Dəhşətə bax, **İlahi**, əzizinin meyitini tapanlar **Allaha** şükür edirdilər. Çünki artıq məlum olmuşdu ki, qaniçən vəhşilər öz cinayətlərinin izini qismən də olsa itirmək üçün yaralıların və şəhidlərin bir hissəsini aradan çıxara bilməmişdilər."

"...Öz halal ata-baba yurdundan, isti od-ocağından zorla ayrılmış, köçkünə, qaçqına, didərginə çevrilmiş bir ana da məskunlaşdığı qərrib bir mənəzildə əlini göyə qaldıraraq şükür edirdi ki, oğlunun meyiti tapılmayıb. Meyiti tapılmayıbsa, deməli sağdır. Sağdırsa deməli gələcək. Olanların çoxundan ana xəbərsizdi (Evdəkilər çox şeyi ondan gizlətməmişdilər). Allahverdi müəllim Yusifin bir cə sağ qolunu tapdı. Qolla birlikdə didik-didik olmuş paltarlardan tanımışdı ki, bu Yusifin qoludur.

Şəhidlərin 7-ci günü Yusifgildə verilən ehsanda qadınlardan heç kimin süfrəyə əl uzatmadığını görənlər Kəhriz ana deyir: Qadanızı alım, ay elim-günüm, bu 20 Yanvar şəhidlərinə verilən ehsandır. **Vallah** mənim Yusifim sağdır. Şəhidlərin qırxına kimi, **inşallah**, balam gəlib çıxacaq. Bax onda bir şadyanalıq süfrəsi açıb hamınızı bura yığacam. Sonra isə balama toy çaldıraraq, gələnini evimə gətirəcəm..."

Mən bu dəhşət doğuran sətirləri yazanda həmin vaxtdan 19 il keçirdi...Anası Kəhriz ana, atası Allahverdi müəllim, qardaşları Misrəddin, Xalqverdi və bacısı Sayalı 19 ildir ki, Yusiflərinin yolunu gözləyirdilər... Qolsuz Yusif isə hələ də evlərinə gəlib çıxmamışdı...

Bostan əkdik, kolu yox,	Hər torpağın bağı var,
Çəpər çəkdik, yolu yox.	Bağların yarpağı var.
Burda bir qəbir var,	Dedik, getmə, ay oğul,
Sağ qolu var bədəni yox.	Orda yaman yağı var.

"Qızıl Ordu"nun bölgələrdə törətdikləri qətlər, etdikləri soyğunçuluqlar, oğurluqlar...

Cəlilabad rayon maddi texniki təminat birliyinin 36 yaşlı sürücüsü, Prişib şəhərinin sakini, dörd uşaq atası **Mirşamil Miradil oğlu Mürsəlovun** dediklərindən: "Yanvarın 24-də biz bir qrup yoldaşın məqsədi zabit və əsgərləri başa salmaq idi ki, bizim onlara qarşı heç bir pis məqsədimiz yoxdur. Görüşümüz təxminən iki saat yarım çəkdi, hər iki tərəf görüşdən razı qaldı. Oradan çıxan vaxt qapıda bizi 20-25 nəfər "desantçı" forması geyinmiş boylu-buxunlu avtomatçılar gözləyirdi. Bunlar əsgər deyildilər, zabit idilər, aralarında mayor və podpolkovnik də vardı. 35-40 yaşları olardı. Çoxusu uzunsaç idi, aralarında saqqallılar da vardı. Onlar bizi -11 nəfəri yük maşınına mindirib ayrı yərə apardılar. Yolda da bizi əllə, sapoqlarla, avtomatların qundaqları ilə döyür, təhqir edirdilər. Mənim qabırğamı və ayağımı üç yerdən sındırdılar. Sonra bizi soydular, bahalı hər nə varımızdı (papaq, saat, pul və s.) onları bizdən işgəncə verə-verə aldılar. Bundan sonra bəzilərimizin, o cümlədən mənim də əllərimi qandallayıb vertolyota oturdular. Sonra biz gah vertolyotda, gah da maşınlarda uzun müddət yol getdik. Nəhayət yanvarın 25-də təqribən səhər saat 4-ə yaxın bizi Şüvəlan həbsxanasına gətirdilər. Həbsxanada azərbaycanlı nəzarətçilər mənim qandallarımı açmaq üçün düz bir saat əlləşdilər, çünki hərbiçilər bizi təhvil verəndən sonra heç açarları da onlara verməmişdilər. Nəzarətçilərin dediklərinə görə qandallar ingilis qandalları idi."

Diri-diri basdıracağıq sizi dedilər...

Həmin hadisələrdə Neftçalada da iki nəfər qətlə yetirilmiş, doqquz nəfər yaralanmış, iyirmi beş nəfər isə bədənlərini xəsarət almışdır.

Neftçala balıqçı gəmisinin 37 yaşlı kapitanı, üç uşaq atası **Ələkbər Məmmədli oğlu Talıbovun** dediklərindən: "Cəlilabad-

lilar kimi bizim də üstümüzə hücum etdilər, amma bu yanvarın 25-də oldu. Təqribən saat 18³⁰-da küçədə avtomat atəşi eşidildi və otağa avtomatçılar soxuldular. Özləri də Mirşamil deyənlərə oxşayırdılar. Bizimlə söhbət edən zabitləri görəndə "satqın əclaf-lar" deyə qışqıraraq atəş açdılar. Deyəsən kapitani elə oradaca öldürdülər. Mən əlimdən yaralandım. Sonra bizi küçəyə qovdular, orada artıq yük maşınları gözləyirdi. Bizimkilərdən bir neçə nəfər qaçmaq istədi, amma onları güllələdilər. Sonra bizi torpaq yolla harasa apardılar. Maşını saxlayıb bizi yerə atdılar. Yer qazmağa məcbur etdilər. Diri-diri basdıracağıq sizi dedilər. Amma sonra hansı hamamasa apardılar hamımızı. Burada hər nəyimiz vardsa aldılar. Mənim papağımı, "Şotland" şərfimi, sənədlərimi, bloknotumu və pulumu (deyədən 95 manat idi) götürdülər. Özü də bütün bu vaxtı bizi döyür, nə ilə, haramıza gəldi vururdular. Mənim sifətimi vurub əzdilər. Artıq burada həkimlər mənə beyin silkələnməsi olduğunu müəyyən ediblər."

Onlar adam qiyafəsində vəhşi idilər...

Qənbərov Ağahüseyn fotoqrafdır. Yanvarın 25-də onun dörd qabırğası sındırılmış, böyrəkləri, başı, ayaqları zədələnmişdir. Endirilən qundağın zərbəsindən Ağahüseynin dişləri tökülmüş, alt dodağında dərin çapıq açılmışdır. Onun dediklərindən: - Bizi maşınlarla doldurub Bankə qəsəbəsinə apardılar, hama-ma yığıb necə gəldi döyməyə başladılar. Qorxutmaq məqsədilə bizi divara söykəyib hədələdilər. Bir gün sonra vertolyota mindirib Şüvəlan həbsxanasına apardılar. Həyat yoldaşım on iki yaşlı oğlumla xəstəxanada yatırdı. Evdə xəstə anam da tək idi. Onlar mənzilə soxulanda yataqda yatan xəstə, ağbirçək anamın gözləri qabağında evi alt-üst edib, mebelləri, şüşələri sındırılmış, qiymətli şeyləri ciblərinə dürtüb aparmışlar. Sonralar anam tez-tez deyirdi: "Onlar adam qiyafəsində vəhşi idilər. Uşaqlar evdə olsaydı yaqın ki, ya öldürər, ya da ölümcül günə salardılar. Ağbirçək yaşında bu günə kimi gördüyüm ən dəhşətli hadisə bəlkə də elə bu idi..."

Bir üzükdən ötəri Əbülfəzi döyə-döyə öldürdülər, barmağındakı üzüyünü də barmağı ilə birlikdə kəsib götürdülər...

Cəfərov Əbülfəz Böyükağa oğlu 1964-cü ildə anadan olub. Ölüm haqqında şəhadətnamədə göstərilir: Gövdə sümüklərinin sınımasından və aldığı yaralardan həlak olmuşdur. Əbülfəzin atası Böyükağa kişi, anası Səbiyyə xala toy tədarükünə başlamışdılar, nişanlı Əbülfəzə bu yaz toy etmək istəyirdilər...

Kitab yazılı qaldı,

Əhdimiz pozulu qaldı.

Sənə toy edəmmədik,

Könlümüz arzulu qaldı.

Yaralı Bəxtiyar Ağayevin dediklərindən: "Hamamda bizi yanaşı uzatmışdılar. Əbülfəz ağırlara dözməyib inildəyirdi. Döyülməkdən haldan düşmüş yoldaşlarımızı və bizi necə gəldi maşına tulladılar. Tərpənəni vururdular. Əbülfəzin yaralı olduğuna baxmırdılar, hər zariyanda təpikləyirdilər. Huşunu itirəndə onlardan biri barmağından nişan üzüyünü çıxarmaq istədi. Çox çalışdı. Görməyim deyə məni vurub üzümü divara tərəf çevirməyimi əmr etdi. Mən yalnız yaralı yoldaşımın yarımcan halda: "Ay ana..." deyə qışqırığı və qırıq-qırıq dedişi "Vətənimin, xalqımın yolunda ölürəm ay Allah!" – son kəlmələrini eşitdim. Bizi maşından düşürəndə gördüm ki, həlak olmuş yoldaşımızın üzüyü barmaqla bir yerdə yoxdur..."

20 Yanvar faciəsinin 19-cu ildönümündə ("Xalq qəzeti", 20 yanvar 2009-cu il) yazıçı-jurnalist Rafiq Səməndər qəzetin əməkdaşı Tahir Aydınogluna verdiyi müsahibəsində deyib: "...Ən çox əziyyət verilən, əzabla şəhid olanlar Neftçala şəhidləri olub. Vertolyotla onları Bakıya gətirərkən ayaqlarına kəndir bağlayıb vertolyotdan sallayıblar..."

Podpolkovnik Rasputin də döyüldü...

Yanvarın 25-i Neftçalılılar da şəhidlərimizə yas saxlayırdılar. Həmin günün hadisələri haqqında **Fərman Hüseynovun** dediklərindən: "Yanvar ayının 25-də saat 18-də sərhəd qoşunları komandiri, podpolkovnik **Rasputinlə** rayon Xalq Cəbhəsi nümayəndələrinin görüşünü təşkil etmişdik ki, rayonda meydan sulayan hərbiçilərlə Neftçala sakinləri arasında əmin-amanlığı təmin edək. Heç on dəqiqə keçməmişdi ki, çöldə güllə yağış kimi yağdı. Rasputin aşağı əyilməyi məsləhət bildi. On nəfər içəri girib silahların qundağı ilə bizi döyməyə başladılar. Rasputin eti-

raz əlaməti olaraq qabağa keçib onlara nəsə demək istədi. "Satqın" deyib onu da döydülər. Hansı məqsədlə həmmizi çölə çıxartdılar. Haradansa atılan güllənin hədəfi mən oldum. Yaralandım. Yoldaşlarımı isə ...götürüb apardılar..."

Ağahüseynov Nurəddin Aslan oğlu 1951-ci ildə anadan olub. Yanvarın 25-də öz maşını ilə işdən qayıdanda yolda öldürülüb. Evlidir, üç uşaq atasıdır. Nurəddinin ölümü haqqında iki şəhadətnamə çıxarılıb. Birinci şəhadətnamədə göstərilir ki, o, öz əcali ilə ölüb. Qayınatası Əlağa kişinin dediyinə görə, ikinci şəhadətnamə, yəni əzizinin həqiqətən də öldürüldüyünü sübut edən bir parça kağızı çox çətinliklə almağ mümkün olmuş, böyük çək-çevirdən sonra kiminsə "saqqalı" altından keçmişdir.

Fərdi təqaüdcü **Əli İbrahimovun** dediklərindən: "Uzun illər müəllim işləmişəm. Övladlarımıza tariximizin qanlı səhifələrindən çox danışmışam. Həmişə müharibədən bəhs edən filmlərə baxanda yaşadığımız o ağır günlər gözlərimin önündən keçir. Bir filmdə faşist ordusu zabitinin uşaq oyunaqlarını necə təpiklədiyini nümayiş etdirirdilər... Heç ağıma gəlməzdi ki, mənim də evimə soxularlar. Evə qayıdanda gördüm ki, qapı sındırılıb, içəridə hər şey alt-üst edilib, qiymətli nə varsa hamısını aparıblar. Nəvələrimin oyunaqları da ayaq altında idi. Neftçalada çox evlərə belə basqınlar edilib. Heç olmasa komissiya, ziyalılarımızdan ibarət rayonumuza nümayəndələr gəlsin, bütün bu hadisələrə münasibətlərini bildirsinlər, həbs edilən on altı nəfərin nədə ittiham olunduqlarını bizə də desinlər."

Durduqları yerdə güllələnənlər, döyülənlər...

Heç yerdə bu cür qəddarlıqla qarşılaşmamışam...

Həmzə Mədətovun dediklərindən: "Böyük Vətən müharibəsinin iştirakçısıyam. Berlina qədər uzun bir döyüş yolu keçmişəm. Ancaq heç yerdə bu cür qəddarlıqla qarşılaşmamışam. Müharibədə adamlar insafly idi. Əlini qaldırana, uşağa, qadına güllə atmazdılar. Bunlar isə... Odur, qonşunun 14 yaşly uşağını balkondan baxdığı yerdə vurublar..."

Əvəz Ahyev, Cavanşir Əlibəyov, Rəşid Ələkbərov da dinc dayandıqları yerdə yaralanıblar...

Mahmudu döyə-döyə qabırğasını sındırdılar...

Yanvarın 23-də təxminən saat 18³⁰-da Respublika klinik

xəstəxanasına hərbiçilər tərəfindən vəhşicəsinə döyülmüş 35 yaşly sürücü **Mahmud Yaqub oğlu Musayev** gətirilməmişdir. Döyülmə və onun nəticələri o qədər ağır olmuşdur ki, xəstə hətta səhəri gün də çətinliklə danışdı. Onu "operasiya" etmiş cərrahın dediklərindən: "Mahmudun davranışı nədənsə hərbiçilərin xoşuna gəlməmiş və əsgərlər, zabit də başda olmaqla onu döyməyə başlamış, sonra da masqaraya qoyaraq qorxutmaq məqsədilə yan-yörəsini atəşə tutmuşlar. Maşın deşik-deşik olmuş, güllələrdən biri isə təkərin diskinə dəyib geri qayıtmış və əsgərlərdən kiməsə dəymişdir. Bu işgəncə verənləri daha da acıqlandırmışdır. Onlar Mahmudun döyüldüyü vaxt iki dəfə huşunu itirməsinə, ürək bulanmasına, tənəffüzünün çətinləşməsinə də məhəl qoymamışlar. Yalnız üç saatdan sonra yerli hərbi hissənin bir neçə qulluqçusu Mahmudu evinə aparmış, sonra da bura gəlməsinə kömək etmişlər, çünki o, təkbaşına hərəkət etmək iqtidarında deyildi. Döyülmənin ağırlığı tibbi yardımın gecikdirilməsindən daha da kəskinləşmişdir. Onun başında və bədəninə möhkəm döyülmə izləri aydın görünür, bir qabırğası sınımışdır, beyin silkələnməsi əlamətləri var."

Öz evinin həyatında işləyərkən yaralandı...

Martın 1-də, saat 15 radələrində, şəhidlərin "qırxına" bir gün qalmış, hərbi hissələrdən birində qulluq edən kiçik serjant V.Sedan əlindəki avtomatdan təsadüfən atəş açmış və Mirbaşır rayonunun Səhlaabad kəndinin sakini 24 yaşly N.Əsədovu həyatıyanı səhədə işləyərkən yaralamışdır.

Güllələnən əsayiş keşikçiləri...

İlqar Yusif oğlu Əbilhəsənov Yasamal Rayon Milis şöbəsində milis kiçik serjantı idi. Həmin o dəhşətli hadisələrə o da biganə qala bilmədi. Evə yenidən gəlmişdi. Tezəcə iş yerinə qayıtmağa cəhd etdi. Həyəcan içində öz maşınıni idarə edirdi. Birdən əl eləyən hərbiçinin işarəsi ilə əyləci basdı. Elə cibindən sənədlərini çıxarırdı ki, arxadan yaxınlaşan iki əsgər avtomatdan atəş açdılar...

Mərkəzi xəstəxanada əvvəl şam işığında, sonra qəzet yandırmaqla 5 saat davam edən cərrahiyyə əməliyyatı bir nəticə vermədi...

Səbəyel Rayon Milis şöbəsinin milis kiçik serjantı, 1960-cı

il təvəllüdlü **Telman Malik oğlu Bağirov** dörd bacınının bir qardaşıydı... "Dostluq" kinoteatrının yaxınlığında qəfil gülləyə tuş gəldi...

Cəmi 22 gün sonra dünyaya gələn qızı, atasıyla "Şəhidlər Xiyabanı"nda görüşdü...

Valeriy Zakiroviç Boqdanovla Ağanəzər Araz oğlu İsrayılov cinayət-axtarış bölməsində xidmət edirdilər, hadisə yerinə də bir gedərdilər. Valeriy əslən Gəncədən, Ağanəzər Şamaxıdan idi. Saat 7¹⁵-də tapşırıqla kimya şəhərciyinə gedəndə maşınları arxadan atəşə tutuldu. Birinci güllə Ağanəzərin başından dəyib qabaqdan çıxdı. Şüşədən keçən güllələr arxaya çönən Valerinin sinəsini yandırdı... Maşın xəstəxanaya çatana qədər ikisi də keçinmişdi...

Həmin maşında olan əməliyyat qrupunun rəhbəri **Oqtay Mirzəyev** ona dəyən güllədən bir qolunu itirdi...

Ədalət Camalov Kəlbəcər Rayon Milis Şöbəsinin milis serjantı idi. O faciəli anlarda Bakıdan Gəncədə yaşayan ailəsinin yanına qayıtmadı...

Aşağıda verdiyim – həyatında paltar sərəkən güllələnən üç uşaq anası, 38 yaşlı evdar qadın Fəridə Nəriman qızı Abbasova, evində xörək hazırlayarkən güllələnən 77 yaşlı ağbirçək ana Sürəyyə Lətif qızı Babayeva, evində həyat yoldaşının və uşaqlarının yanında güllələnən, 40 yaşlı Şəmsəddin Əbilhəsən oğlu Orucov, ermənilərin Sədərəkə atdığı top atəşindən qətlə yetirilmiş 6 yaşlı Elvin və 4 yaşlı Malik Tofiq oğlu Nəsirov qardaşları haqqındakı məlumatları da, Qulu Kəngərlinin 1992-ci ildə çapdan çıxmış "Qara Yanvar şəhidləri" kitabından götürmüşəm.

"**Fəridə Nəriman qızı Abbasova** 1952-ci il fevralın 13-də Bakıda anadan olub. Evdar qadın idi. İki oğlu, bir qızı qalıb.

Yanvarın 19-da axşam saat 24 radələrində həyətdə paltar sərdiyi yerdə yağı gülləsi onun da ürəyini dəlib dayandı. Həkim gələnədək keçindi.

Yanvarın 20-də mərhumu dəfn etmək üçün Nardarana apararkən hərbiçilər mane olub. Sonra gizli yollarla aparıb Nardaran qəbiristanlığında dəfn ediblər.

Bu ünvanda yaşamışdır: Bakı şəhəri, 11-ci Giriş küçəsi, 1."

"**Sürəyyə Lətif qızı Babayeva** 1913-cü ildə anadan olub.

Biləcəri qəsəbəsində oğlunun yanında yaşayıb. Yanvarın 22-də saat 17³⁵-də Biləcəri şosesində hərəkət edən hərbi zirehli maşınlardan və tanklardan buradakı binalar atəşə tutulmuş, mətbəxdə xörək hazırlayan 77 yaşlı Sürəyyə Babayeva aldığı yaradan yerində həlak olmuşdur. Bina 5 dəqiqədən çox avtomat və pulemyotlardan atəşə tutulmuş, 76-cı mənzildə yaşayan Mürsəl Əsgərov da yaralanmışdır. Mənzillərdə avtomat və pulemyot güllələrinin yeri qalır.

Mərhum İmişlidə dəfn edilib.

Ünvani: Bakı, Biləcəri qəsəbəsi, Tbilisi şosesi, ev 1 a, mənzil 29."

"**Şəmsəddin Əbilhəsən oğlu Orucov** 1950-ci ildə Sabirabad rayonunun Cavad kəndində anadan olmuşdur. Bakı İdman Malları Fabrikində mühəndis işləyirdi.

Şəmsəddin şəhidlərin dəfn mərasimindən sonra cəmi bir gün yaşadı. Qəlbi günahsız qurbanların ağrısıyla doluydu. Balalarını başına yığıb əyləşmişdi mənzilində. Azərbaycan xalqının kədərinə qoşulub şəhidlər üçün yas saxlayırdı. Özü də şəhid oldu.

Yanvarın 23-də saat 14¹⁰-da hərbiçilərin mənzillərinə tuşladığı güllələrdən biri də gəlib onu tapdı. Güllə əvvəl həyat yoldaşının əlini zədələyib keçdi, sonra Şəmsəddinin ürəyinə toxunub dayandı. Sakitə balaları ilə evində oturan, haqsızlıqlara nifrət edən daha bir gəncin ürəyi beləcə dayandı. 6 yaşlı oğlu Cavad, 5 yaşlı qızı Kəmalə çox gözləyəcəklər atalarının yolunu. Gözləyə-gözləyə də ata, ana olacaqlar. O isə gəlməyəcək. Körpələr isə bunu ancaq o vaxt, ata-ana olanda biləcəklər.

Neftçala rayonunun Sovetabad kənd qəbiristanlığında dəfn edilib.

Bu ünvanda yaşamışdır: Bakı, İnkilab küçəsi, 1008-ci kvartal, mənzil 66."

"**6 yaşlı Elvin və 4 yaşlı Malik**

Tofiq oğlu Nəsirov qardaşları

Elvin 1984-cü ilin fevralının 11-də, Malik isə 1986-cı ilin fevralının 14-də Şərur rayonunun Sədərək kəndində anadan olmuşdular. Yanvarın 15-dən sonra hər gün ermənilərin hücum ediləcəyi gözlənilirdi. Müdafiə məqsədilə kənd ətrafında 6 post yaradılmışdı: Qırmızı təpə, Təmizləyici, Cin təndiri, Qaraburun,

Qaraağac, Su anbarı.

Yanvarın 19-da Qaraburun postunda növbədə olarkən İdris Məmmədov ermənilər tərəfindən qətlə yetirilir. Elvin və Malikin atası Tofiq Nəsirov İdrisi dəyişməli idi. O posta gələndə İdrisin öldürüldüyünü görür və onu çiyində Koroglu bulağına aparır. Orada mərhumu maşına qoyub evə göndərirlər. Burada rayon milis şöbəsinin rəisi Allahverdi Həsənov Tofiqə deyir ki, get evə, həm paltarını dəyiş, həm də dincəl. Tofiqin ürəyinə elə bil damıbmış ki, evdə nəşə var.

Tofiq Hüseyn oğlunun dediklərindən:

- Evdə uşaqları və yoldaşımı görməyəndə təəccübləndim. Həyətdə qan ləkələri gördüm. Bu məni qorxuya saldı. Qonşulardan öyrəndim ki, uşaqlar yaralanıb. Xəstəxanada həkimlərin gözündən oxudum ki, uşaqlar tələf olub. Elvin xəstəxanaya çatmamış, Malik isə xəstəxanada.

Sədrək kənd qəbiristanlığında dəfn ediliblər.

Baş daşında bu sözlər yazılmışdır. "1990-cı il yanvarın 19-da xain ermənilərin Sədrək kəndinə basqını zamanı top atəşindən şəhid olan körpələrin – Elvin və Malik Nəsirov qardaşlarının xatirəsinə.

Bakı kondisioner elm-istehsalat birliyinin fəhlə və ziyalıları adından."

"Qızıl Ordu"nun əsgərlərinin sərxoşluğu, soyğunçuluğu, oğurluqları...

Əhali yas içərisində idi. Hər yerdə şəhidlərə ehsan verildi. Elələri hələ də öz əzizlərini axtarırdılar... Belə bir vaxtda "Qızıl Ordu"nun çiyinlərində rütbə gəzdirən hərbiçiləri sərxoşluğa, soyğunçuluğa, oğurluğa qurşanmışdılar...

"Səhər" qəzetinin 8 mart 1990-cı il tarixdə milis baş leytenantı Mehman Mehmanovun "Asayışı belə qoruyarlar?" məqaləsinə istinad edərək, sizin yalnız üstü açılan, nəinki əskərə, heç insanlığa yaraşmayan hərəkətlərinizdən bir neçəsini sizin yerinizə xəcalət çəkə-çəkə verirəm: Faktlar Respublika Daxili İşlər Nazirliyinin əməliyyat şöbəsindən götürülmüşdür.

Yanvarın 30-da profilaktik tədbirləri həyata keçirərkən M.Hadi küçəsində mülki geyimdə olan mayor N.Konovalov "lül-qəmbər" vəziyyətdə yaxalanmış, onda "Makarov" tipli ta-

pança olduğu aşkar edilmişdir. Mayor haqqında toplanmış materiallar hərbi komendaturaya göndərilmişdir.

Yanvarın 22-də Gədəbəydən gəlmiş 56-36 AQF nömrəli maşından gecə yarısı 1,5 ton kartof oğurlanmışdır. Həmin vaxt şəhər sakinləri qorxusundan heç evinin pəncərəsindən bayıra baxa bilmirdilər. Onda qalmış ki, 1,5 ton kartofu oğurlamağa cürət edələr. Bu hərbiçilərin ilk oğurluğudur.

Yanvarın 25-də hərbi qulluqçular dəniz vağzalında ərzaq saxlanan anbarın və "Xəzər" restoranının qapısını sındıraraq videoaparatura və ərzaq məhsullarını oğurlamışlar. Yəni həmin gün hərbiçilər Bakı Dəniz limanının xidmət otağından "BK-1500" markalı kondisioner və 2 telefon aparatı oğurlamışlar.

Yanvarın 22-dən 28-nə qədər olan dövr ərzində hərbiçilər Bakıxanov küçəsi ilə Cabbarlı küçəsinin kəsişdiyi ərazidəki Pionerlər sarayının studiyasından maqnitofon oğurlamışlar.

Fevralın 15-də gecə yarısı Sovet küçəsi ilə Şors küçəsinin kəsişdiyi yerdə meyvə-tərəvəz dükanının şüşəsini sındıraraq içəri girən hərbiçilər oradan konserv oğurlamışlar.

Fevralın 20-də Füzuli rayonunun Cəmilli kəndinin yaxınlığında, "Qarabağ" kolxozunun fermasında yoxlama adı altında hərbiçilər V.Kərimovun və T.Hümbətovanın evinə girmiş, 870 manat pul və zinət şeyləri oğurlamışlar.

Fevralın 26-da aeroport yolunda hərbi qulluqçular 33-06 AQB nömrəli taksini saxlamış və avtomatın qundağı ilə sürücü A.Həsənovun başından vuraraq ondan 120 manat pul almışlar.

Martın 3-də saat 22 radələrində Lenin prospektində hərbiçilər L.Sotnik və A.Kurqanov sərxoş vəziyyətdə E.Dadaşovadan 500 manat pul almışlar.

Martın 4-də Naximov küçəsindəki 18 nömrəli mağazadan və Zığ şosesində yerləşən mənzildən oğurluq edərkən sırası V.Pospelov və serjant A.Pesçanski yaxalanmışdır.

Qatilin biri getdi, yerinə biri gəldi...

Fevralın 19-da şəhərin hərbi komendantı, Azərbaycan xalqının düşmənlərindən biri, qatil general-leytenant Vladimir Dubinyak düz bir ay günahsız insanları qırdıraraq, "şil-küt" etdikdən sonra, onu başqa yerdə göndərdilər. Onun yerinə yeni bir qatil – general-leytenant B.K.Smislov gəldi. Qatilin biri başqası

ilə əvəz olundu. Xalq qırdıranların biri aradan çıxdı. O qatilin ölçüyəgəlməz cinayətlərinin izini "ört-basdır" etmək üçün yerinə başqa qatil göndərdilər...

İlk dəfn olunan şəhidlərimizin "qırxı"nı martın 1-də də, 2-də də keçirmək olardı. Məsləhət bilinmişdi və sonra da razılığa gəlinmişdi ki, lazımı işləri görüb qurtarmaq və camaatın təhlükəsizliyini təmin etməyə hazır olmaq üçün martın 2-si (cümə günü) "qırx" mərasimini keçirməyə daha münasibdir... Həm də o gün törədilmiş bu qanlı faciənin əsl səbəbkarı Qorbaçovun ad gününə təsadüf edirdi (Martın 2-də onun 59 yaşı tamam olurdu). Mən də dostum Tahirov Ağasəflə "Şəhidlər xiyabanı"na getmişdik. Saat 12-yə qalmış orada idik. Bir neçə saat dayansaq da, insan kütləsindən şəhidlərin məzarlarına yaxın düşə bilmədik. **İlahi**, burada nə qədər insan var idi. Mən ömrümdə bu qədər insan yığını görməmişdim.

Səhər tezdən axşama qədər yüz minlərlə insanın ziyarətə gəldiyi mərasimdə İctimai Dəfn Komissiyasının xalqa vaxtaşırı çatdırdığı müraciətdə deyilirdi:

"Bu gün biz şəhidlərimizin "qırxı" gününü qeyd etmək üçün matəm mərasiminə toplaşmışıq!

Azərbaycan xalqı öz nakam balalarının, oğul və qızlarının "qırxı" gününü fəvqəladə vəziyyətin hökm sürdüyü, hərbiçilərin əhatəsində, döyüş vertolyotlarının uçuş-nəzarət gurultusu altında, snayperlərin hədəfində qeyd edir...

Belə bir mürəkkəb vəziyyət, gözlərinin acı yaşlarını qəlbinə axıtmağı bacaran xalqımızdan öz nəciibliyini və ucalığını qorumağı, səbirli və təmkinli olmağı tələb edir!

Mənim millətim müdrikdir! Mənim xalqım arifdir! O, bir işarədən mətləbi başa düşəndir!

Bu gün biz şəhidlərimizin bütün respublikada keçirilən "qırx" mərasimini elə aparmalıyıq ki, Azərbaycan xalqının tarixi ənənələrinə, dini adətlərinə, millətimizin ucalığına və şəhidlərimizin məğrur ruhlarına layiq olaq. Bunu bizdən tarixi məsuliyyətimiz, ibrətamiz taleyimiz, milli ləyaqətimiz tələb edir...

Biz bir daha yada salmağı özümüza borc bilirik ki, verdiyimiz qurbanların sayı, burada dəfn olunanlardan qat-qat çoxdur. Heç şübhə yoxdur ki, gec-tez həqiqət tam aydınlaşdırı-

lacaq, haqq-ədalət öz yerini tutacaq, Qanlı Yanvar faciəsini törədənlər öz cəzasını alacaqdır."

Oradan qayıdıb, üç nəfər çay içmək üçün Nərimanov prospektindəki "Şüşəli bazar"ın arxasındakı çayxanaya girdik. Bizo çay gətirən dedi ki, şəhidlərin "qırxına" görə bu gün çay pulsuzdur, ehsandır. Bununla demək istəyirəm ki, insanlar sanki öz əzizlərini itirmişdilər...

Martın 11-də, Kinostudiyanın binasında televiziya (video) bu dəhşətli hadisələr zamanı çəkilmiş filmə baxdıq. Dedilər ki, həmin dəhşətli hadisələrin birbaşa çəkilişini aparanlardan biri də Seyyidağa Mövsümlü olmuşdur. Təxminən 20-25 gün bundan əvvəl bu film Moskvada Ali Sovetin sessiyasının iştirakçılarına göstərilib. Mən ömrümdə belə bir dəhşətli çəkilişə baxmamışdım. İndiyə kimi gördüyüm müharibədən bəhs edən kinolarda vuranlar da, vurulanlar da əsasən aktyorlar olduğu halda, burada real vəziyyət – Sovet ordusu ilə – əliyalın Azərbaycan xalqı vuruşur. Bu ordunun vəhşi hərəkətləri olduğu kimi ekranda canlanır. Burada Qorbaçovun şəklinin, partiya biletlərinin necə yandırıldığını göstərirlər, orduya faşist ordusu adı verirlər. Qolu kəsilən kim, gözü çıxarılan kim... İki saata qədər davam edən bu dəhşətli çəkilişə insan ağılaya-ağılaya baxır. Operatorlarımız çox çətin bir şəraitdə, güllə yağışı altında bu filmi çəkiblər. Orada bizə dedilər ki, gələcəkdə bu materialların əsasında iki-üç seriyalı film çəkiləcək.

Yanvarın 29-da dostum Əlayi Məmmədovun oğlu, kirvəsi olduğum **Emilin** yanına – Semaşko adına xəstəxanaya getmişdim. Emil də bud nahiyyəsindən aldığı güllə yarasından buraya gətirilmişdi. İkinci mərtəbəyə qalxıb, dahlizdə tibb işçilərindən onun hansı palatada yatdığını öyrənmək istədim, onlar mənim sualıma sualla cavab verdilər:

- "Harasından güllə dəyib?"

Dedim ayaqlarından.

"Burada başından güllə dəyənlər yatır. Ayağından güllə dəyənlər o tərəfdə yatırlar."

İlahi! Nə dəhşətli xəbər idi, bu xəbər. Palatalardan çıxan çıxan ağlayırdı. Qatillər haradan gəldi vurmuşdular. Başından, qarnından, ayağından...

Emil aldığı bu güllə yarısından ikinci qrup əlil oldu...

Martın 22-də, Novruz bayramında, işlədiyim kollektivin adından İdrisov Samitlə Travmatologiya və Ortopediya İnstitutunun klinikasında yatan, əziz adamlarımız saydığımız yaralılara baş çəkməyə getmişdik. İnstitutun poliklinikasında bizə dedilər ki, hadisələrdə buraya 27 yaralı gətirilib. İndi onlardan iki palatada yatan dörd xəstə qalıb. Qalanları evə yazılıb. Bizim ilk söhbət etdiyimiz yaralı, 1962-ci il təvəllüdü **Şıxnəbiyev Şafəddin** oldu. "Salyan kazarması"nda ayağının bud hissəsindən yaralanıb. "Operasiya" olunub. Qusardandır. Bakıda bir bacısı ilə kirayədə yaşayır. Atası və anası vəfat ediblər. Bacıları və bir qardaşı var. Bakıda xalası yaşayır.

İkinci yaralı 1966-cı il təvəllüdü **Qədirov Talib Əlişah oğludur**. Əslən Şamaxının kəndindəndir. Sol ayağından dizdən aşağı güllə yarası alıb. Həmin yerdən də "operasiya" olunub. Bizim yaxınlığımızda (Ayna Sultanovanın heykəlinin yaxınlığında) olur. Metronun "Gənclik" stansiyasının yaxınlığında yaralanıb.

Üçüncü yaralı **Həzrətquliyev Kamil Tanrıverdi oğludur**. Sol ayağından yaralanıb. Dizindən "operasiya" olunub. Əslən Ermənistan SSR-dəndir. Birinci mikrorayonda yaralanıb.

Dördüncü yaralını Semaşko adına xəstəxanadan təzəcə gətirmişdilər. Bu 22 yaşlı **Qədimov Arif Əlağa oğlu** idi.

Bu dörd yaralının hər biri ilə ayrı-ayrılıqda söhbət etdik, bayramlarını təbrik etdik, tezliklə sağalmalarını arzuladıq.

Bizimlə söhbətdə Çingiz həkim dedi ki, bu qanlı hadisələrdə xəstəxanalar yaralılarla doldurulmuşdu, təkcə "Leçkomissiya"dan (Bakıda maddi cəhətdən varlı vəzifəlilərin və onların ailələrinin yatdıqları xəstəxana) başqa. Bir nəfər də olsun ora yaralı qoymayıblar. Bütün ağırlıqlar bu biri xəstəxanaların üzərinə düşüb. Görünür onların özləri də, adamları da istəməyib ki, bu qanlı yaralıları görüb, ürəkləri bulansınlar...

22 fevral 1991-ci il tarixdə dostum, yazıçı-jurnalist Nəriman Həsənəliyevin iş yerinə – Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasına getmişdim. Yanvar faciəsində Nəriman müəllimin bacısı oğlu da şəhid olub. Dedi ki, **Babayev Rəhim Vaqif oğlu**, 35-ci məzar... Nəriman müəllimin dostu, ixtisasca memar olan Piroqlan müəllim Rəhimin ölümünə şer yazıb. Nəriman müəllim də həmin şeri

göndərib bacısına – Rəhimin anasına. Bacısından gələn məktubda yazılıb ki, nə olar, bir dəfə Piroqlanı da götürüb bizə gələydin. Axı o sənin bacın oğluna şer yazıb... O, məktubu bir az oxuyandan sonra göz yaşını ona ardını oxumağa imkan vermədi. Bir az keçmiş Piroqlan müəllim özü zəng elədi. Nəriman müəllim bacısından gələn məktubu telefonda ona oxumağa başladı. O, ikinci dəfə yenə də kövrəlib məktubu axıra kimi oxuya bilmədi.

Nəriman müəllimin belə kövrək, ürəyiyumşaq olmasını ilk dəfə idi ki, hiss edirdim.

"**Dözməyib Vətənin ağır gününə**"...

Ağabəy özünə qəsd etdi...

21 may 1991-ci il tarixdə yenə də Nəriman müəllimin yanına getmişdim. Otağında başından-ayağınadək qara geyinmiş bir qadın oturmuşdu. Salamlaşandan sonra, Nəriman müəllim onu mənə təqdim edib, Ağabəyin anasıdır, Ofelya xanımdır, dedi. Bu tanışlıqdan sonra, dərddli ana hönkür-hönkür ağlayaraq, Ağabəyin boy-buxunundan, işlərindən, onları belə qoyub getməsindən danışdı. Biz nə desək də, o sakitləşmirdi. Oğlunu "Şəhidlər xiyabanı"nda dəfn etmədiklərinə heyfslənirdi. Ofelya xanım əlində tutduğu – Ağabəyin ölümündən əvvəl öz xətti ilə, qırmızı qələmlə yazıb qoyduğu:

"**Bağışlayın, əzizlərim.**

Azərbaycanın azadlığı uğrunda

Mübarizə aparmağa gücüm

və iradəm çatmadı.

Yaşasın Azad

AZƏRBAYCAN!

Ağabəy"

yazısının bir nüsxəsini mənə verdi. Gedəndə də, hər ikimizə – mayın 27-də Ağabəyin ilidir, gələrsiniz, saat 4-də (16-da) "qəbir-üstü"nə gediləcək, dedi.

Bir az keçmiş Ofelya xanımın həyat yoldaşı, Ağabəyin atası Oqtay müəllim də gəldi. Onunla da görüşüb, tanış olduq. Nə qədər təsəlli versək də, yenə də ata qəlbini ovundura bilmirdik. Evlərini dəyişiblər, daha doğrusu köhnə evlərini satıb, Əzizbəyov 27-də ev alıblar. Ağabəydən başqa bir oğlanları da var.

Ofelya xanım da, Oqtay müəllim də Ağabəyin qəbrinin üstünün ürəkləri istəyən kimi düzəldilmədiyindən danışdılar. Adını bilə-bilə çəkmədiyim, Ruhani İdarəsinin sədr müavinlərindən biri, Oqtay müəllimin qəlbinə dəyib, deyib ki, Ağabəy şəhid sayılır. Şəriətə görə özünü öldürmək düzgün hal sayılır. Oqtay müəllim də qayıdıb həmin adama deyib ki, Fərizə öz həyat yoldaşının ölümünə görə özünü öldürüb şəhid sayılırsa, xalqın yolunda özünü öldürən Ağabəy niyə şəhid sayılmasın.

Mən nə deyə bilərəm? Ancaq Ağabəyin bir az əvvəl verdiyim, ölümündən əvvəl öz xətti ilə yazdığı "əlboyda" kağız parçasını və unudulmaz şairimiz Bəxtiyar Vahabzadənin "Şəhidlər" poemasının (Bakı - 1990) 40-cı səhifəsində Ağabəyə həsr etdiyi aşağıdakı misraları oxuyub bir qədər düşünməliyik...

"... Dözməyib Vətənin ağır gününə,

Sən Vətən naminə özünə qıydın.

Oğul, arxaya yox, sən baxıb önə

Elə Vətən üçün yaşamalıydın!"

Bu sətirləri yazandan 9 ilə yaxın bir müddət keçəndən sonra – Azərbaycan Respublikasının prezidentinin 17 yanvar 2000-ci il tarixli fərmanı ilə 137 nəfərə "20 yanvar şəhidi" fəxri adının verilməsi haqqındakı siyahıda 118-ci şəhidin **Ağabəy Oqtay oğlu Novruzbəylinin** olduğunu görüb, ürəyim sanki "yerinə" gəldi...

Bizə üz vermiş bu qanlı faciə ilə əlaqədar olaraq, ürək ağrısı ilə öz sözlərini deyənlərdən bir neçəsini verirəm: Qardaş Gürcüstandan, Gürcüstan SSR Dövlət Plan Komitəsi yanında İqtisadiyyat və Planlaşdırma İnstitutunun direktoru, iqtisad elmləri doktoru, professor, SSRİ xalq deputatı **Valerian Sergeyeviç Advadze** "Sovet Gürcüstanı" qəzetində yazmışdır: "Bakıya SSRİ Ali Sovetinin qərarı ilə – Azərbaycan Respublikasının suverenliyini tapdalamaqla – özü də SSRİ Konstitusiyası pozulmaqla qoşun yeridilməsi, əsgərlərin (əgər onlara əsgər demək mümkünsə) əli ilə qan tökülməsi əleyhinə olmuşam və olmaqda yam. Bunların hamısı Tbilisidəki 9 aprel hadisələrinin davamıdır. Mənə belə gəlir ki, Bakıya qoşun yeritmək barədə qərar qəbul ediləndə ölkənin siyasi rəhbərliyinin şəhərdəki vəziyyətdən xəbəri olmamışdır. Bu nə rəhbərlikdir ki, ölkədəki vəziyyətdən xəbəri yoxdur. Xəbəri olsaydı, hər iki respublikanın Xalq

Cəbhələrinin rəhbərləri ilə görüşərdi, bir stol arxasında əyləşib dörd-sərlərinə qulaq asardı. Daha belə yox, sovet əsgəri sovet adamını öldürür, qanına qəltan edir. Bu harada görünüb, hansı məramnamədə yazılıb? Xaricdə bir hadisə baş verdikdə, bir adam öldürüldükdə biz tələm-tələsik bağıırıq. Özü də həqiqətin, insanpərvərliyin adı ilə! Özümüz isə törətdiyimiz faciəni gizlədir, ört-basdır etməyə çalışırıq. Necə ki, Tbilisinin 9 aprel faciəsini ilk günlərdən ictimaiyyətdən gizlətdik. Günahsız adamlar qırı-larkən ölkəmizdə yalan ayaq tutub gəzirdi, mərkəzi mətbuat və informasiya vasitələri həqiqəti xalqa əyri güzgüdə çatdırırdı, necə ki, indi Bakı faciəsinə minbir alabəzək don geydirirlər. Bədir, xalq yarımçıq həqiqətdən bezmiş, cana doymuşdur!"

Gürcü qardaşımız böyük cəsarət edib, həqiqəti yazmışdı. Məsələnin mahiyyətini, öz düşmənlərini xalq yaxşı tanısa da, qorxa-qorxa deyirdilər ki, günahkarlar gec-tez öz cəzalarına çatcaqlar. Vəzifəlilərimiz də, vəzifəsi olmayanlarımız da bu qanlı cinayətləri törədən qatillərin adlarını adbaad çəkməyə qorxurdular. Vəzifəlilərimiz ona görə qorxurdular ki, vəzifələrini, yayda sərin, qışda isti kabinetlərini itirə bilərdilər. Vəzifəsi olmayanlar da bu "vəzifəlilərdən" qorxurdular ki, onların əli ilə həbs-xanaya düşə bilərdilər... Çünki, əvvəllər də buna oxşar hadisələr olmuşdur. Birbaşa deməyə qorxurdular ki, bu qanlı qırğının başında duranlar filankəslərdir, icraçıları da filankəslər... Onlar laydivar kimi oğullarımızı qara torpağa tapşırılanda da deməyə qorxdular ki, Sizi düşmən gülləsi yerə sərtdi, namərd tankı üstünüzdən keçdi...

Sizdən bu cür vəhşilikləri gözləməyən Qazax şair qardaşımız **Oljas Öməroviç Süleymanov** dedi: "Fərqanədə hər tərəfdən əhatə olunan əsgərlər üzlərinə tüpürülməsinə və təhqirlərə səbrlə dözmüş, amma heç havaya da atəş açmamışdılar. Kişinyovda qadınlar parada gedən tankların yolunun üstünə uzanmışdılar, tanklar geriye çəkilməmişdi. Naxçıvanda camaat sərhəd çepərlərini uçurmuşdu, amma bir dənə də atəş səsi eşidilməmişdi. Ona görə də adamlar inanmışdılar ki, ordu silahsız camaatın üstünə yeriməz."

Bəli, adamlar hələ də orduya olan inamlarını itirməmişdilər. Deyirdilər "Armiya i narod yedinı." Onlar bilmirdilər ki,

xalqın düzəltdiyi silah xalqa tərəf çevrilə bilər. Deyirdilər dağılışmayın, biz çoxuq, yarıb keçə bilməzlər bu insan selini ... Onlar elə bilirdilər ki, insan selini insan yarıb keçməz. vəhşi, quzğun yarıb keçər... Yardı da, keçdi də...

Sovet İttifaqı qəhrəmanı, Volqoqradın fəxri vətəndaşı, istifadə olan podpolkovnik, 1942-ci ildən Sov.İKP üzvü, müharibə əlili 67 yaşlı **Baladadaş Rzayevin** "Şəhidlər xiyabanı"nda hönkürtü ilə dediklərindən: "Mən Moskvada yaşayırdım. Yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Bakıda törədilmiş cinayətdən sonra başa düşdüm ki, daha Moskvada yaşaya bilmərəm. Mən müharibədə kəşfiyyatçı olmuşam, ən qaynar nöqtələrdə fəaliyyət göstərmişəm, ancaq heç vaxt bu qədər həyəcanlanmamışam. Bakı hadisələri bəşər qarşısında cinayətdir. Bəşər hələ belə cinayət görməyib. Bunu heç faşizmin törətdiyi vəhşiliklərlə də müqayisə etmək olmaz. Mən bütün həyatımı həsr etdiyim partiya ilə Moskvada vidalaşdım..."

Bir baxın görün! Podpolkovnik rütbəsi olan təcrübəli bir hərbcı də sizin "iç üzünüzü" indi tanıyır.

Görün, şair **Məmməd Araz** (**Məmməd İnfil oğlu İbrahimov**) o dəhşətli gecəni necə təsvir edir: "Küçədəki qiyamətin dəhşətli hay-harayın səsinə balaca nəvəm durub qaçdı yanıma, dizlərimi qucaqlayıb ağladı, - dədə-dedi, müharibə başlanıb.

Haqqa güllə tuşlayana, kim olur-olsun, lənət, mən lənət. O günlər Bakıda olan hərbi nazir general Yazov çox guman ki, hardansa bu "mənzərəni" seyr edirdi. Qırmızı qoşunların dinc əhali üzərində "tarixi qələbəsini" alqışlayırdı. Adamları şil- küt eləyib növbəti "qələbə üçün" harasa tələsən qoşunlarının "şücaətini" yəqin nə ilə mükafatlandırmaq barədə düşünürdü. Bu "qələbə onu bəlkə də marşal rütbəsinə xeyli yaxınlaşdıracaq..."

Bəli, şair irəlini çox yaxşı görmüşdü. 1990-cı ilin aprelinin axırlarında M.S.Qorbaçovun fərmanı ilə D.T.Yazov ordu generalı rütbəsindən Sovet İttifaqı Marşalı rütbəsinə "yüksəldi." Necə deyirlər, "çəkdiyi zəhməti" yerdə qalmadı, "əməyi" layiqincə qiymətləndirildi...

Yazıçı, professor, millət anası **Əzizə Məmməd qızı Cəfərzadə** şəhid məzarlarının üzərinə əyildi, ağ saçlarını yolub tökdü, dediyi ağularla özünü də yandırır tökdü, gələnləri də:

Kərbəlada gül ağlar,
Gül ağlar, bülbül ağlar.
Belə oğul itirən
Tökər başa kül, ağlar

Eləmi canım gedər,
Dərd gələr, canım gedər.
Ürəkdən yaralandım
Gözümdən qanım gedər.

Taxtın qurmağa gəldim,
Halın sormağa gəldim,
Yaraların hardadır?
Məlhəm olmağa gəldim.

Çiçəklər hala gəldi,
Arılar bala gəldi,
Nə günah eyləmişdim
Başıma bəla gəldi?!

Ay qardaş, gözüm qardaş,
Ağzımda sözüüm qardaş,
Sən düşdüün torpağa
Qurbanam özüm, qardaş!

Toxum səpili qaldı,
Bostan əkili qaldı,
Hara qoyub gedirsən?
Tifil tökülü qaldı.

Bulandı göz yuvası,
Ağızda söz yuvası,
Hər kim yuva dağıdır,
Dağılsın öz yuvası.

Bu ağılardan, yuva qədri bilməyən yuva dağıdanların heç birinin xəbəri olmadı...Xəbərləri və imkanları olsaydı, o ağı deyən ananı da qanına-qəltan edərdilər. Mənbacı ananı qanına qəltan edən kimi... Çünki, onlar bilmirlər ki, ağı demək nədir. Onlar belə faciələrdə, hətta doğma övladlarını itirəndə belə canlarına əziyyət vermirlər. Qadınları, hətta yaşlıları belə (neçəsini mən gözlərimlə görmüşəm) bir balaca ağlayan kimi, tez güzgünün qabağına keçib, üzünün ifadəsinin, bər-bəzəyinin pozulub-pozulmamasını yoxlayır. Kişiləri də, qadınları ilə birlikdə spirtli içki içib, sərxoş vəziyyətdə oxumaqla və bir-birlərinə şit zaraflar etməklə dərdi özlərindən uzaqlaşdırırlar...

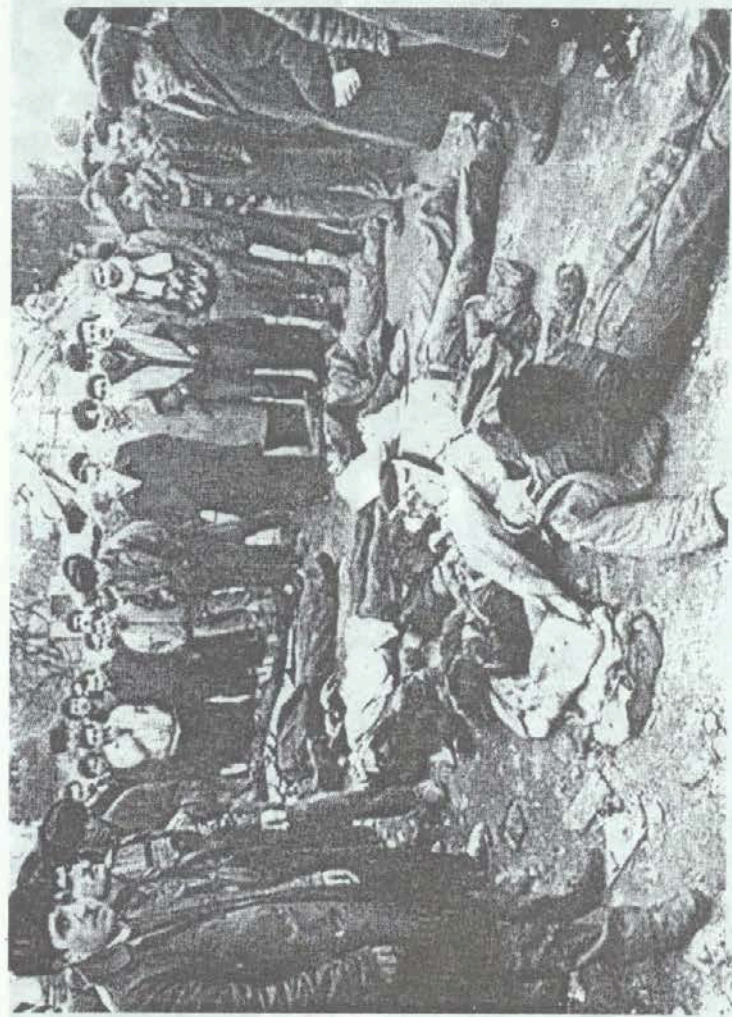
Xain cəlladlar ölkə daxilində və xaricdən göndərilən yardımların qabağına da sədd çəkmişdilər... Ankaradakı Azərbaycan Milli Mərkəzinin rəhbərlərindən biri olan doktor Məhəmməd Kəngərlinin verdiyi məlumata görə, Türkiyənin "Qızılay" (Qırmızı aypara) Cəmiyyəti Bakıya göndərmək üçün 15 ton dərman, 6 min nəfər üçün xəstəxana paltarları yüklənmiş tayı-

Sıra ilə qazılmış qəbirlər «sahiblərini» gözləyir...

Şəhidlər torpağa tapşırılır... Analar isə müsibətin ağırlığına tab gətirə bilmirlər...

Dağda çiskin olurmu?
Duman-çiskin olurmu?

Ağla, gözlerimiz, ağla,
Bundan pis gün olurmu?

Əzizim, elə getdik,
Qarışdıq selə getdik.

Tükənməz çörək alıb,
Qayıtmaz yola getdik...

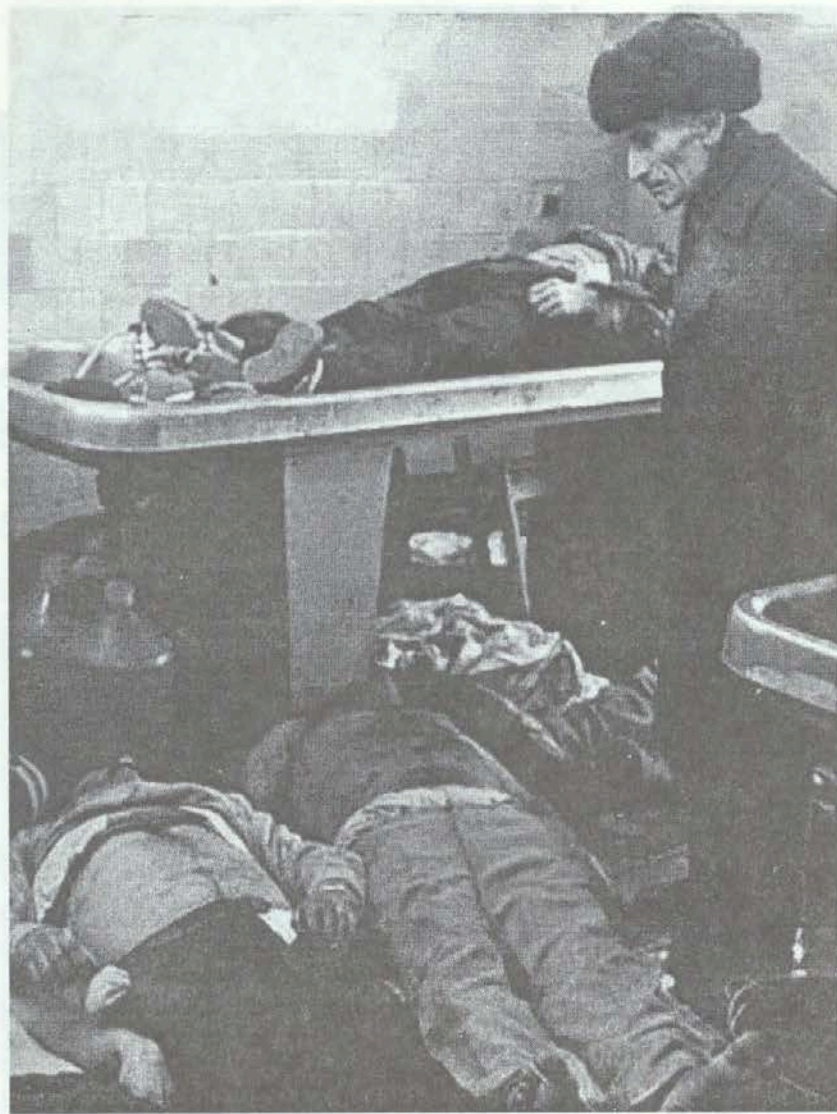
Əzizim, yan durubdur,
Sal gəlib, yan durubdur.

Burda ölən cavanlar,
Aləmi yandırırbdur...

Ayaqlarımız yalın idi,
Tikanlarımız qahn idi.

Həç ölmək istəmirdik,
Cəlladlarımız zalım idi...

Şahidləri görüb, dəhşətə gələn şahid...

Şahidlik «zirvəsində» əbədi yuxuya getmiş gözəl...

Soruşan olmadı, bilən olmadı,
Görəsən nə imiş günahım mənim?...

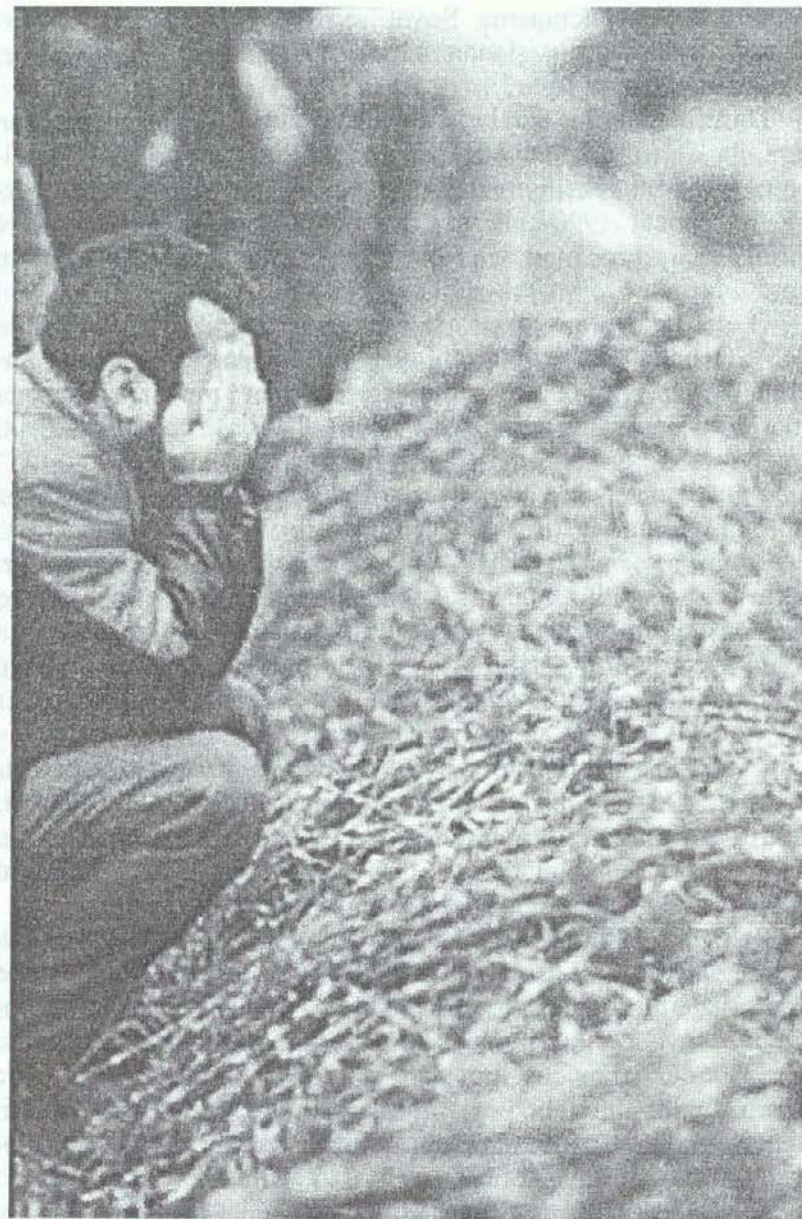

Qansızlar, cansız «Zaporojets»in də «canını» aldılar...
Maşının sahibi, 31 yaşlı rəssam Nazim Məmmədli oğlu
Ələkbərov, başı, döş qəfəsi bərk əzilmiş halda birtəhər əzik-üzük
olmuş maşından çölə çıxıb bildi...

...
...
...

Pusquda dayanıb, «şığırmağa» hazırlaşan
«Qızıl ordu»nun hərbi maşını...

Gəl, birlikdə ağlayaq, qərənfil!...

yarənin Bakıya uçmasına Sovet səfirliyi "viza" verməmişdir. Bizlərdə belə bir çoxişlənən məsəl var: "Ağanın malı gedər, muzzurun qarnı ağrıyar"...

Danışdırlar ki, önlərin sayını gizlətmək üçün meyitlərdən gəmi ilə aparıb dənizə və içərisindəki hansısa adaya tökmüsünüz. Sizin bu vəhşiliyinizə Elman Gədəklinin 23 yanvarda yazdığı və 2 mart 1990-cı il tarixdə "Azərbaycan" qəzetində dərc edilmiş "Kapitan, mən sənə inanıram"...məqaləsini oxuyandan sonra adamda heç bir şək-şübhə qalmayıb.

O dəhşətli gecə Xəzər də ağlayırdı. Dənizçilər həyəcanla "Sabit Orucov" gəmisindən dünyaya bildirdilər ki, qoşunlar suveren Azərbaycana hücum etmişlər, küçələr, meydançalar meyitlərlə doludur, adamları şil-küt eləyirlər. Xahiş edirik, Azərbaycan xalqına kömək əlinizi uzadın.

Yanvarın 21-də saat 20³⁰-da Bakı buxtasında xalq dəniz tərəfdən hücumdan qoruyan gəmilərdən biri xəbər tutur ki, iki hərbi gəmi nəisə aparır... Tez onların qabağını kəsmək istəyirlər. Lakin hərbiçilər düz onların üstünə sürərək, heç bir xəbərdarlıq etmədən gəmini atəşə tutub, sıradan çıxarmışlar. Ondən başqa da bir neçə gəmini deşik-deşik edib, aradən çıxıblar... İndinin özündə də öz əzizinin nə ölüsünü, nə də dirisini tapmayanlar var...

Siz ağac qırmamısınız, quş vurmamısınız ki, onları örtbasdır edəsiniz!... Siz günahsız insan qırmısınız...O insanları ki, onların arxasında milyonlarla şahid dayanır. Siz o qədər şahidin əlindən hara qaça bilərsiniz?...Xalqın, özü də günahsız xalqın ahu-naləsindən çox uzağa gedə bilməyəcəksiniz.

Bəli, şair Eldar İbrahim demişkən, sanki dünya tərsinə fırlanırdı. İxtiyar yaşlı qoca da, ağbirçək qadın da, körpəsinə süd verən ana da, kor əlil də, "təcili yardım" maşınında işləyən həkim də, asayiş keşikçisi də qanlarına qəltan edildilər. İçərilərində azərbaycanlılardan başqa ruslar, yəhudilər, tatarlar, ləzgilər də var idi. Onlar müxtəlif peşə sahibləri idilər. İçərilərində fəhləsi, qaçqını, sürücüsü, yangınsöndürəni, milis işçisi, təqaüdcüsü, həkimi, müəllimi, alimi, şagirdi, tələbəsi də var idi.

Kimləri vurub yerə sərmədiniz. Maşınla evinə, iş yerinə, gecə növbəsinə gedəni, piyada səki ilə gedəni, avtomat telefonla

zəng etmək istəyəni, vurdularınızı qucağına alıb xəstəxanaya çatdırmaq istəyənləri, həyatında işləyəni, evində-əşiyində oturanları, balkonlarında durub sizin vəhşiliklərinizə "tamaşa" edənləri...

O dəhşətli günlərdə sizin namərd hərəkətlərinizi də gördüm, çıxardığınız qorxunc, ətürpədən səslərinizi də eşitdim. Hərəkətləriniz də, çıxardığınız cürbəcür səslər də bizim filmlərdə gördüyümüz faşistlərin hərəkətlərinə, səslərinə oxşayırdı. Bütün bunlardan sonra məndə belə bir inam yarandı ki, İkinci Dünya müharibəsində bizim faşist hesab etdiklərimizə siz nə qədər oxşayırsınız. O Xatın kəndini, neçə-neçə kəndələri dinc əhalisi ilə birlikdə yandıran da (təkcə Belorusiyada 186 kənd sakinləri ilə birlikdə yandırılıb) sizinkimilər olub. Niyə də inanmayım? ... Onda törətdiyiniz vəhşiliklərinizi faşistlərin boynuna yıxdınız, indi də orduda ikiillik qulluq edən xalqın balalarının... Xalq, ölü, yaralı sahibləri bilmədi ki, qisasını qırıb aradən çıxan cəlladlardan alsın, yoxsa onların yerlərinə qoyduqları boynubükük günahsız əsgərlərdən...

Bunu bütün xalq danışdı ki, belə bir dəhşətli dinc insan qırğınlarını törədənlər gəldikləri yerlərə yola salındılar... Deməli, siz dinc insanları qıran xüsusi dəstələr saxlayırsınız. Lazım gələndə bu dəstələrlə-cəlladlarla – vəhşilərlə qırğınlar törədirsiniz. Bizdən əvvəl siz belə qırğınlardan Əfqanıstanda, Qazaxıstanda, Sumqayıtda, Gürcüstanda törətmişdiniz. Onların hamısından cəza əvəzinə mükafat almışdınız. İndi də törətdiyiniz növbəti qırğınınızda ən yüksək vəhşiliklərinizi nümayiş etdirdiniz...

Onu da qeyd edirlər ki, Bakıya 35 minlik qoşun yeritmək-dənsə, həmin vaxt Bakıda olan daxili qoşunların 11,5 minlik əsgərindən, Müdafiə Nazirliyinə tabe olan Bakı qarnizonunun hərbi hissələrindən və hava hücumundan müdafiə qüvvələrindən istifadə etmək olardı...

Görün, nələr etdiniz?...Dediklərimin bir neçəsini bir də təkrar edirəm:

Qətlə yetirdiyinizin 2 nəfərini tanınmaz hala qoymuşdunuz. 6 nəfəri ağır hərbi maşınların tırtılları altına saldınız, 4 nəfəri süngüylə öldürdünüz, 7 nəfəri mənziləndə güllələdiniz, 2 nəfərin nəfəsini döyə-döyə kəsdiniz, 1 nəfəri dəyənəklə öldürdünüz. 155

uşağı atadan, 4-nü də anadan yetim qoydunuz.

26 yaşlı Zahidin beşaylıq körpəsini yetim qoydunuz...

Milis işçisi Telman Bağırovu qətlə yetirməklə, 22 gün sonra dünyaya gələn qızını atasız qoydunuz...

27 yaşlı gənc Fəridə anaya öz körpəsi baxa-baxa 6 güllə yarası vurdunuz...

9 yaşlı Günəli atasız qoydunuz...

13 yaşlı Nərgizi "soldurdunuz"...

Məktəblilərdən: 13 yaşlı İlqarı güllə ilə vurub sinəsini, qarnını deşik-deşik elədiniz...

15 yaşlı Qəlbınuru küçədə gedərkən güllə ilə vurub yerə sərdiniz...

16 yaşlı Vera Lvovnanı öz evində qətlə yetirdiniz...

Larisanı atasının yanında öldürdünüz, atasının da başına rezin dəyənəklə zərbələr vurdunuz...

Üç uşaq anası, 38 yaşlı evdar qadın Fəridə ananı həyatında paltar sərdiyi yerdə, həyat yoldaşının və uşaqlarının yanında 40 yaşlı Şəmsəddini evində oturduğu yerdə, 77 yaşlı ağbirçək Sürəyya nənəni evində xörək hazırladığı vaxt güllələyib qətlə yetirdiniz...

Ananız, nənəniz yerində olan 59 yaşlı ağbirçək Minbaci ananı evinin yanında güllələyib ağır yaraladınız...

Fərizə öldürdüyünüz əri İlhamdan bir gün çox yaşadı... Yanvarın 21-də səhər özünə qəsd elədi... Ata və ana olmaq şərəfi onlara qismət olmadı...

46 yaşlı Oleq Yusupovu baş vermiş yanğını söndürməyə gedərkən vurub qətlə yetirdiniz...

Valideynlərini görməyə getmək istəyən Teymuru güllələyib qətlə yetirdiniz...

Bakıdan-Sumqayıta iş yerlərinə gedən üç alimimizi qətlə yetirməklə həm üç ailəni başsız qoydunuz, həm də elmimizə öz iyrənc zərbələrinizi vurdunuz...

Dəfn etməyə Yusifin bircə sağ qolu tapıldı...

Evlərin divarlarından tuta-tuta yeriyan kor rus Borisi evinin yaxınlığında güllə ilə vurub öldürdünüz...

Sizin gülləniz 22 yaşlı nişanlı Yaşarı ayaqsız qoydu.

Milis işçisi Oqtay Mirzəyev sizin güllənizdən bir qolunu

itirdi...

Barmağındakı bir nişan üzüyündən ötəri Əbülfəzi döyə-döyə öldürdünüz, üzüyünü də barmağıqarıışıq kəsib götürdünüz...

Mirşamili döyə-döyə qabırğasını və ayağını sındırdınız.

Ağhüseyni döyə-döyə qabırğalarını, dişlərini sındırıb, başını, böyrəklərini, ayaqlarını zədələyəndən sonra, mənzilinə girib evdə yataqda yatan xəstə, ağbirçək anasının gözləri baxa-baxa əlinizə keçən qiymətli nə varsa ciblərinizə doldurub aradan çıxdınız...

Uzun illər müəllim işləmiş, təqaüdcü Əli müəllimin evinin qapısını sındırıb, içəri keçməklə evdə olan qiymətli nə varsa həmişini götürüb apardınız...

Sizin bu iyrənc hərəkətlərinizə Ağabəy dözməyib özünə qəsd etdi, ata-anasını gözüyaşlı qoyub getdi...

Sizin havadarlıq etdiyiniz ermənilər də yaratdığınız bu qarşılıqlardan dərhal istifadə edərək 6 yaşlı Elvini və 4 yaşlı Maliki qətlə yetirməklə bir elə-obaya dağ çəkdi...

Bir az əvvəldə demişdim ki, bu qanlı faciənin baş verməsinə təşkilatçılıq və başçılıq edən Qorbaçov olmuşdur. Gələcəkdə bu kitabı oxuyan hər bir kəs, onun kimliyini və nəçiliyini başqa mənbələrdən axtarmasın deyə, "Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası"nın onuncu-sonuncu cildinin (Bakı – 1987-ci il) sonunda, "Əlavələr"də onun haqqında verilmiş məqaləni olduğu kimi verirəm:

"Qorbaçov Mixail Sergeyeviç (d.2.3.1931, Stavropol ölkəsi, Krasnoqvardeysk rayonunun Privolnoye kəndi) – sovet, partiya və dövlət, beynəlxalq kommunist və fəhlə hərəkatı xadimi, Sov. İKP MK-nın Baş katibi (1985, mart). SSRİ Müdafiə Şurasının sədri, 1952-ci ildən Sov.İKP üzvü, Moskva Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini (1955) və Stavropol Kənd Təsərrüfatı İnstitutunu (1967) bitirmişdir. Əmək fəaliyyətinə 15 yaşından başlamış, MTS-də mexanizator işləmişdir (2006-cı ildə Moskva-da çapdan çıxmış "Böyük Ensiklopediya"da onun kəmbayncı işləməsi göstərilib). 1955-ci ildən komsomol və partiya işində çalışmışdır. Stavropol şəhər komsomol komitəsinin birinci katibi, ölkə komsomol komitəsinin şöbə müdiri, ikinci, birinci katibi, 1962-ci ildən Stavropol ərazi-istehsal kolxoz-sovxoz

idarəsinin partiya təşkilatçısı, ölkə partiya komitəsi partiya orqanları şöbəsinin müdiri, 1966-68-ci illərdə Stavropol şəhər partiya komitəsinin birinci katibi, 1968-70-ci illərdə Stavropol ölkə partiya komitəsinin ikinci, 1970-ci ilin aprelindən birinci katibi olmuşdur. 1971-ci ildən Sov. İKP MK üzvüdür. 1978-85-ci illərdə Sov. İKP MK katibi idi. 1979-cu ildən Sov. İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyünə namizəd olmuş, 1980-ci ildən Siyasi Büro üzvüdür. SSRİ Ali Sovetinin (8 -11-ci çağırış) deputatı, SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin üzvüdür (1985-ci ilin iyulundan).

M.S.Qorbaçov Kommunist partiyası və Sovet dövlətinin görkəmli xadimidir. O, partiyanın tapşırdığı bütün məsul vəzifələrdə böyük səy, təşəbbüskarlıq və fədakarlıq göstərmişdir.

M.S.Qorbaçov biliyini, zəngin təcrübəsini və təşkilatçılıq bacarığını daxili və xarici siyasət sahəsində partiyanın baş xəttinin işlənilib hazırlanmasına və həyata keçirilməsinə sərf edir, Leninin böyük işinə, sovet xalqının, sülhün və sosializmin mənafeyinə sədaqətlə xidmət edir. M.S.Qorbaçov ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsinə və hərtərəfli beynəlxalq təhlükəsizlik sistemi yaradılmasına yönəldilən və Sov. İKP-nin 27-ci qurultayında bəyənilmiş strateji xəttin işlənilib hazırlanmasının təşəbbüscüsüdür.

Üç dəfə Lenin ordeni (üstündən 19 il keçəndən sonra – 2006-cı ildə Moskvada çapdan çıxmış "Böyük Ensiklopediya"nın 13-cü cildində Qorbaçovun 2 Lenin ordeninin olması bildirilir), Oktyabr İnqilabı, Qırmızı Əmək Bayrağı, "Şərəf nişanı" ordenləri və medalları ilə təltif olunmuşdur.

İndiki və gələcək nəsillərdən bu sətirləri oxuyan hər bir kəs Qorbaçovun tərcümeyi-halı ilə etdiyi əməllərin arasındakı bu uyğunsuzluğu görüb dəhşətə gələcəklər. Əlindən tutub sənə əlifba öyrədənə, iki ixtisas üzrə ali təhsil verənə, adi mexanizatorluqdan (kombaynçılıqdan) dövlət başçısına, komsomol və partiya işçisindən partiyanın baş katibinə, pillə-pillə yüksələn, döşünə ordenlər və medallar taxan bir hökumətə, onun inandırdığı çoxmilyonluq vətəndaşına dönük çıxasan... Necə ola bilər ki, sözdə səni layiq olmadığını bu mərtəbəyə pillə-pillə çatdıran hökumətə sadıq olasan, əməlinə isə bir qurd olub onu içəridən

yeyəsən... Deyirəm, əgər belə bir möcüzə baş versəydi, Sovet hökuməti sənə verdiklərinin hamısını geri alsaydı, sənə birçə Privolnoye kəndinin çobanlığı qalardı.

"Ensiklopediyamız"da bu tərcümeyi-halını verəndən sonra, tələm-tələsik sənə yaraşmayan elə bir "xasiyyətnamə" veriblər ki... Guya sən, "bilyini, zəngin təcrübəni, təşkilatçılıq bacarığını partiyanın baş xəttinin işlənilib hazırlanmasına sərf edirsən, Leninin böyük işinə, sovet xalqının, sülhün və sosializmin mənafeyinə sədaqətlə xidmət edirsən..."

Onu da deyim ki, həmin dövrdə Ensiklopediyanın bu cildinin baş redaktoru da, redaksiya heyətinin 24 və redaksiya şurasının 32 üzvünün böyük əksəriyyəti də akademik, akademiyanın müxbir üzvü, elmlər doktoru və ya professor olublar...

2006-cı ildə Moskvada çapdan çıxmış "Böyük Ensiklopediya"da Qorbaçov haqqında verilmiş məqalədən götürdüyüm bəzi məlumatları onun tərcümeyi-halına əlavə edirəm:

1990-cı ildə Nobel mükafatı alıb.

1985-ci ilin mart ayından -1991-ci ilin avqust ayına kimi Sov.İKP MK-nın Baş katibi olub.

1991-ci ilin avqust ayının 19-da Sov. İKP MK-nın Baş katibinin səlahiyyətlərinin dayandırılması və partiyadan çıxması haqqında bəyanat verib.

1990-cı ildə SSRİ Xalq deputatlarının qurultayında ölkə tarixində ilk dəfə olaraq SSRİ -nin Prezidenti seçilib.

1990-91-ci illərdə SSRİ -nin Prezidenti olub.

1991-ci ilin dekabr ayının 25-də SSRİ-nin Prezidenti vəzifə səlahiyyətlərinin dayandırılması haqqında bəyanat verib.

1996-cı ildə Rusiya Federasiyasının Prezidenti seçilmək üçün namizədliyini irəli sürsə də, seçkilərdə uduzub.

Bu misilsiz vəhşiliklərdən xəbər tutan müsəlman qonşularımızdan və qardaşlarımızdan – İran parlamentinin üzvlərinin açıq məktubunda Qorbaçovdan Sovet İttifaqında yaşayan müsəlmanlarla rəhimli rəftar etməsini tələb edirdilər.

İran İslam Respublikasının Ali Dini rəhbəri, Ayətullahul-üzma Seyyid Əli Hüseyn Xamenei buyurmuşdu ki, baş verən hadisələrin əsas səbəbləri heç də milli və dini zəmin deyildir. 70 ildən bəri Şimali Azərbaycanda yaşayan müsəlman qardaşları-

mızın özünə, dininə qayıtması, şübhəsiz ruslara xoş gələ bilməz.

İran İslam inqilabının lideri, 10 il (1979-1989) Ölkənin dini rəhbəri olmuş Həzrət İmam Xomeyni (1902-1989) dünyasını dəyişməyib, bu dəhşətli günlərdə yaşasaydı, bəlkə də biz belə təklənməyəcəkdik... O, bu hadisələrdən bir az əvvəl, **peyğəmbərlərə və imamlara** xas olan bir **İlahi** vergisi ilə hadisələri sanki əvvəlcədən görüb deyirdi: Qorbaçov "yenidənqurma" adı altında ölkədə hərc-mərclik yaradıb, SSRİ-ni dağıdacaq, insanları bir-birinə qarşı qoyub qırğınlar törədəcək... İmamın dediği kimi də oldu...

Həzrət İmam Xomeyni 1988-ci ilin dekabrında, Dünyanın böyük və qüdrətli bir dövlətinin – SSRİ-nin dağılacağı haqqında, həmin dövrdə Sov. İKP MK-nın Baş katibi, SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri, SSRİ Müdafiə Şurasının sədri kimi ölkənin ən ali rəhbər vəzifələrini əlində cəmləşdirmiş Qorbaçova xəbərdarlıq və nəsihət məktubu yazıb göndərmişdi. Məktubda kommunistlərin ateistliyinə bir daha işarə vuraraq, onların Qərb materializminə ümid bəsləməkdənsə, **Allaha**, məzhəbə üz çevirməyi məsləhət bilərək yazırdı: "... Əgər siz indi sosializmin və kommunizmin iqtisadi kor dünyələrini Qərb kapitalizminə sığınmaqla həll etmək istəyirsinizsə, öz cəmiyyətinizin dərdlərindən heç birinə əlac etməmiş olacaqsınız, üstəlik başqaları gəlib sizin səhvlərinizi düzəltməli olacaqlar.

... Kommunizmə ilk zərbəni Çin rəhbəri endirdi və siz ikinci, göründüyü kimi son zərbəni endirdiniz. Bu gün dünyada artıq kommunizm adlı bir şey qalmamışdır.

... Bundan sonra kommunizmi dünyanın siyasi-tarixi muzeylərində axtarmaq lazım gələcəkdir.

... Sizin ölkənizin əsl problemi mülkiyyət, iqtisadiyyat və azadlıq deyildir. Sizin probleminiz **Allaha** həqiqi etiqadın olmamasıdır. Bu problem Qərbi də çıxılmaz vəziyyətə salmış, yaxud da salacaqdır.

... Sözümlərin sonunda bildirməliyəm ki, İran İslam Respublikası İslam dünyasının ən böyük və ən qüdrətli mənbəyi kimi sizin quruluşun etiqad boşluğunu asanlıqla təmin edə bilər. Bununla belə bizim dövlətimiz keçmişdə olduğu kimi mehriban qonşuluq və qarşılıqlı əlaqələrə inanır və ona ehtiram edir."

Yuxarıda İmam Xomeyninin məktubundan verdiyim "... Bundan sonra kommunizmi dünyanın siyasi-tarixi muzeylərində axtarmaq lazım gələcəkdir" tarixi fikrinin üzərində bir qədər dayanmaq istəyirəm.

Bəli, İmamın yazdığı kimi, dünyanın ikinci qüdrətli bir dövləti sayılan Sovetlər İttifaqının başçıları olmuş Mixail İvanoviç Kalinindən (19.11.1875-3.6.1946) və İosif Vissarionoviç Stalin-dən (21.12.1879-5.3.1953) sonra hökumətin dayaqları "laxlamağa" başlamışdı. Bu hökumətə ilk ağır zərbəni İ.V.Stalindən sonra hakimiyyəti dərhal əlinə keçirən (1953-64-cü illərdə) Nikita Sergeyeviç Xruşşov vurmuşdu. N.S.Xruşşovdan sonra hakimiyyətə gələnlər də (təkcə qısa müddətdə hakimiyyətdə olmuş Yuri Vladimiroviç Andropovdan başqa) dövləti əllərində saxlaya bilmədilər. Nəhayət M.S.Qorbaçovun "hakimiyyətində" hökumətin üzərində dayandığı "sütunlar" vurulan ağır zərbələrə tab gətirməyib birdəfəlik yıxıldı...

M.İ.Kalinindən 14 il sonra SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri olmuş L.İ.Brejnev (L.İ.Brejnev 1964-82-ci illərdə Sov.İKP MK-nın baş katibi, 1960-64-cü və 1977-82-ci illərdə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri olmuşdur) haqqında "Tarix" qəzetinin 27 iyul 1991-ci il tarixli sayında yazılıb: "Sədaqətli leninçi" Leonid İliç Brejnevin ölümündən sonra, özünün beş "qanuni" Qızıl Ulduzdan başqa onun bağ evində hamısı təmiz qızıldan qutunun içində səliqəylə yığılmış daha 34 Qızıl Ulduz-13 Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Ulduzu və 21 Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Ulduzu aşkar edildi..."

Bu o İmam Xomeyni idi ki, Onun həmişə arxalandığı **Qadir Allah** və **Onun** sadıq bəndələri olmuşdur. Özünü həmişə vicdanlı və xalqın xidmətçisi hesab edən İmam deyirdi: "Əgər mənə "xidmətçi" desələr, "rəhbər" deyilməsindən daha yaxşıdır. Əsas məsələ rəhbərlik yox, xidmətçi olmaqdır. İslam bizi xidmət etməyə vəzifəli etmişdir. Mən İran xalqı ilə qardaşam və özümü onların xidmətçisi, əsgəri hesab edirəm. İslamda yalnız bir şey hökm edir, o da qanundur. **Peyğəmbər** zamanında da qanun hökm edirdi, **Peyğəmbər** isə qanun icraçısı idi".

Özlərini xalqın hakimi və xalqdan üstün hesab edən dövlət başçılarına deyirdi: " Dövlət (başçıları) azlıqda olan, millətin

xidmətində olmalı olan bir qrupdur. Bunlar dərk etməzlər ki, dövlət millətə hakim yox, millətin xidmətçisi olmalıdır”.

Bu o İmam idi ki, xalqının yolunda getdiyi üç xarici ölkədən 15 ilə yaxın bir müddətdən sonra sürgündən vətəninə qayıdanda, onu Tehran təyyarə meydanında 10 milyon insan qarşıladı və onu təyyarə meydanından şəhərə gətirən maşının kapotunun üstünə uzanmaqla gənclər öz bədənləri ilə İmamlarını qorudular.

Bu o İmam idi ki, 10 il İran kimi zəngin və böyük bir ölkənin dini rəhbəri oldu, ancaq onun yaşamağa mənzili olmadı, Tehranın ucqarında iki kiçik iç-içə otaqlı bir mənzildə kirayənişin qaldı.

Onun ürək xəstəliyinə tutulması xəbərini eşidəndə, neçələri məktub yazıb, xəstəxananın binası qarşısında duraraq öz ürəklərini İmamlarına hədiyyə vermək istədiklərini bildirmişdilər.

Bir baxın, Ondən qalan şəxsi əmlakın siyahısına: **Quran**, dini maarifə aid bir neçə kitab, canamaz, əmmamə, ruhani paltar, təsbeh, eynək...

Bu o İmam idi ki, Onun ölüm xəbərini eşidəndə, neçə milyonluq imamsevənlər əllərini başlarına çırparaq ağlayır, huşlarını itirib yerə yıxılırdılar. Onlar bütün gecəni də İmamlarının yanında keçirdilər, sonra da meyit namazı qılıb, "Behişt-Zəhra"dakı son mənzilinə yola saldılar...

Bu dediklərimiz Tehrandə olmuşdu. Bundan heç bir il keçməmiş, Bakıda bizi qırdıran, qanımıza qəltan elətdirən "başçımız" Qorbaçovun şəklini, onun rəhbərlik etdiyi partiyanın biletlərini yandırdılar...

Dünyanın əksər dövlətlərinin tanınmış adamları İmam Xomeyni haqqında öz ürək sözlərini deyiblər. Onlardan biri – rus şairi İqor Lyapin deyib: "Bir vaxt mən İran barəsində yazılmış bir sıra əsərləri oxudum ki, görüm bu məmləkətdə nələr baş verir. Dua etdim və **Allaha** yalvardım, nə olar ki, İmam Xomeyni kimi bir nəfəri də rus xalqı üçün göndərsin ki, xalqa iman təlqin etsin. Dəyərləri bərpa etsin, xalqı birləşdirə bilsin."

Qanlı yanvar faciəsi baş verən dövrdə, SSRİ xalq deputatı olmuş Sabir Müzəffərov faciədən dərhal sonra, Qorbaçovun yanına getmişdir. Baş katib, Ali Sovet sədri deputatı beş dəqiqə qəbul etmişdir. Bu beş dəqiqəlik söhbəti deputat ümumiləşdirib

deyib: İmzaladığı fərmanın nəticəsində baş vermiş bu böyüklükdə faciəyə görə o nəinki peşimançılıq, heç təəssüf hissi belə keçirmədi. O hətta SSRİ Ali Sovetinin üçüncü sessiyasının açılışında onun günahı üzündən həlak olan günahsız insanların xatirəsini sükutla yad edilməsini belə istəmirdi. O deputat Tofiq İsmayılovun təkidi ilə istər-istəməz deputatların ayağa qalxması ilə əsəblərini heç cürə gizlədə bilmədən ayağa durmalı oldu.

Belə də olmalı idi. İnsan bir işi bilərəkdən tutanda o heç vaxt tutduğu işə peşiman olmur. Bu iş də qabaqcadan düşünülmüş, planlaşdırılmış bir iş idi...

Qorbaçov şəhidlərin ölümündən 40 gün keçəndən sonra – martın 1-də verdiyi müsahibələrinin birində başsağlığı kimi bir şey vermişdi. Özü də sessiyada yox, xəlvəti bir yerdə: "Fürsətdən istifadə edib, həlak olanların qohumlarına və yaxın adamlarına o yanvar günlərində dər-də-bəlaya məruz qalanların hamısına bir daha təsəlli vermək istəyirəm."

Əvvəla, başsağlığını xalqa verərlər, jurnalistə yox. İkincisi də, 40 gündən sonra verilmiş belə başsağlığını Azərbaycan xalqı qəbul etməz.

1991-ci ilin yanvarın 19-da, axşam televiziya ilə Qorbaçov şəhidlərin ilinin tamamında Azərbaycan xalqına "başsağlığı" vermək istədi. Bir il bundan əvvəl, bu qədər insanı qanına qəltan etdirən bir qatilin vermək istədiyi bu saxta "başsağlığını" hansı Azərbaycan vətəndaşı qəbul edərdi... Xalq düşməninə başsağlığını qəbul etməz...

Həmin vaxtdan 7 ay keçəndən sonra – 1991-ci ilin avqustun 19-da səhər tezdən iş yerinə gəlib çatanda eşitdim ki, Qorbaçovu prezidentlikdən çıxarıblar. Bir az keçəndən sonra, eşitdiyimi radio və televiziya ilə də xəbər verdilər. Bu xəbərə eşidən-eşidən sevinirdi. Yadıma gətirdim, 38 il bundan əvvəl, mənim də 13 yaşım olanda Stalinin ölümünə böyüklü-kiçikli hamının ağlamasını... İndi isə onun əksinə idi...

Həmin gün Sabirabada getdim. Gedəndə də, qayıdanda da yolboyu, avtobusda da adamlar tanıdı-tanımadı bir-birilərini təbrik edib, "bayramın mübarək" deyirdilər.

Avqustun 21-də də axşam xəbər verdilər ki, Qorbaçovu ailəsi ilə birlikdə 72 saat qapalı şəraitdə saxladıqdan sonra

buraxıblar...

Bir az əvvəldə, deputat Sabir Müzəffərovun dediyi, Qorbaçovun imzaladığı fərmanın nəticəsində baş vermiş bu böyük-lükdə faciəyə görə nəinki peşimançılıq, heç təəssüf hissi belə keçirmədiyini deməsi yadıma olmuş bir hadisəni saldı: Sirklərin birində qəzəblənmiş şir təlimçinin üzərinə atılaraq, onu ölümcül yaralayır. Təlimçinin bu ağır yaradan öldüyünü hiss edən şirin vəhşi qəlbi yumşalır, onda peşimançılıq hissi yaranır, o qəfəsə çəkilərək nə verilən qidaya, nə də ki, insanlara heç bir maraq göstərməyib, hərəkətsiz qalır. Bundan sonra onu zooparka köçürürlər. Burada da onu düşdüyü tərkidünyalıqdan ayıraraq əyləndirmək istəyirlər. Lakin o yenə də dərin ümitsizliyə qapılaraq, nəhayət bir gün, sanki, insan kimi törətdiyi cinayətdən peşiman olub günahını yumaq üçün, öz günahkar pəncəsindən yapışaraq, onu ölənə qədər amansızcasına çeynəyərək özü-özünü öldürür...

Bu vəhşi heyvan, bu da insan...

20 yanvar müsibətlərindən bir neçə gün əvvəl – yanvarın 13-15-də də Bakıda nəticəsi ağır faciə ilə bitən kütləvi talanlar baş vermişdi. Nəticədə 56 adam öldürülmüş, 112 adam isə bədən xəsarəti almışdır.

Bu iki yanvar qırğınlarından özünə bir nəticə çıxarmayan Qorbaçov ermənilərə daha da havadarlıq edərək, Azərbaycanın tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağı və əlavə olaraq 7 rayonunu (1992-ci ildə Laçın, 1993-cü ildə isə Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan rayonlarını) işğal etdirib, dünyada oxşarı olmayan Xocalı faciəsini törətdirdi, Azərbaycanın hər bir bölgəsində yeni qəbiristanlıqların salınmasının səbəbkarı oldu. Mən bu sətirləri yazanda 15-16 il idi ki, torpaqlarımız hələ də işğal altında qalırdı...

İşğaldan əvvəl ermənilərin törətdikləri, o dövrün mətbuat səhifələrindən götürdüyüm ("Odlar yurdu" qəzeti, iyul 1991-ci il, № 14), insanları dəhşətə gətirən vəhşiliklərdən birini verirəm:

"21 iyul 1991-ci il tarixdə ermənilər Laçın rayonunun yaylaqlarında İmişli rayonundan gələn maldarlara hücum etmişlər. Nəticədə İmişli rayonundan olan 11 nəfər çoban vəhşicəsinə öldürülmüş, 2 nəfər komada yandırılmış, onlarca adam yaralanmışdır. Erməni vəhşiləri 15000 (on beş min) baş qoyun sü-

rüsünü özləri ilə aparmışlar."

1992-ci ilin fevralının 25-dən 26-na keçən gecədə ermənilər rus qoşunlarının köməyi ilə Xocalı əhalisini vəhşicəsinə qırmış, yaralamış və əsir götürmüşlər. Südəmə körpədən tutmuş ağsaqqala kimi, qız-gəлиндən tutmuş ağbirçək anaya kimi...

"Hürriyyət" qəzetinin 22 fevral 1995-ci il tarixində yazılıb: "Xocalı soyqırımı barədə dəqiqləşdirilmiş son məlumat belədir: 613 nəfər həlak olmuş, 1275 nəfər əsir düşmüşdür. Bu da faktdır ki, bu dəhşətli əməliyyatda 366-cı rus alayı iştirak edib. Zabit və praporşiklərdən 49 nəfəri erməni olan alaydan əslində başqa hərəkət gözləmək də olmazdı.

...Təsadüfi deyil ki, MDB silahlı qüvvələrinin baş komandanı marşal Şapoşnikov demişdi: "366-cı alay" Qarabağda nə qədər lazımdırsa, o qədər də qalacaq."

Aşağıdakı, insanları dəhşətə gətirən rəqəmləri "Azərbaycan Tarixi Atlası"ndan (Bakı - 2007) götürmüşəm:

Azərbaycanın Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş ərazisi

	20 faiz
Təcavüzün qurbanları (1993-cü il)	
Həlak olmuşdur.....	20000 nəfər
Əlil olmuşdur.....	50000 nəfər
Azərbaycanda qaçqın və məcburi köçkünlər (1993-cü il)	
Ermənistandan qaçqınlar.....	250 000
Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən məcburi köçkünlər.....	760 000
Cəmi	1010 000
Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü zamanı həyata keçirilmiş dağıntılar (1993-cü il)	
Yaşayış məntəqələri.....	890
Evlər	150 000
İctimai binalar.....	7000
Məktəblər.....	693
Uşaq bağçaları.....	855
Tibb müəssisələri.....	695
Kitabxanalar.....	927
Alban kilsələri.....	44
Məscidlər	9

Tarixi saraylar, abidələr və muzeylər.....	473
Muzey eksponatları.....	40000
Sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisələri.....	6000
Avtomobil yolları.....	800 km
Körpülər	160
Su kommunikasiyaları.....	2300 km
Qaz kommunikasiyaları.....	2000 km
Elektrik xətləri.....	15000 km
Meşələr	280000 ha
Kənd təsərrüfatı üçün yararlı torpaqlar	1000000 ha
İrriqasiya sistemləri.....	1200 km

Bütün dağıntılar 60 milyarddan çox ABŞ dolları həcmində qiymətləndirilir.

Azərbaycan xalqının başına gətirilən bu dəhşətli müsibətlərdən biri də, günahsız insanların itkin düşərək, indiyə kimi erməni əsir və girovluğunda saxlanılmalarıdır. Aşağıdakı dəhşət doğuran məlumatları "Ayna" qəzetinin 3 mart 1995-ci il tarixli sayında verilmiş "5000 azərbaycanlı erməni əsirliyindədir" məqaləsindən götürmüşəm:

"1995-ci il yanvarın 1-nə olan məlumata görə, Qarabağ müharibəsində əsir düşənlərin, girovların və itkinlərin ümumi sayında 5 minə yaxın adamın adı vardır. Onların arasında 316 qadın, 16 yaşınadək 62 uşaq və 260 qoca var. 4 uşağın dəqiq yeri bəllidir və bu, Beynəlxalq Qırmızı Xaç tərəfindən qeydiyyatda alınıb. Bundan başqa, biz habelə 800 hərbi əsir və girovun harada saxlandığı barədə informasiyaya malikik," – deyərək hərbi əsirlərin, girovların və itkin düşənlərin işləri üzrə Azərbaycan Dövlət Komissiyasında "Ayna"-nın müxbirinə bildirmişlər. "Bizə məlum olduğuna görə, hazırda 300-ə yaxın azərbaycanlı Ermənistan ərazisində saxlanılır."

Esmira Orucovanın 2006-cı ildə Azərbaycan və ingilis dillərində çapdan çıxmış "Bizi əsirlikdən qurtarın" kitabında da bu acı faktlar təsdiqlənir, 5 minə yaxın Azərbaycan vətəndaşının itkin düşməsi, milliyyətə azərbaycanlı, mesxet türkü, talış, ləzgi, tat, tatar, rus və ukraynalı olan 753 Azərbaycan vətəndaşının erməni əsir və girovluğunda qaldığı və onların saxlandığı yerlər göstərilir.

Kitabın əvvəlində yazılıb: "Bu kitabda haqqında bəhs edilən əsir və girov götürülmüş Azərbaycan vətəndaşlarından:

21 nəfəri 16 yaşınadək,
596 nəfəri 17 yaşından 35 yaşınadək,
103 nəfəri 36 yaşından 60 yaşınadək,
33 nəfəri 61 yaşından yuxarıdır.

575 nəfəri hərbiçi, 178 nəfəri mülki şəxs olan əsir-girovların: 18 nəfəri uşaq, 46 nəfəri isə qadınlardır."

21 yaşından üzvü olduğu (21 yaşından partiyanın üzvü olub, 60 yaşında da partiyanın üzvlüyündən çıxıb) və Baş katib vəzifəsində pilla-pilla yüksəlmiş kommunist partiyasına, 49 yaşından üzvü olduğu Siyasi büroya, SSRİ Ali Sovetinin deputatı və sədri kimi yüksək adlara, vətəndaşı olduğu Sovetlər İttifaqına, bütün sovet xalqına, dünyanın sosializm yolu ilə gedən ölkələrin xalqlarına dönük çıxan Qorbaçovun Azərbaycana və Azərbaycan xalqına vurduğu zərəri, heç, dünyanın 50 milyondan çox insanının qətlinə səbəbkar olan, alman-faşist partiyasının lideri, alman-faşist dövlətinin başçısı Adolf Hitler də vurmamışdı...

Onun törətdiyi ən dəhşətli cinayətlərindən birincisi, bu böyüklükdə dünyanın iki ən qüdrətli dövlətlərindən birini – Sovet hökumətini dağıtması oldu. Əgər Sovet hökuməti dağılmasaydı, bu faciələrin heç biri baş verməyəcəkdi. Həm də o bu ölçüyəgəlməz cinayətlərinə görə nəinki cəza, əksinə "mükafatlar" aldı... Heç uzağa getməyək, bir 50-60 il bu hadisələrdən əvvəl, birisinin adına düzəldilən: "bunun Sovet hökumətindən xoşu gəlmir" sözə görə onu ya Sibirin, Qazaxıstanın "gedər-gəlməz" yerlərinə sürgünə göndərərkdilər, ya da ki, elə buralarda "təpəsinə" bir güllə vurub öldürərkdilər...

Belələrdən biri, Ağsu rayonunun Pırhəsənli kəndinin sakinini, 1938-ci ildə özünün, ailəsinin və el-obasının başı müsibətlər çəkmiş, Peyğəmbər (səlləllahu əleyhi və alihi və səlləm) nəslindən olan bir el ağsaqqalı, özünün ailəsinin, neçə-neçə imkansızın bir tikə çörəyini öz halal zəhməti ilə əkib-becərdiyi torpaqdan çıxaran, eldə-obada hamının "Ağa", "Ağa baba" dedikləri, cəddinə, oxuduğu Qurana - "Ağanın Kitabı haqqı", "Ağanın batman Quranı haqqı", "Ağanın oxuduğu Quran haqqı" kimi

andlar içilən, özünün, ailəsinin halal zəhməti və qazancı ilə tikişdiyi mülkü, becərdiyi torpağı, həyətindəki neçə baş mal-qarası, atı, öküzü, öküz arabası, kotanı, malası, dənsovuran maşını əlindən alınıb kolxoza verilən Seyyidhəsənov Molla Mirsəttar Ağa Seyyidəli oğlu olmuşdur.

Mirsəttar Ağanın həbs olunmasına səbəb onu gətiriblər ki, o, kənddə tikişdiyi "Allahın evi" sayılan məscidin sökülüb əvəzində kolxoza taxıl anbarı tikilməsinə razılıq verməyib (1932-ci ildə kolxozçuların ümumi iclasının qərarına əsasən kolxoza taxıl anbarı tikmək üçün məscid sökülməliymiş), ölən həmkəndlilərini müsəlman qanun-qaydası ilə yerdən götürərmiş, Məhərrəmlik vaxtı camaatı başına toplayıb mərsiyə deyirmiş, Oruculuq və Qurban bayramlarının keçirilməsini təşkil edirmiş, şəriət qaydası ilə kəbin kəsirmiş, talax yazırmış...

Bundan başqa, guya Mirsəttar Ağa kolxozçu qadınların, məktəbyaşlı uşaqların savadlanmasına əks təbliğat apararmış, Sovet hakimiyyətinin tədbirlərinə və kolxozun inkişafına maneçilik törədirmiş...

O dövrdə bu deyilənlər Mirsəttar Ağanı həbs etməyə "əsas" verirdi. Digər tərəfdən də artıq kənddə Ağanı qoruyacaq, müdafiə edəcək bir adam qalmamışdı, hamısını "gedər-gəlməzə" göndərmişdilər.

Mirsəttar Ağa 1938-ci ilin fevral ayının 12-də, Azərbaycan SSR Xalq Daxili İşlər Komissarlığının Kürdəmir rayon şöbəsinin rəisi İsmayilovun verdiyi həbs olunma haqqında orderə əsasən, onu aparmağa gəlmiş, "Ağa, səni hökumət istəyir" və gedəndə də "Ağa, "Quran" da götür" deyən Rzayevdən icazə alıb, sübh namazını qılandan sonra, tünd yaşılızlü "Quran" ilə birlikdə həbs olundu.

Həmin gün şöbənin əməkdaşlarından Məmmədov Mirsəttar Ağanın evində, Bajanov isə üstündə axtarışlar aparıb protokollar yazıblar. Məmmədovun tapdıqları: arayış (2 ədəd), vəsiqə, məhkəmə qərarı, atın uçot kitabı, ərəb dilində məktub (2 ədəd), kolxozçu talonu (12 ədəd), **Quran**, Bajanovunki isə 1 ədəd şərf, 3 ədəd məktub və 120 manat pul olub.

Fevralın 26-da və 27-də şöbənin xüsusi əməliyyat müvəkkili Avanesovun yanında, 1-ci Qaraqaşlı kənd sovetinin sədri, Pir-

həsənli kəndindəki kolxozun sədri və rayon torpaq fondunun otlaqlar üzrə nəzarətçisi (1937-ci ildə 1-ci Qaraqaşlı kənd sovetinin sədri olmuş) ilə Mirsəttar Ağanın üzləşməsi olur (Həmin dövrdə üzləşmədə iştirak edənlərin ikisi ÜİK(b)P üzvlüyünə namizəd, üçüncüsü isə üzvü olmuşdur).

1-ci Qaraqaşlı kənd sovetinin sədri: "...1906-cı ildən bu günə kimi Qaraqaşlı Sovetliyinin bütün kəndləri və həmçinin yaxın sovetliklərdən olan Padar, Qaraqoyunlu, Ağsu, Rəhimli sovetliklərində kəndləri ilə bərabər böyük məşhur ruhani olmaqla kəbin kəsmək, talax yazmaq, ölü götürmək, Məhərrəmlik zamanı camaatı başına toplayaraq mərsiyə demək, Oruculuq və Qurban bayramlarını təşkil etmişdir. 1928-ci ildə bir məşhur ruhani molla kimi qulaqlığa salınaraq səsi alınmışdır. Daimi olaraq kolxozçu qadınların savadlanmasına, həmçinin məktəbyaşlı uşaqların savadlanmasına əksi təbliğat apararmışdır və necə bir Sovet hakimiyyətinin tədbirlərinə zidd olduğu üçün kolxozun inkişafına maneçilik törətmişdir."

"...molla deyirdi ki, komsomola girməyin, allahsız olarsınız."

"...o, adamları kolxoza girməməyə, girənləri isə çıxmağa çağırırdı."

Sonra Avanesov kolxoz sədrinə suallar verməyə başladı: Siz Molla Mirsəttar Ağa Seyyidəli oğlunu tanıyırsınızmı? Tanıyırsınızsə onun siyasi keçmişini səciyyələndirin.

Cavab: "Molla Mirsəttar Ağa Seyyidəli oğlu bizim kənddə mən anadan olmazdan qabaq yaşayırdı. O, mükəmməl ruhani təhsillidir. Bizim və eləcə də qonşu sovetliklərin kəndlərində o, böyük nüfuza malik bir ruhani olmaqla, dini bayramları təşkil edir, kəbin kəsir və nigah bağlayırdı.

Bizim kənddə o, kolxozçular arasında təbliğat aparır ki, onlar qızlarını məktəbə buraxmasınlar.

Fakt: Molla bizim kolxozçulardan Əlisahib Mehralı oğlunu və Nuralı Mirzəli oğlunu öyrətdi ki, onlar qızlarını məktəbə qoymasınlar.

Avanesov: Deyin görək Molla Mirsəttar Ağa daha hansı təbliğat işləri aparırdı ki, onun səsi alındı, özü isə "kulak" edildi?

Cavab: Mollanın səsi 1928-ci ildə alınmışdı. Sonradan Stalin

Konstitutsiyası ilə əlaqədar yenidən bərpa edildi.

...Hazırda üç camışı, bir balalı inəyi və bir dənə də balalı atı var.

1932-ci ildə kolxozçuların ümumi iclasında qərara alınmışdı ki, kənddə taxıl anbarı tikmək üçün məscidi sökmək lazımdır. Mən özüm bu işlə yaxından məşğul olurdum. Molla şəxsən mənə və digər iki nəfərə bildirdi ki, məscidi dağıtmayın, **Allah** sizə qənim olar. Kəndlilər Mollanın nüfuzundan çəkinib məscidin sökülməsində iştirak etmədilər. Biz isə ona qulaq asmadıq. Molla məscidin iki pəncərə və bir qapısını götürüb müqəddəs bir əşya kimi evinə apardı. Hazırda onlar indi də Mollanın evindədir."

Üçüncü şahid də əvvəlki iki şahidin dediklərini təsdiq etməklə əlavə edib: "Bir fakt göstərmək istəyirəm. 1937-ci ildə mən 1-ci Qaraqaşlı kənd sovetinin sədri idim. O vaxt qanun üzrə Mollanı taxıl, ət, yağ vergisinə cəlb etmişdim. O, şəxsən mənim yanıma gəlib xahiş etdi ki, onu bu vergilərdən azad edim. Mən bütün bunların qanuni olduğunu izah etsəm də üstümə açıqlanıb dedi ki, "Bu şeylərlə sənın dövlətin varlanmayacaq, ancaq sən mənim gözümdə pis adam kimi, daha doğrusu bir düşmən kimi qaldın."

Bu üç şahidin üçü də ifadələrində Mirsəttar Ağanın Sovet hakimiyyətinin düşməni olduğunu təsdiqlədikdən sonra, Avanesov özü Mirsəttar Ağaya suallar verməyə başlayır:

Avanesov: Siz özünüzün əksinqilabi fəaliyyətiniz, kolxozçular arasında Sovet hakimiyyətinin əleyhinə apardığınız təbliğat, həmçinin qız uşaqlarının məktəbə buraxılmaması üçün apardığınız təbliğat barəsində də danışın.

Mirsəttar Ağa: Mən bu ittihamları qəti şəkildə təkzib edirəm və göstərdiyiniz işlərlə heç vaxt məşğul olmamışam.

Avanesov: 1932-ci ildə kolxoz iclasının qərarına əsasən məscidi sökmək qərarına gələrkən Siz təbliğat aparmısınız ki, məscid **Allah evidir**, onu sökmək olmaz. Ona görə də çoxları bu işdən boyun qaçırmışdı və ora gəlməmişdi. Hazırda isə onun qapı-pəncərələrini evinizdə saxlayırsınız ki, gələcəkdə məscidi bərpa edərkən ondan istifadə edəsiniz.

Mirsəttar Ağa: Həqiqətən mən məscid dağıdırlarkən onun

qapı və iki pəncərəsini götürmüşəm ki, camaat onu yandırmasın və ya başqa yerə satmasın.

Avanesov: ...İstintaqa həmçinin məlumdur ki, Siz əksinqilabi fəaliyyətlə də məşğul olmusunuz. Özünüzün ruhani təhsilinizdən istifadə edərək daim kolxozçular arasında Sovet hakimiyyətinin əleyhinə təbliğat aparmısınız.

Mirsəttar Ağa: Mən bütün bunları qəti surətdə rədd edirəm və bildirirəm ki, Pirhəsənli kəndindən heç kəs bu faktları mənim üzümə deyə bilməz.

Avanesov: İşin mahiyyəti barədə daha nə əlavə edə bilərsiniz?

Mirsəttar Ağa: Mənim heç bir əlavəm yoxdur və bir daha bildirirəm ki, bunların hamısı yalandır.

Ruhun şad olsun, Mirsəttar Ağa! Bunların hamısının yalan olmasını, Sənin güllələnməyindən 21 il keçəndən sonra – 1959-cu ildə Respublika Ali Məhkəməsinin Kollegiyasında bu işə nəzarət qaydasında baxılarkən Respublika Prokurorluğu öz etirazında da bildirib və 70 ildən sonra bu sətirləri yazanda biz də təsdiqləyirik...

Prokurorluğun etirazında bildirilir: "...Beləliklə, aydın olur ki, Azərbaycan SSR XDİK-nin Kürdəmir rayon şöbəsinin rəisi İsmayilov Kürdəmir rayon sakini M.Seyyidhəsənovun haqqında həqiqətə uyğun olmayan provokasion məlumat yazaraq böhtançı şahidlərin ifadələri ilə süni material düzəldərək M.Seyyidhəsənovu ağır bir cinayətdə təqsirləndirərək onu üçlüyün vasitəsi ilə güllələtməmişdir..."

Fevralın 26-da başlayıb 28-də qurtaran "cinayət işi"nə, Azərbaycan SSR XDİK-nin "üçlüyü" 1938-ci il 7 mart tarixdə keçirdiyi bir neçə dəqiqəlik qapalı "məhkəmə"sində baxıb belə bir qərar çıxardı:

"Seyyidhəsənov Molla Mirsəttar Ağa Seyyidəli oğlu Sovet hakimiyyəti əleyhinə əksinqilabi təbliğat fəaliyyətinə görə güllələnsin və əmlakı müsadirə olunsun.

Üçlüyün katibi: (Savçenko)"

"Hökm"dən 10 gün sonra – martın 17-dən 18-nə keçən gecədə Mirsəttar Ağa güllələndi...

Mirsəttar Ağanı güllələməyə "hazırlayanda" onun yaşı güllə-

lənməyə uyğun gəlmirmiş. O dövrün qanunlarına görə 65 yaşından yuxarı olanları güllələmək olmazmış, Mirsəttar Ağanın yaşı isə həbs olunanda 70-dən çox olub. Ona da "ələc" tapıblar... Anketdə onun təvəllüdünün qarşısında yazılmış "85 yaş" sözündə düzəliş apararaq, onu "1888-ci il" eləyiblər. Beləliklə, Mirsəttar Ağanın yaşını 35 il azaldaraq, 50 yaşa-güllələnməyə çatdırıblar. Bu "əməliyyat"dan sonra elə alınıb ki, guya Mirsəttar Ağa arvadından 20 yaş kiçik olub, əslində Mirsəttar Ağa arvadından xeyli yaşlı olub. Elə onun sonuncu dəfə çəkilmiş şəklinə baxanda da onun yaşlı olduğu hiss olunur.

Müqəddəs Kitabımız Qurani-Kərimin əl-Maidə surəsinin 32-ci və 33-cü ayələrində buyrulur: ..."hər kəs bir kimsəni öldürməmiş və yer üzündə fitnə-fəsad törətməmiş bir şəxsi öldürsə, o, bütün insanları öldürmüş kimi olur."

"Allahına və Peyğəmbərinə qarşı vuruşanların, yer üzündə fitnə-fəsad salmağa çalışanların cəzası ancaq öldürülmək, çarımxa çəkilmək, ya da əl-ayaqlarının çarpazvari (sağ əllərilə sol ayaqlarını) kəsilməsi, yaxud da yaşadıkları yerdən sürgün olunmalarıdır. Bu (cəza) onlar üçün dünyada bir rüsvayçılıqdır. Axi-rətdə isə onları böyük bir əzab gözləyir."

Siz ey 30-cu, ondan əvvəlki və sonrakı illərdə əzizlərinizi itirənlər, çox da uzağa gedib, günahı Stalində, Bağirovda axtarmaqdansa, əsl günahkarları, düşmənlərinizi elə öz yaxınlarınızda, "qohum-qonşuda", "tanış-bilişinizdə" axtarın...

Stalin nəinki Mirsəttar Ağanı, onun yaşadığı Pirhəsənli kəndini, bəlkə də heç Ağsu rayonunun özünü belə tanıyırdı...

O ki, qaldı Mirəcəfər Bağirovun bu işlə əlaqəsinə, Bağirov Mirsəttar Ağanı çox yaxşı tanıyırmış, ona əmioğlu deyirmiş. Mənim bildiyimə görə, onlar bir nəsiləndirlər, Mirbağır Ağa onların dördüncü babaları olubdur.

Əgər Mirsəttar Ağanın üzünə duranlar, onun yaxınları sayılan həmkəndliləri, bir yerdə oturub-durduqları, çörək kəsdikləri o üç böhtançı, namərd şahidlər olmasaydı, onun həbsinə order verən İsmayılov, onu aparmağa gələn Rzayev, evində və üstündə axtarış aparınlar Məmmədov, Bajanov, "istintaqını" aparın Avanesov, güllələnməsinə hökm çıxaran "üçlük", katibi Savçenko və hökmü yerinə yetirən qatillər Mirsəttar Ağanı

haradan tanıyardı? ...Fikir verdinizmi, "istintaqın" gedişində Avanesovun Mirsəttar Ağaya verdiyi sualların hamısı, o üç nəfər böhtançı, namərd şahidlərin bir az əvvəldə verdikləri ifadələrinin bir növ təkrarı idi... Adam dəhşətə gəlir ki, bir 70 il bundan əvvəl bir kəndin hökuməti, bir təsərrüfatın rəhbəri kimlər olublar... Özlərinin şəxsi, iyrənc ədavətlərindən ötəri, Sovet hökumətinin adından istifadə edib, **Peyğəmbər (səlləllahu əleyhi və alihi və səlləm)** nəslinin layiqli davamçısını, bir elin - obanın ağsaqqalını güllələtdiriblər....

70 il bundan əvvəl şəhidlik zirvəsinə qalxan Mirsəttar Ağa haqqında bu qədər geniş yazmaqda məqsədim onu Qorbaçovla müqayisə etmək idi.

Deyirəm dünyada nə qədər haqsız işlər olub...Üstünə atılan "Sovet hökumətinin əleyhinə əksinqilabi təbliğat aparın" böhtana görə Mirsəttar Ağa güllələndi, Sovet hökumətini dağıdan, onun vətəndaşlarını bir-birinə qarşı qoyub, bu qədər dəhşətli qırğınlar törədən Qorbaçov isə, dünyanın Nobel mükafatını aldı, indi də Rusiyanın paytaxtında yeyib-içir, gəzir, özü üçün "yaşayır"...

20 yanvar faciəsindən 18 il keçəndən sonra mətbuatda ("Mübariz keşikdə" qəzeti, 17 yanvar 2008-ci il) oxuyuruq:

"1990-cı il yanvarın 19-da Mixail Qorbaçov SSRİ Konstitusiyasının 119-cu, Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 71-ci maddələrini kobud şəkildə pozaraq, yanvarın 20-dən Bakıda fəvqəladə vəziyyət elan edilməsi haqqında fərman imzaladı. Lakin bu barədə əhaliyə heç bir məlumat verilməmişdir. Həmin gecə qoşunlar fəvqəladə vəziyyət elan edilməsindən xəbərsiz olan Bakı şəhərinə daxil oldular və dinc əhaliyə vəhşicəsinə divan tutdular."

Yenə orada yazılıb: "1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə SSRİ rəhbərliyinin razılığı ilə Bakıya sovet qoşunları yeridildi. Rəsmi məlumatlara görə, 35 min nəfərdən ibarət həmin ordu hissələrinin tərkibinə SSRİ DİN-nin böyük kontingenti, DTK-nın "ALFA" qrupu, həmçinin Stavropol, Krasnodar və Rostovdan səfərbərliyə alınan erməni əsgər və zabitləri, sovet hərbi hissələrində xidmət edən ermənilər, hətta erməni kursantları da daxil edilmişdilər.

20 yanvar faciəsi zamanı və sonrakı günlərdə 137 dinc sakin vəhşicəsinə qətlə yetirildi, 700-dən çox adam yaralandı, 600 nəfər itkin düşdü."

Faciədən 18 il keçəndən sonra verilmiş başqa bir məlumatda da deyilir: "...SSRİ Müdafiə Nazirliyi, DİN və DTK-nın hazırlayıb həyata keçirdiyi "Udar" adlı əməliyyatda əsas rolu xüsusi təyinatlı "ALFA" və SSRİ DTK-nın "A" təxribat qrupları oynayırdı. Sovet qoşunlarının təcavüzü nəticəsində Bakıda 184 mülki vətəndaş öldürülmüş, 600-dən çox adam yaralanmışdı. Öldürülənlər arasında beş millətin nümayəndələri, 20-dən çox qadın, uşaq var idi. "Qara Yanvar"ın indiyədək özündə saxladığı sirlər çoxdur. 100 cildlik istintaq materiallarının 69 cildi Bakıdan Moskvaya, keçmiş SSRİ Prokurorluğuna aparılıb və bir daha geri qaytarılmayıb..."

Faciənin üstündən 19 il keçəndən sonra, "Azərbaycan müəllimi" qəzetinin 16 yanvar 2009-cu il tarixdə dərc olunmuş "Faciənin dəhşətləri faktlar və rəqəmlərdə" sərəlövhəli yazıda oxuyuruq:

"Qanlı Yanvar gecəsi Bakı şəhərində 131 nəfər həlak olmuş, ümumi nəticəyə görə isə bu hadisələrdə yaralananların sayı 800, həbs olunanların və itkin düşənlərin sayı isə 1000 nəfəri keçmişdir.

Eyni zamanda 200 ev və mənzil talan edilərək yandırıldı, 80 avtomaşın, külli miqdarda şəxsi və dövlət əmlakı məhv edildi.

Faciə SSRİ Daxili İşlər və Müdafiə nazirliklərinin və Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin təşkilatçılığı ilə Müdafiə naziri Yazovun komandanlığı altında törədildi."

Yenə də faciənin 19-cu ildönümündə, "Xalq qəzeti"nin 20 yanvar 2009-cu il tarixli sayında yazılıb: "Xalqa məlum oldu ki, SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri M.Qorbaçov, Sov. İKP MK katibi A.Girenko, SSRİ Müdafiə naziri D.Yazov, SSRİ Daxili İşlər naziri V.Bakatin, Sov.İKP MK-nın məsul işçisi A.Mixaylov və başqaları qanlı terror hadisəsinin əsas təşkilatçıları və icraçıları olmuşlar."

Çoxları sizin bu hərəkətlərinizi vəhşilik adlandırdı. Özünüzü bütün dünyada rüsvay etdiniz. Azərbaycan, rus, erməni xalqlarını bir-birinə qarşı qoydunuz. Hələ bir söz-söhbət də yaydınız

ki, guya azərbaycanlılar rusları, erməniləri Bakıdan qovurlar. Sual olunur: Bəs azərbaycanlılar rusları, erməniləri indiyə kimi niyə qovmurdular? Əslində o "qovulmuşlar" adı ilə Respublikanı tərk edənlərin bir qismi hərbiçilərin ailələri idilər. Siz istəmədiniz ki, "xanımlarımız", uşaqlarımız tökdüyünüz bu nahaq qanı, vəhşiliyinizi görsünlər. Onlar qorxa bilərdilər, narahat olardılar. Bir də ki, "qaçqın" və "qovulmuşlar" adları altında Moskvaya, Leninqrada pasport qeydiyyatına düşmək üçün bu bir fürsət idi ki, əlinizə düşmüşdü...

Nələrə əl atmadınız?...Respublika televiziyasını partlatdınız (Televiziya yanvarın 19-dan 27-dək işləmədi), telefonları pozdunuz ki, adamlar bir-birilərilə əlaqə saxlaya bilməsinlər. Böyük Vətən müharibəsində Bakıya bomba düşmədiyinə, evlərə güllə dəymədiyinə iğrənizdən yanıb-yaxılırdınız. Bu arzularınıza da çatdınız. Faşistlərin görmədiyi, ya da görə bilmədikləri bir işi siz bir az gec də olsa gördünüz. Əliyalın, günahsız insanların – boylu-buxunlu, təpərli, qeyrətli oğulların, uşaqların, qadınların, al qanlarını səkilərə, yollara tökdünüz. Vurduqlarınızı götürmək istəyənləri də qanlarına qəltan etdiniz...

Bəli, şair öz şeirində çox gözəl deyib: "Heç düşmən də belə olmaz." Siz ey bizdən həmişə yaxşılıq görmüş qatillər! Qırdığınız o günahsız insanların ata-babaları müharibədə (İkinci Dünya müharibəsində) canlarını, qanlarını qoyublar. Tanklarınız onların göndərdikləri neftlə işləyiblər. Anaları, nənələri gecələri, gündüzlərə qatıb, gözlərinin nurunu qoyub, atalarınızın, babalarınızın əllərini, ayaqlarını don atmasın deyə təmənnasız olaraq yun əlcəklər, corablar toxuyub göndəriblər. Siz bu yaxşılıqların əvəzində həmin adamların övladlarının, nəvələrinin üstündən tankla keçdiniz. Atalarınızın, babalarınızın azərbaycanlılara olan borclarını belə qaytardınız, ey qatillər!

Siz həm öz silahlarınızı sınaqdan keçirtdiniz, sanki bu xalqdan öz intiqamınızı aldınız. Heç demədiniz ki, bu dinc xalqdan hansı intiqamınızı alırdınız. Bu xalq heç İkinci Dünya müharibəsində də indiki kimi çətinliyə düşüb, çaş-baş qalmamışdı, özünü itirməmişdi. Siz bu xalqı mətəm iğrəsində qoydunuz. 40 gün bütün müəssisələr işləməyib, mətəm saxladı. Evlərin, idarələrin balkonlarına qara bayraqlar asıldı. Bizə verdiyiniz bu

qədər zülmü, işgəncəni, vurdugunuz maddi, mənəvi, fiziki ziyanı nə biz bağışlayacağıq, nə də tarix. Əslində bu heç kimin gözləmədiyini, əliyalın xalqa qarşı sizin tərəfinizdən törədilən, 1990-cı ilin yanvarının tarixinə düşən bir müharibə idi. Bu müharibə həm də, bütün dünya müsəlmanlarına və sülhsevər xalqlara qarşı törədilmiş müharibə idi.

Mən çoxlarının sizə cəllad deməsinin əleyhinəyəm. Cəllad bir günahkarın boynunu vurursa, siz yüzlərlə günahsız insanları qanına qəltan etdiniz. Üstündən tonlarla ağırlığında tanklar keçirdiniz. Ölü sahibi ölüsünü tanıya bilmədi, o hala ki, siz qoymuşdunuz... Siz bu xalqın meyitindən də qisas aldınız, ölüsünü də təhqir etdiniz. Bunu sizə kim bağışlayacaq? Yetim qoyduğunuz körpələrə böyüyəndə nə cavab verəcəksiniz...

Mən uşaqlığımda, yeniyetməliyimdə quş başı kəsməyimə indi də heyflənirəm. Ey qatillər! Bəs siz necə qıydınız laydivarşəkili oğulların, qız-gəlinlərin üstündən tankla keçdiniz. Heç ölünün də üstündən tank sürənə insan deyərlər?...

Çalışdınız ki, tökdüyünüz qanları səkilərdən, küçələrdən yuyasınız ki, izi itirəsiniz. Ancaq fikirləşmədiniz ki, bu günahsız insan qanlarını qatil əllərinizdən, saxta vicdanlarınızdan yuya bilməyəcəksiniz. Heç tutduğunuz vəhşi əməllərinizdən peşiman da olmadınız. Çünki, siz qansızlar belə şeyləri adi bir əyləncə sayırsınız...

Hələ bir qanlarına qəltan elədiklərinizə bir ad da qoydunuz: öz "millətçi ekstremistlər" adınızı... Guya Bakıya yeridlən qoşun hakimiyyəti zorla ələ keçirməyə çalışan "millətçi ekstremistlər"i zərərsizləşdirəcək və hərbi qulluqçuların ailələrini qoruyacaqmış. Görəsən qatillər, "hakimiyyəti zorla ələ keçirməyə çalışan millətçi ekstremistlər" deyəndə güllələdikləri dörd uşağı, yeddi nəvəsi olan, 59 yaşlı evdar qadın Minbaci ananı, qətlə yetirdikləri VII sinif şagirdi, 13 yaşlı Larisanı, kor rus Borisini, professor İsmayıl Mursaqulovu, qanun keşikçiləri Valerini və Ağanəzəri nəzərdə tuturlarmış?..

Sizin buradakı buyruqçularınız – Respublikanın ozamankı idarəedənləri hətta şəhidlərin dəfn mərasiminə gəlmədilər və sizinlə birlikdə qoyduqları "millətçi ekstremistlər" adını bir müddət şəhidlərin üstündə saxladılar. Belə bir çox işlənən məsəl var:

"Keçəl baxar güzgüyə, adın qoyar özgəyə".

Bəli, biz onsuz da öyrənmişik xalqın başına gətirilən belə faciələrə əsl qiyməti bir neçə onilliklər keçəndən sonra verməyə...

Getdilər... Min arzu-diləklə nişan paltarları yığılan neçə sandıq bağlı qaldı... Neçə bacının qardaşının toyunda oynayıb, boynuna xələt dolamaq arzusu ürəyində qaldı...

Siz ey sinələri düşmən tanklarının, avtomatlarının soyuq güllələrinə tuş gəlmiş ata-analarımız, qardaş-bacılarımız, oğul-qızlarımız! Biz sizi tələm-tələsik, qorxa-qorxa qara torpaqlara tapşırıdık. Üstünüzü də, "təzə mənzilinizə" gələn yolları da alqırmızı qərənfillərlə örtükdük... Gec-tez hamı bu "təzə – sonuncu mənzillərə" köçəcəklər... Amma mənə düşündürən odur ki, son vaxtlar bu dünyada yaxşı adamlar nə qədər qıtlaşıb. İndi sizin getməyinizlə bir az da qıtlıq yarandı... Bircə onu deyirəm ki və sizi də əmin edirəm ki, sizin bu dünyada qalan əqidə oxşarlarınız sizi nəinki heç vaxt yaddan çıxarmayacaq, hətta gələcək nəsillərə də tanıtdıracaqlar...

Siz ey ömründə ürəklərinizdə nə bir vəzifə, dəbdəbəli həyat tərzini keçirməyi fikirləşməyən xalqımızın saf oğul və qızları! Sizin yasınızı bütün Azərbaycan xalqı, dünyanın bütün ölkələrinə səpələnmiş müsəlmanlar, dünyanın sözdə yox, əməldə bütün sülhsevər xalqları saxladı, göz yaşını tökdülər. Türkiyədə konsert dəyəndi... Qardaş Dağıstan, Gürcüstan ellərindən kədərimizə şərik olmağa gəldilər. Maşın-maşın, karvan-karvan... Azərbaycanın hər yerində sizə hüzn verildi. Məscid olan yerdə məsciddə, olmayan yerlərdə məktəblərdə, rayon mərkəzlərində yeməxanələrdə ehsanlar verildi.

Faciədən 4 ay keçəndən sonra, Kürdəmirin Carlı kəndindən Bakıya gəlmiş Fatma ana danışdı ki, indinin özündə də, hər hüzn yerində şəhidlərin xatirəsi yad edilir, onlara "ağlaşma" deyilir: - "Ceyran kimi qovuldular, maral kimi vuruldular, dənizlərə tökdülər"...

Çox vaxt güllə ilə qətlə yetirilən bir adam haqqında oxuyuruq, ya eşidirik: Filankəs filan qatilin gülləsindən yerə səridi, namərd gülləsinin qurbanı oldu. Bəs bu qatillər, namərdlər və yerə sərilənlər yüzlərlə olanda necə?...

Biri başqasını qətlə yetirəndə onun haqqında cinayət işi

qaldırılır, hakim qatılə hökm oxuyur. Bəs indi yüzlərlə dinc insanı qətlə yetirən, milyonlarla insanı ağlar günə qoyan, yüzlərlə insanı şikəst edib, ömürlük başqasına möhtac edənlərə niyə cinayət işi qaldırılmır?...Bəlkə gözləyirlər ki, bu dəhşət doğuran sənədlər arxivlərdə toz basandan, saralandan və qatillər öləndən sonra ölüsünə və ya vəzifədən çıxandan sonra "dirisinə" cinayət işi qaldırılır...

Törətdiyiniz bu ölçüyəgəlməz qanlı faciəyə qədər sizə "böyük qardaş", ordunuza da "fəhlə-kəndli Qızıl ordusu", "Qüdrətli sosialist ordusu", "Xilaskar Sovet ordusu" demişik. Hər il yarandığı gününü bayram etmişik. Yaşasın "Xilaskar Sovet ordusu" demişik. Dilimizə tərcümə edəndə də "qırmızı" əvəzinə "qızıl" kimi tərcümə etmişik. Şəninizə şerlər yazıb, mahnılar qoşmuşuq. İndi Sizə nə deyək?...Adınızı təzədən özünüz qoydunuz: Qəddar, namərd, qantökən, çörəkverəninini qıran ordu...

Siz ey dinc insanlardan təzə xiyabanlar-şəhidlər xiyabanları saldıran qatillər! Sizin bu qəddarlığınız tarixə qanlı həflərlə yazılacaq. Siz nə tarixin, nə də insanlığın ədalət məhkəməsindən yaxanızı kənara çəkə bilməyəcəksiniz. Etdiyiniz bu qəddarlıqlar nə bizim, nə də dünyanın bütün sülhsevər xalqlarının yardından çıxmayacaq.

Siz ey şairlər, yazıçılar, jurnalistlər! Başlayın başımıza gətirilən, gözlərimizlə gördüyümüz bu müsibətlərdən yazmağa.

Siz ey dastan yazanlar! Başlayın, XX əsrin məhəbbət və faciə əsərini - "İlham və Fərizə" dastanını yazmağa.

Siz ey tərcüməçilər! Siz də bu yazılanları dünya xalqlarının dillərinə tərcümə edib yayın. Qoy bütün dünyanın, "Dünyada ilk sosialist dövlətinin" "dünyanın başına ağıl qoyan" bir dövlətin xalqımızın başına gətirdiyi bu müsibətlərdən xəbərləri olsun...

Siz ey həkimlər! Hesablayın insanlığa vurulan bu dəhşətli "zərbələri"...

Siz ey iqtisadçılar! Siz də hesablayın, bizə vurulan milyardlarla maddi zərəri...

İndi gəlin, kitabımın əvvəlində verdiyim, bizdəki faciədən 85 il əvvəl Peterburqda baş vermiş "Doqquz yanvar (1905) Qanlı bazar günü" faciəsi ilə başımıza gətirilən faciəni müqayisə edək: Bu iki faciənin aralarından xeyli bir müddət keçməsinə baxma-

yaraq, onların baş vermə səbəbləri biri-birilərlə olduqca oxşar olublar. Belə ki, onda da gülləbaran olunanlar dinc Peterburq fəhlələri, indi də dinc, əliyalın insanlar olublar. Onda nümayişin təşkilatçıları keşiş Qaponun təşkilatı və bolşeviklər olublarsa və məqsədləri də çar hökumətini devirib, yerində Sovet hökumətini qurmaq olubsa, indikində məqsəd 70 ildən çox qurulmuş Sovet hökumətini dağıtmaq olub... Onda günahsız insan qırğınının əsas səbəbkarları çar və onun əmisi, Peterburq general-qubernatoru böyük knyaz Vladimir olublarsa, indikində də Qorbaçov və Yazov olublar... Onda dinc əhalini çarın qoşunları, indikində isə Sovet qoşunları qırdılar... Onda qətlə yetirilənlərin və yaralananların sayı indikindən çox olsa da (4600 nəfər), indiki faciə olduqca qəddarlıqla törədilib. Əgər ondakılar ancaq gülləbarandan qətlə yetirilmişdilsə, indiki faciədə güllələnən insan cəsədləri zirehli maşınların tırtılları altında qalıb ötləri sümüklərinə qarışmışdı... Əgər, ondakı faciənin qarşısını almaq üçün başda M.Qorki olmaqla bir qrup ziyalının göstərdikləri cəhdlər bir nəticə verməmişdirsə, bizim ziyalılarımız da yaxınlaşan faciəni hiss edərək onun qarşısını almaq üçün belə cəhdlər göstərsələr də bir nəticəsi olmamışdır...

O dövrün qırğınına V.İ.Leninin dediği: "Bu əliyalın və dinc xalq kütlələrinin ən alçaq və rəhmsiz qətli idi" sözləri, bizim indiki faciəmizə də tamamilə uyğun gəlir.

Onda, "Çara ərizə aparan Peterburq fəhlələrinin dinc nümayişi" adı altında 140 mindən çox əliyalın dinc insanı Çar hökumətinin ordusunun qarşısına çıxaran keşiş Qapon və "...proletariat azadlığa yalnız silahlı mübarizə yolu ilə nail ola bilər" deməklə onları qızıqdıran bolşeviklər olublarsa, bizdə də bu qırğının baş verməsinin və faciənin daha da geniş miqyas almasının səbəbkarları olub desək həqiqəti demiş olarıq... Əgər mən bilərəkdən bunlardan az da olsa yazmasaydım, özüm-özümü günaha batırmış olardım...

Özüm-özümə sual verirəm: Başımıza gətirilən bu dəhşətli faciəni qismən və ya tamamilə özümüzdən uzaqlaşdırmaq olardı mı?... Cavabım belədir: Bəli, olardı...

Faciənin baş verməsi qısaca belə olub: respublikanın o zamankı rəhbərliyinin "burada Sovet hökumətini dağıtmaq istə-

yirlər" xəbərini Moskvaya – Sovet hökumətini dağıtmağa hazırlaşan o zamankı "rəhbərinə" çatdıranda, o da fərman verib Bakıya qoşun göndərdirdi. Qoşun da Bakıya çatan kimi dinc insanları qırmağa başlamadı. Bu bir neçə gün çəkdi. Və hamı da bilirdi ki, Bakıya qoşun gəlibsə, o, nəvaxta şəhərə girəcək... Necə deyirlər, siz çağırдыңız, biz də gəldik. Göstərin bizə o Sovet hökumətini dağıtmaq istəyənləri... Bunlar da göstərdilər... Sovet məktəblərində Sovet hökumətinin təqaüdü ilə təhsil alan şagird və tələbələri, Sovet hökumətinin müəssisələrində işləməkdən aldığı əmək haqqı ilə özünü və ailəsini dolandıran zəhmətkeş adamları, Sovet hökumətinin sayəsində özünə bir ev-əşik quranları, Sovet hökumətinin verdiyi təqaüdlə dolanan əlilləri və yaşlı təqaüdcüləri...

Gecədən xeyli keçmiş, soyuq yanvarda, onları qırmağa gələn silahlı ordunun "yolunu" gözləyən əliyalın bu dinc insanları sakitləşdirib hərəni öz evlərinə göndərmək əvəzinə, onların bir qisminə polad armaturlar verib, özlərinə də tapşırımlar ki, tank gələndə bu armaturları tankların tırtılları arasına keçirə bilsəniz hər şey siz deyən kimi olacaq... Və ya bir qisminin də əllərinə yanacaq doldurulmuş butulkaları verib onlara da tapşırımlar ki, bunu tanka çırpmaqla və ya altına atmaqla onu yandırıp, partladacaqsınız... Və ya ordu gələndə kimi onları orada saxlamaq üçün "siz burada dayanın, gedib sizə silah gətirəcəyik" - deyənlər də olublar... Bir də danışdırlar ki, adamlar yığışan yerin yaxınlığındakı evlərin damlarında, ya da hündür bir yerdə durub gözləyirlərmiş ki, "ordu atəş açarsa, biz də onları çəkib dünyaya göstərməklə rüsvay edib deyərik ki, baxın, Sovet ordusu, ruslar bizi belə qırdılar..."

Bu ona oxşayır ki, elə bil bir kənddə canavarın görünməsi xəbəri yayılır. Kənd camaatına, dam-daşınızın ağzını möhkəm bağlayın, "kənddə canavarı görənlər olub" deməkdənsə, onlara deyilir ki, camaat qorxmayın, bu canavar nə sizə, nə də mal-qaranıza heç nə etməz, necə gəlibsə, elə də çıxıb gedəcək...

Bunlara da deyirdilər ki, ordu bura gəlməmişdən əvvəl Əfqanıstanda, Qazaxıstanda, Sumqayıtda, Gürcüstanda insan qırğınları törədiblər, artıq onlar insan qanı tökməkdən "yorulublar" və həm də qorxurlar. Fərqanədə və Kişinyovda onlar

dinc insanlara atəş açmaqdan, üstlərinə tank sürməkdən çəkiniblər. Siz də qorxmayın. Əvvəla, ordu şəhərə girməyəcək, girsə də dinc insanlara atəş açılmayacaq... İnsan qanı tökməkdən yorulmayan ordu şəhərə girdi də, dinc insanlara atəş açdı da. Nəticədə əliyalın, dinc insanların qanları "su yerinə" axdı, onların əllərinə polad armaturlar, yanacaq doldurulmuş butulkalar verib, "siz burada dayanın, gedib sizə silah gətirəcəyik" deyənlərin isə heç "burunları" da qanamadı...

Bu yerdə, **Müqəddəs Kitabımız Qurani-Kərimin ən-Nəml ("Qarışqalar") surəsinin 18-ci ayəsində** buyurulanları yadıma salıb burada verirəm: **Süleyman Peyğəmbər** öz qoşunu ilə Taifdəki, yaxud Şamdakı qarışqa vadisinə gəlib çatanda qarışqalardan biri (qarışqaların padşahı) deyir: **"Ey qarışqalar! Yuvalarımıza girin ki, Süleyman və ordusu özləri də bilmədən sizi (ayaqları altında) basıb əzməsinlər!"**

Bu qarışqa, bu da insan...

1991-ci ilin yanvar ayının 20-i idi. Qanlı faciədən düz bir il keçirdi. Şəhərin müxtəlif yerlərində qara bayraqlar asılmışdı, bir il bundan əvvəl küçələrə sərilmiş şəhidlərin, yaralıların şəkilləri vurulmuşdu. Televiziya ilə, günün birinci yarısında "Şəhidlər xiyabanı"ndan translyasiya verdilər. Matəm mitinqini professor Qüdrət Əbdülsəlimzadə açdı və sonra da çıxış etdi. Sonra çıxışlar oldu, şəhidlərin ruhlarına "Yasin" oxundu, mərsiyələr deyildi. O mənzərəni hələ televiziyada görmək nə qədər ağır idi. Bir il bundan əvvəl ayrıldıqları əzizlərinin qara mərmər daşlarını qucaqlayaraq ağlayan kim, ağı deyən kim. Bir tərəfdə də bir dəstə Kərbəla şəhidlərini yada salıb sinələrinə döyürdülər...

Yanvarın 31-də "Şəhidlər xiyabanı"na getdim. Şəhidlərin ilindən sonra ilk dəfə idi ki, gedirdim. **İlahi**, o sıra ilə düzülmüş, əksəriyyəti cavanikən torpağa tapşırılmış şəhid qəbirlərinə baxmaq nə qədər çətindir. Elə qəbirlər var ki, burada yatanın hələ də kimliyi bilinməyib. Başdaşında yazılıb: "25-30 yaşlarında, naməlum." Bir gənc şəhid qəbrinin yanında bir qız hönkürtü ilə ağlayıb ürəkləri dağlayırdı. Kim bilir, bu qız həmin gəncin bacısıdır, bəlkə nişanlısıdır, bəlkə də deyiklisidir...

Bu günahsız qurbanlar, özləri gediblər, neçələrini də belə gözüyaşlı qoyublar. Xiyabanın təxminən ortasına kimi gəlirəm.

Kimşə şəhidinə "Yasin" oxutdurur. Dayanıb axıra kimi qəmlə, kədərlə dolu ürəyimlə qulaq asıram.

Yaxın vaxtlara kimi, bir 6-7 il bundan əvvəl hər səhər iş yerinə getməzdən əvvəl bu parkda bir yarım saat gəzişib, sonra da iş yerinə piyada qalxardım. O vaxt mən hardan biləydim ki, buraların "şəhidlər xiyabanı" olmağına az qalıb...

Bu qanlı faciənin qurbanı olan Larisa Məmmədovanın əziz xatirəsinə həsr olunmuş şair Eldar İsgəndərzadənin "Qəhrəman kimi" şerini, faciədən bir il keçəndən sonra şair Vidadi Babanlı ("Bakı" qəzeti, 15 yanvar 1991-ci il) və Aşıq Əhməd Rüstəmovun "İtən sazım" kitabında (Bakı – 1995-ci il) dərc olunmuş "Bakı" və "Şikayətim var" şerlərini verirəm.

Eldar İsgəndərzadə Qəhrəman kimi

Dərslərin başlanıb xəbərini yoxdu,
Sən ki, dərslərimdən qalmazdın heç vaxt.
Şənbə gecəsində aldığı "dərsi"
Yatıb yuxunda da almazdın heç vaxt.

Oturub yerində yoxluğun sənin,
O yerin xətrinə kim dəyə bilər?
Axı müəllimin hardan biləydi,
Bir gün yoxluğuna dərs deyə bilər...

Həyat böyütmədi, ölüm böyütdü,
Ömrün kiçiyisən, dərdin böyüyü.
Körpə ürəyinə güllə sancıldı,
Barmağın görmədi nişan üzüyü.

Namərd gülləsiylə uşaq ömrünə,
Əbədi silinməz qaib qoyuldu.
O qara tabutda gəlin köçdün sən,
Ağ gəlin duvağın kəfənin oldu.

Çantan yoxluğuna dözə bilməyib,
Qəbrinin üstündə durub keşikdə...

Məktəbə həsrətin gəlib-gedir, ta
Dərd yatır sən yatan yorğan-döşəkdə...

Məktəbin gözləyir, partan gözləyir,
Nədir, gözün niyə yatmaqdan doymur?
Anan oyadırdı yuxudan səni,
İndi dərdin onu yatmağa qoymur.

Tarixin üzünə bu qara yanvar
Çiləndi silinməz qara qan kimi.
Qəhrəmanlar haqda çox oxumuşdun,
Özün oxunarsan qəhrəman kimi.

Vidadi Babanlı

Ehey, qarı düşmən! Çox da öyünmə,
Qana batmış əlin bil, kəsiləcək!
Bu qara günümə baxıb söyünmə,
Sənin də üstünə əcəl gələcək.
O gün uzaq deyil, o gün gələcək!

Divan qurulacaq haqq dərğahında,
O murdar üzünə tüpürəcəklər.
Sülhün, ədalətin qərargahında
Səni yer üzündən süpürəcəklər.
O murdar üzünə tüpürəcəklər!

Sən də, müdrik xalqım, düzəlt qəddini,
Məyusluq, yazıqlıq yaraşmır sənə.
Quduz düşməninə göstər həddini,
Boyun əyməyibsən sən hər yetənə.
Məyusluq, yazıqlıq yaraşmır sənə!

**Aşiq Əhməd
Bakı (Növhə)**

Ayazlı şaxtalı, soyuq havada,
Elan edilməmiş qanlı davada,
On doqquz yanvarı salanda yada,
Gör nə şəhidi-şühadadır Bakı!
Qətlgahı – Kərbibəladır Bakı!

Çağrılmamış top-tüfəngli ordular,
Bakıya soxulub bizi qırdılar,
Tibbi yardım edəni də vurdular,
Gör nə şəhidi-şühadadır Bakı!
Qətlgahı- Kərbibəladır Bakı!

Bu haqsız odlarda yanan sönərmə?
Ölən-öldü, bir də geri dönərmə?
Günahsız qırılıb çatmaq hünərmə?
Gör nə şəhidi-şühadadır Bakı!
Qətlgahı- Kərbibəladır Bakı!

Haqqın dili laldı, qulaqları kar,
Nə dərd bilən, nə imdada yetən var,
Haqsıza gen dünya bizə oldu dar,
Gör nə şəhidi-şühadadır Bakı!
Qətlgahı- Kərbibəladır Bakı!

Xaliqilləmyəzəl, ey Şahlar-şahi,
Sənsən bütün məzlumların pənahi.
Şəhidlərə rəhmət eylə, **İlahi!**
Gör nə şəhidi-şühadadır Bakı!
Qətlgahı – Kərbibəladır Bakı!

Dada yet, ey kimsəsizlər kimsəsi!
Yoxdur pənahımız səndən özgəsi,
Yasa batıb Azərbaycan ölkəsi,
Gör nə şəhidi-şühadadır Bakı!
Qətlgahı- Kərbibəladır Bakı!

Şikayətim var

Yasa batıb Azərbaycan ölkəsi,
Ərşə bülənd olub xalqın haqq səsi,
Günahkardan yerin-göyün yiyəsi,
Bizi yaradana şikayətim var!

Çıx dedilər bizə öz yurd-yuvannan,
Çıxmadıq, sel oldu insan qanınınan,
Rəhimsiz cəlladdan, haqsız divannan,
Qadiri-sübhanə şikayətim var!

Görünməyib belə hökmü sərt zaman,
Sel yaratsın günahsızın qanınınan,
Bizə "kömək gəlib" bizi qırannan,
O sahi - mərdanə şikayətim var!

Milyon illər gəlib keçsə aradan,
Azərbaycan sağalmaz bu yaradan,
Bizi başı müsibətli yaradan,
Adil haqq divanə şikayətim var!

Əhməd, bir haqq divan var isə əgər,
Bu haqsız qırğına son qoymaz məgər?
Ərəsət günündə, qopanda məhşər,
Sahibəzzəmanə şikayətim var!

"**Təzəpir**" məscidinin 78 yaşlı "ölüyuyanı" Qulamhüseyn Məşədi Dadaş oğlunun yazıçı-jurnalist Rafiq Səməndərlə (Rafiq Səməndər, "Şəhidlər", Bakı, "Gənclik", 1990) söhbətindən:

- On ildi ölü yuyuram, can bala... Hələ mən Qulamhüseyn kişiylə ölü yumaq üstündə söhbət eləyən adam olmayıb. Qorxmursan ki, məndən? Əl verdin, gördüm qorxmursan. Bala, öldən təmiz heç nə yoxdu nə bu dünyada, nə o dünyada. Eşitmişəm çox axtarmısan məni, tapmamısan. Can bala, mən o gündən xəstə yatıram. Əlli gün yatmışam. Soyuq dəyib mənə. O yanvarın özünü yuyaydım mən. Gecə saat birə kimi ölü yumuşam. İşləmişəm. Balnissədən gələn ölü belədi ki, için-içəlatın kəsib çıxarırlar... Onu yumağa nə var ki... Saatyarıma tərtemiz

yuyub kəfənləyirəm. Allah göstərməsin, bu şəhidlər deyirsən ha, onların ən səlamətini üç saata yumuşam... Neçəsini yumuşam, deyə bilmərəm... Bir də sizin o şəkilçəkənlər var ha, mənə qoy-mayıb ölünü yumağa... O tərəfə çövür, bu tərəfə çövür... Nə qədər şəkil çəkənlər bu ölünün. Mən başa düşürəm e, onların işi şəkil çəkməkdə, mənəmki yumaq. Ancaq bular qoymurdu mənə. Yubadırdılar. Tanımırsan oları? Görəsən de ki, Qulamhüseyn kişi sizdən çox narazıdı, ha... Mən bilmirəm güllə yerlərinə pambıq tıxayım, yoxsa bulara qulaq asım. Güllələr də elə bil yoldu ha açıb bu rəhmətdiklərin içindən. Tıxayıram... tıxayıram... pambıq qurtarır, yaralar örtülmür. Vallah, elə bil yol çəkiblər bu rəhmətdiklərin içindən. Biri deyir gözlə, indi qulağını gətirəcəklər. Biri deyir, al gözünü qoy yerinə. A balam, mən ölüyü-yanam, bunu necə eləyim? Zülümdü oğul, zülüm! Qiç yox, qol yox... Şiltə-tikə... Pambıqdan qol-qiç tikirəm olara. Bular da deyir çövür şəkil çəkim. Bədəndə səlamət yer yox... Bunun nəyini çəkirəsən... Tanısan o çəkənlərə denən, ha... Mənə çox əziyyət veriblər. Pambıq dürtməyin hesabına mən onları adama oxşadırdım. Danışılası deyil. Bir ölü var idi, oğul, başı yox idi. Başının yerinə bir tikə ot sallanmışdı dalına. Bunu necə yuyum mən? O gündən mənim huşum çıxıb başımdan. Allahın əmri var, bir qətrə qanın üstünə yüz dəfə qusul versən batil deyil. Mən o gündən ölmüşəm, oğul. Ayaq üstə duran mən döyüləm. O şəkil çəkənləri görəsən, denən gəlib mənim də şəklimi çəksinlər. Heç yiyəsi tapılmayı yumuşuq. Mənim yiyəm özüməm. Ölü yuyanda mən heç ağlamamışam. Əmma bu rəhmətdikləri yuyanda ağlamamaq günah idi... Nə qədər ağlamışam... Nə qədər ağlamışam... Gözü açıq olanlar var idi. Pambıqdan da yuma bilmirdim gözlərini. Beyni dağılan var idi... Yığıb beyninin iliyini yuyub basırdım içinə. Neynim, oğul? Ancaq o şəkil çəkənlər var ha, mənə çox zülm eləyib. Onu yaz ora.

Mən ölənlərin içində saqqalı ağ, başı ağ görmədim. Hamısı cavan uşaqlar idi. Nə kökdə idi bu balalar...

Bəsdə, yoxsa yenə deyim? Deyə bilmirəm axı... Görürəm sən də yazə bilmirsən. Can bala... Yazma, nə yazmısan bəsində.

Çay içirsən? Bildim elə içməyəcəksən. Mürdəşirən kim oturub çay içər ki?...

— Süz dayı, süz, ciyərim yanır.

— Çay süzürəm səninçün, ancaq bir təvəqqüm var, yaz ora...

— Yazıram, dayı, deynən.

— Allahdan arzum budu ki, bu uşaqları bu günə qoyan düşsün əlimə indiyənə qədər eləmədiyimi eləyim. Yumayıb kəfənləyim onu.

— Kimii?...

— Oni... O şəkilçəkənlər də sonra qoy nə qədər istəyirlər çevirsinlər o tərəf-bu tərəfə...

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİNİN
17 YANVAR 2000-Cİ İL TARİXLİ FƏRMANI İLƏ
AŞAĞIDAKILARA "20 YANVAR ŞƏHİDİ"
FƏXRİ ADI VERİLMİŞDİR:**

1. Abbasov Sabir Rzaqulu oğlu
2. Abbasov Zöhrab Heydərali oğlu
3. Abbasova Fəridə Nəriman qızı
4. Abdullayev Eyyub Mahmud oğlu
5. Abdullayev Təriyel Hacıbala oğlu
6. Abdullayev Zahid Abdulla oğlu
7. Abduyev Təriyel Oruc oğlu
8. Ağahüseynov Ağahəsən Yarı oğlu
9. Ağahüseynov Nurəddin Aslan oğlu
10. Ağaverdiyev Aslan Əlikram oğlu
11. Alimov Ramis Xarisoviç
12. Allahverdiyev İlham Əjdər oğlu
13. Allahverdiyev Nəriman Əmir oğlu
14. Allahverdiyev Ruslan Kamal oğlu
15. Allahverdiyeva Fərizə Çoban qızı
16. Alməmmədov Teymur Yəhya oğlu
17. Atakişiyev Bəhrüz Tofiq oğlu
18. Atakişiyev Şakir Xandadaş oğlu
19. Babayev Ələvsət Hidayət oğlu
20. Babayev Fuad Yavər oğlu

21. Babayev Rəhim Vaqif oğlu
22. Babayeva Sürəyya Lətif qızı
23. Bağırov Baloğlan Həbib oğlu
24. Bağırov Telman Malik oğlu
25. Baxşəliyev Elçin Mirzə oğlu
26. Baxşiyev Salman Babaxan oğlu
27. Bayramov İsabala Əli oğlu
28. Bessantina Vera Lvovna
29. Bədəlov Rövşən Seyfulla oğlu
30. Boqdanov Valeriy Zakiroviç
31. Bünyadzadə Ülvü Yusif oğlu
32. Cavanşirov İlkin Zülqədər oğlu
33. Cəfərov Əbülfəz Böyükağa oğlu
34. Durdıyev Anagəldi
35. Eminov Vəfadar Osman oğlu
36. Əbilhəsənov İlqar Yusif oğlu
37. Əbülfətov Mircamal Mirsaleh oğlu
38. Əhmədov İlqar Hamlet oğlu
39. Ələkbərov Azər Nəsim oğlu
40. Ələsgərov Zaur Rasim oğlu
41. Əliyev Aruz Əhmədəli oğlu
42. Əliyev Bayram Mədət oğlu
43. Əliyev Çingiz Mirzəhüseyn oğlu
44. Əliyev Xalqan Yusif oğlu
45. Əliyev Namiq Kamil oğlu
46. Əliyev Rüstəm Şahvələd oğlu
47. Əliyev Zahid Bayram oğlu
48. Əliyev Zabulla Xeyrulla oğlu
49. Əlizadə Faiq Əbdülhüseyn oğlu
50. Əsədullayev Asif Kamil oğlu
51. Əsgərov Novruz Faiq oğlu
52. Əşrəfov Rəhman İsmixan oğlu
53. Əzizov Həbil Komunar oğlu
54. Hacıyev Mübariz Məhəmməd oğlu
55. Həmidov İzzət Atakişi oğlu
56. Hənzəyev Balahüseyn Mirqəzəb oğlu
57. Həsənov Əli Xudaverdi oğlu

58. Həsənov Mehman İbrahim oğlu
59. Həsənov Müzəffər Qəzənfər oğlu
60. Həsənov Sahib Nəsim oğlu
61. Həşimov İsrafil Ağababa oğlu
62. Hüseynov Əlimərdan Əbil oğlu
63. Hüseynov Nəriman Vəli oğlu
64. Hüseynov Rəhib Məmməd oğlu
65. Xammədov Baba Məhəmməd oğlu
66. Xanməmmədov Cəbrayıl Hüseynxan oğlu
67. Xaritonov Vladimir Aleksandroviç
68. İbrahimov İbrahim İsmayıl oğlu
69. İbrahimov İlqar Rəşid oğlu
70. İmanov Elçin Beydulla oğlu
71. İsayev Fəxrəddin Xudu oğlu
72. İsayev Müşviq Ağəli oğlu
73. İsayev Rauf Sultanməcrid oğlu
74. İsmayilov Cavad Yunus oğlu
75. İsmayilov Məmmədəli Novruz oğlu
76. İsmayilov Rəşid İslam oğlu
77. İsmayilov Tofiq Babaxan oğlu
78. İsrayilov Ağanəzər Araz oğlu
79. Kazimov Əflatun Həşim oğlu
80. Kərimov Aleksandr Ramazan oğlu
81. Kərimov İlqar İsa oğlu
82. Kərimov Oqtay Eyvaz oğlu
83. Qayıbov Ələskər Yusif oğlu
84. Qarayev İlqar Əli oğlu
85. Qasimov Abbas Şamməd oğlu
86. Qasimov Yusif İbrahim oğlu
87. Qeybullayev Elçin Suyəddin oğlu
88. Qəniyev Mirzə Rzabala oğlu
89. Qocamanov Əliyusif Bilal oğlu
90. Quliyev Səxavət Balay oğlu
91. Marxevka Aleksandr Vitalyeviç
92. Meyeroviç Yan Maksimoviç
93. Məmmədov Eldar Zeynal oğlu
94. Məmmədov İbiş Behbud oğlu

95. Məmmədov Kamal Seyidqurban oğlu
96. Məmmədov Mehman Sahibəli oğlu
97. Məmmədov Məmməd Yarməmməd oğlu
98. Məmmədov Rahim Vəliəğa oğlu
99. Məmmədov Səxavət Heydər oğlu
100. Məmmədov Şahin Zahid oğlu
101. Məmmədov Vaqif Məmməd oğlu
102. Məmmədov Vidadi Üzeyir oğlu
103. Məmmədova Larisa Fərman qızı
104. Məmmədova Svetlana Həmid qızı
105. Mirzəyev Azad Əliheydər oğlu
106. Mirzəyev Elçin Hüseynqulu oğlu
107. Mirzəyev Vaqif Səməd oğlu
108. Mövlüdoğru Fuad Fərhad oğlu
109. Muxtarov Rasim Mustafa oğlu
110. Muradov Mehman Əsəd oğlu
111. Mursaqulov İsmayıl Həsən oğlu
112. Musayev Tofiq Ayyaz oğlu
113. Mustafayev Mahir Vaqif oğlu
114. Nəsibov Allahyar İsgəndər oğlu
115. Nəsirov Yanvar Şirəli oğlu
116. Nikolayenko Alla Alekseyevna
117. Nişşenko Andrey Aleksandroviç
118. Novruzbəyli Ağabəy Oqtay oğlu
119. Nuriyev Zahid Zəbi oğlu
120. Orucov Şəmsəddin Əbilhəsən oğlu
121. Poladi Saleh Əliqulu oğlu
122. Rəhmanov İslam Oqtay oğlu
123. Rüstəmov Rövşən Məmməd oğlu
124. Rzayev Azad Allahverdi oğlu
125. Sadıqov Yusif Allahverdi oğlu
126. Salahov Şərafəddin Müzəffər oğlu
127. Salayeva Sevdə Məmmədəğa qızı
128. Semyonov Aleksandr Vladimiroviç
129. Səfərov Vəfadar Ağamirzə oğlu
130. Şərifov Mürvət Rəhim oğlu
131. Tokarev Vladimir İvanoviç

132. Tuxtamişov Fərhat Sərifullayeviç
133. Turabov Tengiz Məmməd oğlu
134. Yaqubov Nüsrət İsmayıl oğlu
135. Yefimiçev Boris Vasilyeviç
136. Yusupov Oleq Kərimoviç
137. Zülalov İsfəndiyar Adil oğlu

Gözləmək olardı ki, belə bir ölçüyəgəlməz dəhşətli faciənin səbəbkarları ya Adolf Hitler kimi intihar edəcəklər, ya da Səddam Hüseyn kimi dar ağacından asılacaqlar, biz də düşmənlərimizin asılı vəziyyətdə qalmış cəsədlərini televiziyada görüb, az da olsa təsəlli tapardıq. Lakin bizim bu fikirləşdiklərimizin tamamilə əksinə oldu.

Bizi qırdırmağa, qanımıza qəltan etdirməyə fərman verən "başçımız" M.S.Qorbaçov, faciədən az sonra, yaralıların və şəhidlərin qanları hələ qurumamış, qırğını törədən qatillərdən biri D.T.Yazovun "Azərbaycan xalqı üzərində tarixi qələbəsi"ni layiqincə qiymətləndirərək, onu ordu generalı rütbəsindən – ən yüksək rütbəyə – Sovet İttifaqı Marşalı rütbəsinə "qaldırdı." Beləliklə, onun olan rütbəsi alınıb, adı qatillərin siyahısına düşməkdənsə, Sovet İttifaqı Marşalı rütbələri almış S.M.Budyonni, İ.V.Stalin, G.K.Jukov, R.Y.Malinovski kimi sərkərdələrlə bir siyahıya düşdü.

M.S.Qorbaçova isə, "dünya" Nobel mükafatını verdi...

Üzərində A.Nobelın təsviri və müvafiq yazı olan qızıl medalı Qorbaçovun döşünə taxdılar, mükafatın diplomunu və xərcləmək üçün böyük məbləğdə (Nobel fondunun illik gəlirindən asılı olaraq 30-70 min dollar) pul çekini də ona verdilər. Beləliklə, onun adı dinc insanları qırdıranların, qatillərin siyahısına düşməkdənsə, Dünyada Nobel mükafatları alanların siyahısına düşdü... Hansı ki, indiyə kimi Azərbaycanda o mükafatı alan bir adam olmayıb...

ASE-nin 1983-cü il nəşrinin VII cildində "Nobel qardaşları şirkəti" məqaləsində yazılıb: "...onlar (Robert və Lüdviq Nobelər) 1879-cu ildə "Nobel qardaşları şirkəti"ni təsis etmişlər (səhmdar kapitalı 3 milyon, 1916-cı ildə 45 milyon manat). Şirkətin demək olar bütün kapitalı, habelə illər boyu götürdüyü yüz

milyon manatlarla izafi mənfəəti Bakı fəhlələrinin istismarı hesabına qazanılmışdı."

"...1920-ci ilin iyulunda Emmanuel Nobel xaricdə konsernin səhmlərinin yarısını "Standart Oyl" (ABŞ) trestinə 11.5 milyon dollara satmışdı. Bu, onun Azərbaycan nefti hesabına apardığı son kommersiya əməliyyatı idi."

Nobel mükafatı, Alfred Nobelın vəsiyyətinə əsasən, ölmündən sonra qalan Nobel fondunun əsasında təşkil edilmişdir. Bu mükafat fizika, kimya, fiziologiya, tibb, ədəbiyyat və iqtisadiyyat sahələrindəki ən yeni nailiyyətlərə və sülhü möhkəmləndirmək sahəsindəki fəaliyyətə görə verilir.

İzahata nə ehtiyac var? Belə çıxır ki, bizim öz sərvətimizdən "qazanılan" gəlirdən bizi qırdırana mükafat verildi...

Bunları eşidəndən sonra, indiyə kimi yüksək saydığım o "marşal" rütbəsi də, "Nobel mükafatı" da qəlbimdə o qədər kiçildi ki...

Sizə əsl layiq olduğunuz "rütbəni", "mükafatı" göydə Qadir Allah, yerdə də tarix özü verəcək...

Qadir Allah! Bu günahsız qurbanların ruhlarını şad eləsin. Qatillərin, onların havadarlarının cəzalarını versin.

Kitabımı, Müqəddəs Kitabımız Qurani-Kərimin mübarək ayəsi ilə başlamışdım, əl-Bəqərə surəsinin 161-ci və ər-Rəhman ("Rəhimli olan Allah") surəsinin 31-ci və 35-ci ayələri ilə də bitirirəm:

"Kafir olanlara və kafir olaraq ölənlərə Allahın, mələklərin və bütün insanların lənəti olsun! "

"Ey cinlər və insanlar! Sizinlə əməlli başlı məşğul olacağıq, əməllərinizin haqq-hesabını mütələq çəkəcəyik."

"Qiyamət günü sizin üstünüzdə tüstüsüz alov və alovsuz tüstü göndəriləcək, başınıza ərimiş mis töküləcək və siz bir-birinizə kömək də edə bilməyəcəksiniz."

HACI NİFTALI ŞIXLAR (Niftalı Nəzər oğlu İsmayılov)

1940-cı ilin may ayının 16-da Sabirabad rayonunun Şıxlar kəndində anadan olub. Şeyx nəslindəndir. Şıxlar kənd ibtidai (1952), Mürsəlli kənd yeddiillik (1955) məktəblərini, Bakı Kənd Təsərrüfatı Texnikumunun yerquruluşu şöbəsini (1959), Azərbaycan Dövlət Universitetinin geologiya-coğrafiya fakültəsinin coğrafiya şöbəsini (1970), Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Coğrafiya İnstitutunun aspiranturasını (1974) və Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitu-

tunun nəzdindəki ikiillik xarici dillər kursunun ərəb dili şöbəsini (1980) bitirmişdir. Coğrafiya elmləri namizədi elmi dərəcəsini (1980) və "baş elmi işçi" elmi adını alıb (1989). 50 ilə yaxın bir müddətdə istehsalatda və elmi-tədqiqat işlərində çalışıb. Hazırda Azərbaycan Milli Aerokosmik Agentliyinin Ekologiya İnstitutunda aparıcı elmi işçi vəzifəsində işləyir. Respublika Jurnalistlər Birliyinin üzvü, əmək veteranı, işlədiyi İnstitutun Birləşmiş Veteranlar Şurasının sədridir.

2001 və 2003-cü illərdə İran İslam Respublikasının Qum və Məşhəd şəhərlərindəki müqəddəs ziyarətgahlarda olub "Məşədi", Səudiyyə Ərəbistanının Mədinə və Məkkə şəhərlərindəki müqəddəs ziyarətgahlarda olub (2005), "Hacı" fəxri adlarını alıb.

Müəllifin "Quma və Məşhədə ziyarətlərimdən xatirələr" (Bakı, 2003) və "Ömrü uzun, əməli gözəl insan" (Bakı, 2008) kitablarından sonra oxuculara təqdim etdiyi üçüncü kitabıdır.